

ศึกษาระบบการบริหารและการจัดการวัดในพระพุทธศาสนา
กรณีศึกษา : วัดพระธาตุแช่แห้ง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
A Study of Monastery Administrative and Management in Buddhism :
A Case Study of Wat Phra That Chae Haeng, Phupieng District, Nan
Province

นางสาว จุฑิพร สะสม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๓

ศึกษาระบบการบริหารและการจัดการวัดในพระพุทธศาสนา
กรณีศึกษา: วัดพระธาตุแช่แห้ง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

นางสาวจิตติพร สะสม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A Study of Monastery Administrative and Management in Buddhism
A Case Study of Wat Phra That Chae Haeng, Phupieng District, Nan Province**

Thitiporn Sasom

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระศรีสิทธิมนู)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธาน
กรรมการ

()

..... กรรมการ

()

..... กรรมการ

()

..... กรรมการ

()

..... กรรมการ

()

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระครูพิพิธสุตาทรร	ประธานกรรมการ
	พระมหาสง่า ชีรสิ่วโร	กรรมการ
	รศ.พิเศษ ถาวร เสาร์ศรีจันทร์	กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษากระบวนการบริหารและการจัดการวัดในพระพุทธศาสนา
กรณีศึกษา: วัดพระธาตุแช่แห้ง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

ผู้วิจัย : นางสาวจิตติพร สะสม

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระครูพิพิธสุตาทร น.ธ.เอก, ป.ธ.๓, พธ.บ.(ศาสนา), M.A. (Buddhist Studies) , M.Phil. (Buddhist Studies) , Ph.D. (Buddhist Studies)

: พระมหาสง่า ชีรสวัโร ป.ธ.๓, พธ.บ., (ศาสนา) ศศ.ม. (ปรัชญา)

: รศ.พิเศษ ถาวร เสาร์ศรีจันทร์ น.ธ.เอก, ป.ธ.๔, กศ.บ, M.Ed.

วันสำเร็จการศึกษา: 1 เมษายน 2554

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีเนื้อหาเพื่อทำการศึกษากระบวนการบริหารและการจัดการวัดในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาวัดพระธาตุแช่แห้ง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการบริหารจัดการวัดและกิจการคณะสงฆ์ เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารจัดการวัดพระธาตุแช่แห้งและเพื่อศึกษาแนวทางการบริหารวัดพระธาตุแช่แห้ง อ.ภูเพียง จ.น่าน

ประเด็นหลักในการศึกษาคั้งนี้คือ ศึกษากระบวนการบริหารงานบุคคล งานธุรการ งานการเงินการบัญชี งานศาสนสมบัติ งานกิจกรรมของวัด และงานอาคารสถานที่ โดยมุ่งเน้นถึงระบบการบริหารงานด้านต่าง ๆ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสัมภาษณ์ การเก็บข้อมูลผู้วิจัยจัดเก็บด้วยตนเองโดยการสัมภาษณ์จากแหล่งข้อมูลซึ่งเป็นผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งภายในและภายนอกวัดพระธาตุแช่แห้ง พร้อมทั้งสังเกตอริยาบทและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ระหว่างการสัมภาษณ์ การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า

วัดพระธาตุแช่แห้งได้มีการจัดระบบการบริหารและการจัดการวัด โดยได้เน้น การบริหารงานบุคคล การบริหารงานธุรการ การบริหารงานการเงิน/บัญชี การบริหารศาสนสมบัติ การบริหารกิจกรรมของวัด ซึ่งการบริหารงานดังที่กล่าวมานี้มีระบบการบริหารงานที่ชัดเจน โปร่งใส มีการจัดรูปแบบของคณะกรรมการการบริหารในส่วนงานต่าง ๆ การจัดระบบการบริหารงานของวัดพระธาตุแช่แห้งจะเน้นในเรื่องของความสะดวกรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพโดยจะเห็นได้จากการแบ่งงานออกเป็นแต่ละฝ่าย มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบ โดยตรงจึงทำให้ง่ายต่อการติดต่อประสานงานและจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่แต่ละฝ่ายงานมีความตั้งใจและปฏิบัติตามระบบต่าง ๆ ที่ทางวัดได้กำหนดได้อย่างดียิ่ง

ในส่วนของปัจจัยที่มีผลสัมฤทธิ์และผลกระทบต่อการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้งนั้นจากการศึกษาทราบว่าเพราะปัจจัย ๒ ประการ คือปัจจัยภายใน ได้แก่ ความมีภาวะผู้นำของเจ้าอาวาส บุคลากร งบประมาณ และปัจจัยภายนอก ได้แก่ คณะสงฆ์ ภาครัฐ และองค์กรเอกชน ซึ่งปัจจัยทั้งสองส่วนต่างเอื้อผลประสานประโยชน์ส่งเสริมซึ่งกันจนทำให้วัดพระธาตุแช่แห้งประสบความสำเร็จในการบริหารอันจะได้เป็นต้นแบบที่ดิงามในการพัฒนาวัดในพระพุทธศาสนา วัดหนึ่งสืบไป

Thesis Title : A Study of Monastery Administrative and Management in Buddhism: A Case Study of Wat Phra That Chae Haeng, Phupieng District, Nan Province

Researcher : Thitiporn Sasom

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phrakrupipitsutatorn
Pali 3, B.A. (Religions), M.A. (Buddhist Studies),
M.Phil. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Phramaha Sa-nga Dhirasanvaro
Pali : 3, B.A(Religions), M.A,(Philosophy)

: Asst.Prof.Thaworn Saoseechan
Pali : 4, B.Ed, M.Ed.

Date of Graduation : 1 Atril 2011

ABSTRACT

This research is ‘A study of Monastery Administrative and Management in Buddhism: A Case Study of Wat Phra That Chae Haeng, Phupieng District, Nan Province’. The objectives of this study were to study the monastery administrative and management system and to study the factors that affect to Wat Phra That Chae Haeng’s administrative and management.

The research was studied about the management system of each department; Human Resources Management, Administrative Management, Accounting and Financial Management, Religion Property Management, Monastery’s activities and building. The data has been collected by interviewing all internal and external stakeholders of Wat Phra That Chae Haeng and documenting the reaction and surrounding during the interviewing. Then all data were analyzed by content based analysis.

The results of the research found that Wat Phra That Chae Haeng had a clear and transparent administrative and management system covered Human Resources Management, Administrative Management, Accounting and Financial Management, Religion Property Management and Monastery's activities. The Management Committees are formed to manage each department. The convenience and efficiency management system of the Wat Phra That Chae haeng was shown by divided into each department with separated staffs. This management system created a convenient coordination. From the interviewing staffs of each department, it found that they intend to work and follow the system assigned by the monastery.

In addition, there are 2 factors that affect and impact on Wat Phra That Chae Haeng's administrative and management. The internal factors are a leadership of Abbot, staffs and budget and the external factors are clergy, government sector and private sector. Both factors are support and benefit to each other, The Wat Phra That Chae Haeng succeeds and becomes one of a good model on Monastery's development in Buddhism.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง“ศึกษาระบบการบริหารและการจัดการวัดในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาวัดพระธาตุแช่แห้ง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน” นี้ สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากท่านพระครูพิพิธสุตาทรร ประธานกรรมการที่ปรึกษา พระมหาสง่า ชีรสวัโร และรศ.(พิเศษ)ถาวร เสาร์ศรีจันทร์ กรรมการ ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำเป็นอย่างดี ทั้งให้ความเอาใจใส่ในการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ตลอดจนจนอาจารย์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตเชียงใหม่ทุกท่านที่ได้ถ่ายทอดความรู้ให้ด้วยดี ตลอดจนมาผู้วิจัยขอขอบพระคุณและอนุโมทนาเป็นอย่างยิ่ง

ขอขอบพระคุณพระศรีสิทธิมนีนิกคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ขอขอบพระคุณท่านพระครูพิพิธสุตาทรร รองอธิการบดี วิทยาเขตเชียงใหม่ ที่บริการให้เกิดการศึกษาระดับบัณฑิตวิทยาลัยขึ้น ขอขอบพระคุณพระมหาณรงค์ กนตสีโล ที่ได้กรุณาให้ความใส่ใจและตรวจรูปแบบวิทยานิพนธ์

ขอขอบพระคุณพระครูวิสิฐนันทวุฒิ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง รองเจ้าคณะอำเภอเมืองน่าน ที่คอยให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาและให้โอกาสในการสัมภาษณ์ ให้ข้อคิดที่ดี และให้กำลังใจในการเรียนและการทำวิทยานิพนธ์มาโดยตลอดจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบคุณพระภิกษุ – สามเณร เจ้าหน้าที่ รวมทั้งคณะศรัทธาวัดพระธาตุแช่แห้งที่ให้โอกาสในการสัมภาษณ์ ขอขอบคุณพระสาคร สุวฑฒโน คุณจิตตกร จันทรศิลป์ เจ้าหน้าที่ธุรการ ที่ให้ความสะดวกในการติดต่อประสานงานและเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ทุกท่าน

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งผลงานวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่มีความสนใจตามสมควรหากมีข้อบกพร่องหรือผิดพลาดประการใดผู้วิจัยขออภัยในความบกพร่องนั้นและยินดีน้อมรับคำแนะนำด้วยความเต็มใจยิ่ง

นางสาวจุติพร สะสม

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๖
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๗
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๗
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๑
๑.๗ ขอบเขตการวิจัย	๑๑
๑.๘ วิธีการดำเนินการวิจัย	๑๒
บทที่ ๒ ฐานะและความสำคัญของวัดในพระพุทธศาสนา	
๒.๑ ประเภทและความสำคัญ	๑๓
๒.๒ ประวัติการสร้างวัดในพระพุทธศาสนา	๑๗
๒.๓ ประวัติการสร้างวัดในประเทศไทย	๒๑
๒.๔ การจัดองค์กรวัดในประเทศไทย	๒๓
๒.๕ ความหมายของการบริหารและการจัดการวัด	๓๑
๒.๖ จำแนกประเภทของสิ่งก่อสร้างภายในวัด	๓๓
๒.๗ กรรมสิทธิ์ในวัด	๓๖
๒.๘ ลักษณะของวัดที่ดี	๓๘

บทที่ ๓ ระบบการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้ง

๓.๑ ระบบการบริหาร	๔๕
๓.๒ ระบบการจัดการ	๕๑
๓.๓ หลักการบริหารเชิงพุทธศาสตร์	๕๗
๓.๔ ระบบการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้ง	๖๐
๓.๕ วัดพระธาตุแช่แห้งในปัจจุบัน	๖๒
๓.๖ การบริหารงานธุรการ	๖๓
๓.๗ การบริหารงานการเงิน/บัญชี	๖๘
๓.๘ การบริหารศาสนสมบัติ	๗๑
๓.๙ การบริหารงานกิจกรรมของวัด	๗๒
๓.๑๐ การบริหารงานอาคารสถานที่	๘๒

บทที่ ๔ ปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้ง

๔.๑ ปัจจัยภายใน	๘๕
-ผู้นำ	๘๕
-งบประมาณ	๘๕
-บุคคลากร	๙๑
๔.๒ ปัจจัยภายนอก	๑๐๗
-องค์กรสงฆ์	๑๐๗
-ภาครัฐ	๑๐๗
-ภาคเอกชน	๑๐๘

บทที่ ๕ สรุป อภิปรายและ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุป	๑๑๐
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๑๕
บรรณานุกรม	๑๒๐
ภาคผนวก	๑๒๔
ประวัติผู้วิจัย	๑๓๓

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

คัมภีร์ที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาค้นคว้าและนำมาอ้างอิงสำหรับการเขียนวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๕ โดยกล่าวถึงแหล่งที่มา เล่ม / ข้อ / หน้า คือ เลขตัวหน้าเป็นเลขเล่ม เลขตัวกลางเป็นเลขข้อ เลขตัวหลังเป็นเลขหน้า เช่น วิ.มหา. (ไทย) ๑/๕๔๐/๖๖๗ = วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย) พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๔๕๐ หน้า ๖๖๗

ส่วนคัมภีร์อรรถกถาใช้รรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยกล่าวถึงชื่อ คัมภีร์ ลำดับเล่ม/หน้า อาทิเช่น ม.ม.อ. (ไทย) ๕๗ / ๒๐๐ หมายถึง มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี มูลปิณณาสก์อรรถกถา เล่มที่ ๕๗ หน้า ๒๐๐

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.(ไทย) = วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)

วิ.จ. (ไทย) = วินัยปิฎก จุฬวรรค (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ.(ไทย) = วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา มหาวิภังค์อรรถกถา (ภาษาไทย)

วิ.จ.อ. (ไทย) = วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา จุฬวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)

ม.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสก์ (ภาษาไทย)

อง.ฉก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นักกนิบาต (ภาษาไทย)

ม.อ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ (ภาษาไทย)

ขุ.ข. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ (ภาษาไทย)

ขุ.ธ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)

มขุ.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

- ม.มู.อ. (ไทย) = มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี มูลปิณณาสก์อรรถกถา (ภาษาไทย)
- ม.ม.อ. (ไทย) = มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี มัชฌิมปิณณาสก์อรรถกถา(ภาษาไทย)
- ส.ส.อ. (ไทย) = สังยุตตนิกาย สारัตถปกาสินี สคาถวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
- ส.น.อ. (ไทย) = สังยุตตนิกาย สारัตถปกาสินี นิทานวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
- อง.ติก.อ. (ไทย) = อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี ติกนิบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)
- อง.ปญจ.อ. (ไทย) = อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี ปญจนินบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)
- อง.ทสก.อ. (ไทย) = อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี ทสกนิบาตอรรถกถ (ภาษาไทย)
- ขุ.ขุ.อ. (ไทย) = ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา ขุททกปาฐอรรถกถา (ภาษาไทย)
- ขุ.อิติ.อ. (ไทย) = ขุททกนิกาย อิติวุตตกะอรรถกถา (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยเคารพนับถือและเป็นรากฐานที่สำคัญ ของวัฒนธรรมไทย กล่าวได้ว่าวิถีชีวิตของคนไทยกับพุทธศาสนาผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างแน่นแฟ้น พุทธศาสนาจึงเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติไทย โดยมีวัดเป็นส่วนประกอบสำคัญของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน^๑

วัด คือสถานที่ซึ่งเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ ผู้ประพฤติพรหมจรรย์เป็นสถานที่สงบรวมรื่น ร่มเย็นทั้งกายและใจเหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรม ตรงกับคำว่า “อาราม” คนไทยเรียกสถานที่ของผู้บำเพ็ญพรหมจรรย์ว่า “วัด” เพราะสถานที่ดังกล่าวเป็นเครื่องวัดภูมิธรรม และภูมิรู้ของศาสนิก ผู้ประพฤติตามพระธรรมวินัยของพระศาสดา^๒

วัดจึงเป็นศูนย์กลางแห่งกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เป็นแหล่งการศึกษาของประชาชนและทำหน้าที่เป็นสถาบันหลักในการฝึกอบรมพระสงฆ์ ที่จะสืบต่อพระศาสนา และพลเมืองที่จะรับผิดชอบสังคมที่สำคัญวัดยังมีฐานะเป็น โรงเรียนอีกด้วย แม้ปัจจุบันความเป็นศูนย์กลางในบางเรื่องจะลดลงแต่ความสำคัญก็ยังคงอยู่ บทบาทของวัดยังคงมีค่อนข้างมาก คือ เรื่องของการพัฒนาชุมชน การพัฒนาอาชีพ หรือการเป็นหน่วยสังคม สงเคราะห์และความเป็นศูนย์กลางทางด้านจิตใจ ซึ่งยังคงมีอยู่มีสัมพันธ์ต่อกันแต่อย่างใด วัดจึงมีบทบาทอย่างยิ่งในสังคมไทย^๓

^๑ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, *ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณี วัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี*, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๘.

^๒ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, *ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณี วัดหนองป่าพง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี*, (กรุงเทพฯ : พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๕), หน้า ๕.

^๓ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, *ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณี วัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี*, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒.

จะเห็นว่าความสำคัญของสถาบันพุทธศาสนาเป็นที่ตระหนักของผู้บริหารประเทศทุกยุค ทุกสมัยในเนื้อหาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๖ (พ.ศ. ๒๕๓๐ - ๒๕๓๔) จึงปรากฏแผนงานพัฒนาจิตใจและวัฒนธรรม อันเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มแผนงานพัฒนาคุณภาพคนและแรงงาน มีข้อความซึ่งแสดงความพยายามนำหลักพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนา เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และการปฏิบัติหน้าที่การงานอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและส่งเสริมบทบาทของศาสนสถาน ให้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาจิตใจและศิลปวัฒนธรรมของชุมชน โดยเน้นบทบาทของพระภิกษุ นักบวชอื่น ๆ ตลอดจนผู้นำศาสนาให้เป็นผู้ดำเนินการฝึกอบรมพร้อมทั้งให้มีการปรับปรุงและกระจายอำนาจการบริหารงานของคณะสงฆ์ให้มีความคล่องตัวและเอื้ออำนวยต่อการศึกษาเผยแผ่และให้คณะสงฆ์ได้ดำรงมั่นคงในพระธรรมวินัยส่งเสริมศาสนศึกษาทุกระดับชั้นสำหรับพระภิกษุ-สามเณร และขยายการดำเนินงานของพระธรรมทูต ตลอดจนส่งเสริมการประสานงานอย่างใกล้ชิดระหว่าง บ้าน ศาสนสถาน และโรงเรียน^๔

การที่วัดจะเป็นศูนย์กลางไม่ว่าจะเป็นทางด้านจิตใจของประชาชนและ ชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย การบริหารและการจัดการที่ดีถือว่ามีผลสำคัญอย่างมากในการที่จะจัดระบบต่าง ๆ ภายในวัดให้เป็นระเบียบและก่อให้เกิดการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น

การบริหารคือการเกิดขึ้นในบริบทของกลุ่ม โดยอย่างน้อยที่สุดกลุ่มนั้นจะต้องมีจำนวนสมาชิกตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป กลุ่มบุคคลดังกล่าวจะต้องมีเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ส่วนการจัดการ เป็นงานทางด้านสมอง ใช้ความคิด ปฏิภาณ และการตัดสินใจเพื่อสร้างเงื่อนไขและรักษาไว้ซึ่งเงื่อนไขสำหรับการบรรลุเป้าหมายของกลุ่มหรือองค์การด้วยการวางแผน การนำ การจัดองค์การ และการควบคุมทรัพยากรมนุษย์ เงินทอง และทรัพยากรด้านอื่น ๆ^๕

ดังนั้น วัดจึงถือว่าเป็นอีกองค์การหนึ่งของพระ ที่มีกลุ่มคนที่ทำงานมากกว่าสองคนขึ้นไปถึงแม้จะไม่เกี่ยวข้องกับการบริหารและการจัดการมากนัก แต่ก็น่าจะมีการนำ

^๔วไลลักษณ์ เวชุนุเคราะห์, ระบบการเงินของสงฆ์, ปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔.

^๕รังชัย วงศ์ชัยสุวรรณ, วิทยาการบริหารสำหรับนักบริหารมืออาชีพ, (กรุงเทพฯ : ม.ธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๔.

หลักการของการบริหารและการจัดการ มาใช้ในการบริหารงานของวัด ควบคุมจากฝ่ายบริหารด้วยว่าเป็นไปตามแผนหรือเบี่ยงเบนออกไปจากเป้าหมายของแผนมากน้อยเพียงใด เป็นเพราะเหตุใด ซึ่งอาจมีความจำเป็นต้องทำการปรับแผนหรือวางแผนใหม่และเมื่อมีการปรับแผนหรือวางแผนใหม่แล้วอาจต้องมีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับองค์การใหม่เป็นวงจรอย่างนี้เรื่อยไป^๖

องค์การใดที่มีการบริหารจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพย่อมเป็นกุญแจดอกสำคัญที่นำไปสู่ ความสำเร็จขององค์การตามเป้าหมายที่วางไว้ จึงจะเห็นได้ว่าการจัดระบบการบริหารจัดการมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อองค์การต่าง ๆ เพื่อให้้องค์การนั้นปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบในรูปแบบเดียวกันให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ต่อไป

การบริหารจัดการในสมัยพุทธกาลนั้นหลักที่ใช้ในการปกครองคือ พระธรรมวินัย พระพุทธเจ้าทรงปกครองคณะสงฆ์โดยธรรมาธิปไตย ทรงแสดงธรรมบัญญัติพระวินัย ทรงบริหารการคณะสงฆ์และการพระศาสนา และทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ของภิกษุสงฆ์โดยที่พระพุทธองค์ทรงเป็นพระธรรมราชา มีพระสาวริบุตรเป็นพระธรรมเสนาบดีเป็นผู้ช่วยตามที ทรงโปรดให้ช่วย พร้อมด้วยพระมหาโมคคัลลานะและพระเถระทั้งหลาย ผู้เป็นสังฆบิดร และสังฆปริณายกเป็นหมู่ทรงมอบให้สงฆ์ประชุมกันเป็นการที่สงฆ์ร่วมกันทำสังฆกรรมทั้งปวง ผู้เข้าร่วมประชุมพึงเป็นสมานสังวาสกัน เป็นไปตามหลักแห่งพระธรรมวินัยและจะต้องมีมติเป็นเอกฉันท์เป็นสำคัญ^๗

เมื่อทรงบัญญัติสิกขาบทและอภิสมาจารเพิ่มขึ้น ประการหนึ่ง พระนวกะภิกษุผู้บวชใหม่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ไม่สามารถจะรู้ทั่วถึงพระวินัยพุทธบัญญัติและประพฤติกให้ถูกต้องตามระเบียบวินัยได้ในทางปฏิบัติก็เพียงแต่ใช้ความสังเกตและทำตามกัน จึงจำเป็นต้องให้การศึกษอบรม จึงจะรู้ได้ทั่วอีกประการหนึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตให้มีพระอุปัชฌาย์เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้รับให้ฟังฟังเป็นผู้สอนพระธรรมวินัย เป็นผู้ปกครองดูแลพระภิกษุสามเณร และทำหน้าที่เจ้าอาวาสผู้บริหารวัด^๘

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔-๑๕.

^๗ มาณพ พลไพรินทร์, คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์, (กรุงเทพฯ : หจก.ชุดิมาการพิมพ์ ๒๕๓๑), หน้า ๑.

^๘ พระมหาเสริมชัย ชยมงคล, การบริหารวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอชที พี เพรส จำกัด ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๓.

ในสมัยพุทธกาลพระอุปัชฌาย์ทำหน้าที่เจ้าอาวาสบริหารกิจการของวัดและปกครองดูแล แนะนำสั่งสอน และเป็นผู้นำสงฆ์ รวมทั้งสามเณรในวัดหรือสำนักของตนแต่ในสมัยปัจจุบัน โดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ไทย ได้กำหนดคุณสมบัติของพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดราษฎร์ว่า “มีพรรษาพัน ๕” เจ้าอาวาสวัดหลวงและพระอุปัชฌาย์ได้กำหนดไว้ว่า “มีพรรษาพัน ๑๐” พระอุปัชฌาย์ทุกรูปได้รับการแต่งตั้งจากพระสังฆาธิการดังได้มีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๓๕ กำหนดการแต่งตั้ง คุณสมบัติ และอำนาจหน้าที่รับผิดชอบของเจ้าอาวาสและของพระอุปัชฌาย์ไว้ใช้บังคับเพื่อให้การบริหาร การปกครองคณะสงฆ์ไทย เป็นไปด้วยความเรียบร้อย^๕

ซึ่งในการที่วัดจะประสบผลสำเร็จในภารกิจของวัดนั้นงานด้านการบริหารงานบุคคล งานธุรการ งานการเงินบัญชี งานด้านอาคารสถานที่ สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นองค์ประกอบหลักที่สำคัญในการพัฒนาวัดเพื่อให้วัดดำเนินงานภารกิจต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี จึงควรมีการควบคุมดูแลงานด้านต่างๆเหล่านี้อย่างเป็นระบบ

การบริหารงานบุคคล คือการศึกษาว่าด้วยการปฏิบัติงานของบุคคลนับตั้งแต่การจัดหา การรับสมัคร การสัมภาษณ์ การคัดเลือก การบรรจุ การจัดระเบียบและการคัดสรรบุคคลากรอย่างมีประสิทธิภาพนั้นจะทำให้การปฏิบัติงานเป็นไปตามวัตถุประสงค์ขององค์กร สำหรับในการบริหารงานบุคคลากรของทางคณะสงฆ์ เป็นกระบวนการสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับพระสังฆาธิการที่หวังความสำเร็จในการบริหารงาน ซึ่งได้ยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นแม่บทในการบริหารงาน จำเป็นที่จะต้องหมั่นศึกษาหาความรู้ใหม่ๆ วิทยาการใหม่ๆ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการปรับปรุงการบริหารงานกิจการคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นไป^๖

การบริหารงานธุรการ หมายถึงการให้บริการหน่วยงานต่าง ๆ ของสำนักงานให้สามารถดำเนินไปตามจุดมุ่งหมายที่วางเอาไว้ การบริหารงานธุรการถือเป็นงานที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งสำหรับผู้บริหาร ดังนั้นในการบริหารงานคณะสงฆ์พระสังฆาธิการจะต้องให้

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕.

^๖ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการบริหารการศึกษาคณะสงฆ์, ๒๕๔๘, หน้า ๒๑.

ความสนใจและเข้าใจในงานด้านการบริหารงานธุรการเป็นอย่างดี ทั้งนี้เพื่อให้งานของคณะสงฆ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลยิ่งขึ้น^{๑๑}

การบริหารงานการเงินและการบัญชี หมายถึงการรับและการเบิกจ่ายเงิน การจัดทำบัญชีรับจ่ายการซื้อวัสดุครุภัณฑ์ รวมทั้งการควบคุม การตรวจสอบเกี่ยวกับการเงิน และการบัญชีของสำนักงานหรือสถาบันต่างๆ ในการรับ - การเบิกจ่ายและการเก็บรักษาเงินของวัดนั้นโดยปกติจะปฏิบัติเป็นไปตามระเบียบของทางราชการที่กำหนดไว้โดยทั่ว ๆ ไปส่วนการเบิกจ่ายเงินศาสนสมบัติของวัดนั้นมีระเบียบแบบแผนในฐานะที่วัดเป็นนิติบุคคลทางคณะสงฆ์จึงได้วางระเบียบว่าด้วยการเบิกจ่ายเงินผลประโยชน์ของวัดเพื่อเป็นหลักในการปฏิบัติสืบไป^{๑๒}

การบริหารงานด้านอาคารสถานที่ ในด้านอาคารสถานที่นั้นอาคารหมายถึง ตัวอาคารสนามตลอดจนถึงสิ่งก่อสร้างต่างๆภายในบริเวณสำนักงานด้วย ฉะนั้นการควบคุมดูแลอาคารสถานที่จึงหมายถึงการควบคุมดูแลหรือการบำรุงรักษาสำนักงานในตัวอาคาร สนามและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่มีอยู่ในบริเวณพร้อมที่จะใช้ประโยชน์ได้ทันทีเมื่อต้องการ และสะดวกปลอดภัยด้วยดังนั้นผู้ที่รับผิดชอบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่จะนำหลักการบริหารงานด้านอาคารสถานที่ก่อนที่จะนำไปใช้ในการบริหารวัดนั้นจะต้องมีการประยุกต์ ปรับปรุงเพื่อความเหมาะสมกับวัดแล้วแต่กรณี ทั้งนี้เพื่อให้งานด้านรักษาความปลอดภัยจะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์และบังเกิดผลในการดูแลอาคาร สถานที่ ปุชนิยวัตถุและถาวรวัตถุของวัดได้เป็นอย่างดี^{๑๓}

การบริหารงานของหน่วยงานใดๆก็ตาม รวมทั้งการบริหารงานของวัดด้วยต้องมีองค์ประกอบหรือทรัพยากรที่มีความสำคัญและต้องเป็นพื้นฐานในการบริหารนั้น ซึ่งประกอบไปด้วย คน เงิน วัสดุสิ่งของ และการจัดการด้านเครื่องมือ เครื่องจักร รวมถึงอำนาจหน้าที่ ระยะเวลาในการทำงานและความสะดวกต่าง ๆ ในการทำงานด้วย เท่าที่ได้กล่าวมานี้มีความสำคัญและมีความผูกพันต่อเนื่องกันอย่างใกล้ชิด ความสำเร็จในการบริหารสำหรับทางคณะสงฆ์นั้นจะสำเร็จลงเช่นเดียวกับหน่วยงานอื่น ๆ ได้หรือจะประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถของคณะสงฆ์ที่จะนำทรัพยากรดังกล่าวออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์และได้ผลอย่างคุ้มค่า ซึ่งจัดว่าเป็นหน้าที่ของคณะสงฆ์ที่ควรให้

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๖.

ความสนใจอย่างจริงจังกับการบริหารเพื่อให้การบริหารของกิจการคณะสงฆ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล^{๑๔}

การบริหารและจัดการวัดที่ดีจะส่งผลให้วัดมีความเป็นระเบียบและบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ดังนั้นจะขอยกตัวอย่างวัดที่มีการบริหารการจัดการที่ดี เช่น วัดอัมพวัน วัดอุโมงค์ วัดพระบาทน้ำพุ วัดสวนแก้ว เป็นต้น

การศึกษาในเรื่องของระบบการบริหารและการจัดการนี้ โดยผู้วิจัยได้เลือกศึกษากรณีวัดพระธาตุแช่แห้ง เนื่องด้วยวัดพระธาตุแช่แห้งเป็นวัดที่มีปูชนียสถาน โบราณวัตถุ และเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองของชาวจังหวัดน่าน เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ นอกจากนี้ยังเป็นที่ตั้งห้องเรียนของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา และศูนย์การเรียนมหาวิทยาลัยรามคำแหง จึงทำให้วัดพระธาตุแช่แห้งมีการจัดรูปแบบในการบริหารงานที่ดีพอใช้ เช่น ในด้านการบริหารงานบุคคลและชุมชน ด้านอาคารสถานที่ ด้านการบริหารงานธุรการ ด้านการเงินบัญชี เป็นต้น แต่ยังไม่มีการศึกษาถึงระบบการบริหารและการจัดการอย่างแท้จริง ไม่มีรูปแบบ ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำ ไม่มีการศึกษาและถ่ายทอดวิธีการบริหารและการจัดการไปสู่วัดอื่น ๆ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะมีการศึกษาระบบการบริหารและการจัดการ กรณีศึกษาวัดพระธาตุแช่แห้ง เพื่อนำผลการศึกษามาเผยแพร่ให้สาธารณชนได้ทราบและถือเป็นต้นแบบแก่วัดต่าง ๆ ที่อยู่ในเขตอำเภอเมืองน่านและใกล้เคียง และเพื่อเป็นรูปแบบในการบริหารและการจัดการวัดในพระพุทธศาสนา

๑.๒ วัดอุประสงค์

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาระบบการบริหารจัดการวัดและกิจการคณะสงฆ์

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาระบบการบริหารวัดพระธาตุแช่แห้ง อ.ภูเพียง จ.น่าน

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้ง

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ระบบการบริหารจัดการวัดและกิจการคณะสงฆ์

๑.๓.๒ ระบบการบริหารวัดพระธาตุแช่แห้ง อ.ภูเพียง จ.น่าน

๑.๓.๓ ปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้ง

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

วัด หมายถึง สถานที่สำหรับใช้เป็นที่อยู่อาศัยเพื่อศึกษาปฏิบัติธรรมวินัย และการประกอบศาสนกิจของพระภิกษุ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ของพุทธบริษัท โดยทั่วไป ซึ่งวัดที่ใช้เป็นสถานที่ในการวิจัยครั้งนี้คือวัดพระธาตุแช่แห้ง

ผู้นำ หมายถึง พฤติกรรมส่วนตัวของบุคคลคนหนึ่งที่จะชักนำกิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน เป็นความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลระหว่างผู้นำและผู้ตาม ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน เป็นความสามารถที่จะสร้างความเชื่อมั่นและให้การสนับสนุนบุคคลเพื่อให้บรรลุเป้าหมายองค์การ

ผู้นำสงฆ์ หมายถึง เจ้าอาวาสของวัดที่ใช้ในการศึกษาวิจัยซึ่งมีหน้าที่ในการช่วยบริหารและจัดการวัดให้มีความสงบร่มเย็น มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นที่พึ่งพาอาศัยของชาวชุมชน

ไวยาวัจกร หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลและจัดการเรื่องการเงินและผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินให้กับวัด ในการวิจัยครั้งนี้หมายถึงไวยาวัจกรที่ทำหน้า

ที่อยู่ในวัดที่ศึกษาวิจัย

การบริหารวัด การปกครองวัดโดยเจ้าอาวาสและคณะกรรมการที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
การจัดการวัด การควบคุมงานหรือการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่

วางไว้

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ วันดี ยงชอุย (๒๕๒๕) ได้ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของวัดและมัชยิต โดยศึกษาเฉพาะกรณี อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ สรุปได้ว่า “บทบาทของวัดในพุทธกาล นั้นแตกต่างไปจากบทบาทของวัดในสังคมไทยในอดีต บทบาทของวัดในพุทธกาลบทบาทหลัก คือ บทบาททางศาสนาหรือบทบาทที่เกี่ยวข้องกับศาสนาแทบทั้งสิ้น บทบาทของวัดในสังคมไทยในอดีตที่ศาสนาพุทธเผยแผ่เข้ามาในประเทศไทย และเจริญรุ่งเรืองและคนไทยได้นับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ วัดกลายเป็นศูนย์กลางของสังคมในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในด้านศาสนาและด้านอาณาจักร ต่อมาเมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนไป สถาบันทางศาสนาทั้งสองต้องลดบทบาทหลายอย่างที่เคยมี จนกระทั่งในระยะหลังสถาบันทั้งสองจำเป็นที่จะต้องฟื้นฟูปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงบทบาทของตนอย่างกว้างขวาง เพื่อให้สถาบันสามารถตอบสนองความต้องการของสังคมปัจจุบันได้โดยพยายามรักษาบทบาททางด้านศาสนาพร้อมกับส่งเสริมการศึกษาความรู้ทั่วไปและสงเคราะห์ชุมชนในด้านอื่นมากขึ้น”^{๑๕}

๑.๕.๒ มานพ พลไพรินทร์ (๒๕๓๑) จากหนังสือ **คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์** ได้กล่าวไว้ว่า “การบริหารงานด้านพระศาสนาถือว่ามีสำคัญแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์ได้กล่าวถึงอำนาจหน้าที่ของกรมการศาสนา การปกครองคณะสงฆ์ การศึกษาของสงฆ์และการศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ กฎหมาย พระราชบัญญัติ ซึ่งแต่ละหัวข้อถือว่ามี ความสำคัญพื้นฐานเกี่ยวกับการบริหารและการจัดการวัดให้เป็นไปอย่างมีระบบระเบียบที่ดีต่อไปได้”^{๑๖}

๑.๕.๓ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) จากหนังสือระเบียบการ **ปกครองคณะสงฆ์ไทย** ได้กล่าวไว้ว่า “การปกครองตามพระราชบัญญัตินี้หลักการสำคัญคือการมอบอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ไว้กับมหาเถรสมาคม การบริหารกิจการคณะสงฆ์

^{๑๕}วันดี ยงชอุย, การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของวัดกับมัชยิตศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, (ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๒๕.

^{๑๖}มานพ พลไพรินทร์, **คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์**, กรุงเทพมหานคร : หจก.ชุดิมาการพิมพ์, ๒๕๓๑.

และปฏิบัติศาสนกิจต่าง ๆ เช่น การศึกษา ศาสนพิธี และการรักษาศีล กิจการคณะสงฆ์ สามารถได้รับการตรวจสอบอย่างใกล้ชิด ทั้งยังสามารถรักษาวินัยของสงฆ์ได้เป็นอย่างดี คณะสงฆ์มีการจัดองค์กรและระดับชั้นผู้ปกครองคู่ขนานกับระบบราชการพระสงฆ์สามารถแสดงบทบาทสำคัญมากมายในการสร้างความสามัคคีในหมู่ประชาชนและความมั่นคงของชาติ^{๑๓}

๑.๕.๔ คณะสงฆ์จังหวัดลำพูน จากหนังสือ **คู่มือปฏิบัติงานไวยาวัจกร**. ได้กล่าวไว้ว่า “หน้าที่ที่ไวยาวัจกรควรที่จะรับทราบคือเรื่องของพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์ การปฏิบัติงานด้านศาสนาของกรมการศาสนา ซึ่งไวยาวัจกรถือว่าเป็นบุคคลสำคัญในการช่วยเหลือ กิจการต่าง ๆ ของคณะสงฆ์โดยเฉพาะเจ้าอาวาส ถือว่ามีบทบาทสำคัญในการบริหารและการจัดการพัฒนาระบบต่าง ๆ ภายในวัดโดยได้รับคำสั่งของเจ้าอาวาส”^{๑๔}

๑.๕.๕ ศรีอร ชันธหัตถ์ (๒๕๓๓) จากหนังสือ **องค์การและการจัดการ** ได้กล่าวว่า “งานการบริหารประกอบด้วยงานหลักอันเป็นงานสำคัญขององค์การ งานบริหารงานบุคคลและงานการสร้างบรรยากาศของหน่วยงานให้อบอุ่นและมั่นคง หากพิจารณาความจำเป็นในการสร้างทักษะให้แก่ผู้บริหาร เพื่อเตรียมพร้อมในการบริหารงานนั้นประกอบด้วยทักษะด้านความคิด ด้านมนุษยสัมพันธ์ และด้านเทคนิคเฉพาะด้าน ผู้บริหารส่วนใหญ่มีงานสำคัญก็คือ การวินิจฉัยสั่งการและแก้ปัญหาต่าง ๆ หัวใจของการบริหารคือ กระบวนการบริหาร ประกอบด้วย การวางแผนการจัดองค์กร การบริหารงานบุคคล การอำนวยความสะดวก การประสานงาน การรายงานผลและการจัดทำงบประมาณ”^{๑๕}

๑.๕.๖ จำนง อติวัฒนสิทธิ์ (๒๕๔๕) จากหนังสือ **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์** ได้กล่าวไว้ว่า “วัดและพระสงฆ์มีความสำคัญมาก ในการพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของสังคมการพัฒนาประเทศชาติให้ประสบผลตามอุดมการณ์ที่วางไว้ ในแผนพัฒนาประเทศ จะไม่สำเร็จเลยหากไม่ได้รับความร่วมมือจากบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมพระสงฆ์เป็นกลุ่มสังคมกลุ่มหนึ่งที่มีศักยภาพในการพัฒนาสูงดังนั้นรัฐจึงควรที่จะตระหนักถึง

^{๑๓}พระเมธีธรรมาภรณ์, ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,ม.ป.พ.,หน้า ๕๔.

^{๑๔}คณะสงฆ์จังหวัดลำพูน, คู่มือปฏิบัติงานไวยาวัจกร, ม.ส.พ, ม.ป.พ, หน้า ๑๒๗.

^{๑๕}ศรีอร ชันธหัตถ์, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพฯ : อักษราพิพัฒน์ จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๑๗๕.

ความสำคัญของพระสงฆ์ และขอความร่วมมือจากพระสงฆ์ในการพัฒนาในด้านต่างๆเชื่อว่า จะบรรลุถึงเป้าหมายของการพัฒนาได้ดีกว่า และมีประสิทธิผลสูงกว่าเพราะพระสงฆ์ดำรงชีวิต อยู่ด้วยศรัทธาของประชาชนขณะเดียวกันพระสงฆ์ก็เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของสังคมด้วย จึงมีความสามารถในการชักจูงประชาชนให้มีศรัทธาและกระทำในสิ่งที่เห็นว่าเป็น ประโยชน์ต่อส่วนรวมได้เป็นอย่างดีขณะเดียวกันศักยภาพในการพัฒนาของพระสงฆ์จะมี มากน้อยเพียงใด ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับความเป็นไปและปัญหาต่าง ๆ ของสังคมโลกด้วย” มิฉะนั้น พระสงฆ์อาจจะไม่สามารถช่วยพัฒนาสังคมด้านต่าง ๆ ได้และในที่สุดอาจจะ เป็นส่วนหนึ่งแห่งปัญหาสังคมและกลายเป็นผู้นำความเสื่อมมาสู่สถาบันศาสนาได้เพราะฉะนั้น ในส่วนหนึ่งสังคมก็ควรจะช่วยกระตุ้นให้พระสงฆ์ได้รับการพัฒนาให้มีคุณภาพสูงขึ้น และ ควรช่วยปรับปรุงโครงสร้างการบริหารด้านต่าง ๆ ของคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพ เชื่อว่า เมื่อพระสงฆ์มีคุณภาพดีมีการบริหารในภายในคณะสงฆ์อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว สถาบัน สงฆ์จะมีความเข้มแข็ง และเป็นที่ยิ่งของประชาชนคนไทยได้อย่างแท้จริง^{๒๐}

๑.๕.๗ พระชรินทร์ จันทรเพ็ญ(ชาตวิริโยภิกขุ) (๒๕๔๒) จากหนังสือ พระ ชาติคู่แห่ง ความว่า วัดพระธาตุแช่แห้ง ตั้งอยู่ ณ หมู่บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอ ภูเพียง จังหวัดน่าน จากประวัติอันเก่าแก่ของเมืองน่าน เป็นระยะเวลายาวนานกว่า ๖๐๐ ปี จึงนับว่าวัดพระธาตุแช่แห้งนี้เป็นปูชนียสถานที่สำคัญ ศักดิ์สิทธิ์เก่าแก่ เป็นโบราณสถานที่ สำคัญของจังหวัดน่าน^{๒๑}

๑.๕.๘ พระครูวิสิฐนนทวุฒิ จากเอกสาร แผนการพัฒนาวัดพระธาตุแช่แห้ง ได้กล่าวไว้ว่าวัดพระธาตุแช่แห้งเป็นวัดที่สำคัญของทางพระพุทธศาสนาและของจังหวัด น่านในปี ๒๕๔๔ ได้เป็นการเริ่มต้นในการพัฒนาวัดซึ่งเป็นคำริของคณะสงฆ์จังหวัดน่าน รวมทั้งส่วนราชการ พ่อค้า ประชาชนที่ให้การสนับสนุนในการพัฒนาเมืองน่านให้ เป็นไป ด้วยความเรียบร้อยและเจริญก้าวหน้าในการพัฒนาวัดในทุก ๆ ด้าน วัดพระธาตุแช่แห้งจึง ได้จัดส่วนงานทุกส่วนให้เป็นระบบ และพัฒนาเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน^{๒๒}

^{๒๐}จ่านง อดิวัฒนสิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

^{๒๑}พระชรินทร์ จันทรเพ็ญ, พระธาตุแช่แห้ง, ม.ศ.พ, ๒๕๔๒, หน้า ๑.

^{๒๒}พระครูวิสิฐนนทวุฒิ, เอกสาร ใรเนียบแผนพัฒนาพระธาตุแช่แห้ง.

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๖.๑. ทำให้ทราบถึงระบบการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้งรวมถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผล ต่อระบบการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้ง

๑.๖.๒. ผลจากการศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้ง และสามารถนำไปเป็นแบบอย่างของการบริหารและการจัดการให้แก่วัดอื่น ๆ ต่อไป

๑.๗ ขอบเขตการวิจัย

๑.๗.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

-ศึกษาวิเคราะห์ระบบการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้งในด้านการบริหารงานบุคคลการบริหารงานธุรการ การบัญชี – การเงิน อาคารสถานที่

-ศึกษาวิเคราะห์ถึงปัจจัยต่างๆที่มีผลต่อการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้ง แล้วนำเอาองค์ความรู้ ดังกล่าวมาเสนอแนะแก่วัดพระธาตุแช่แห้งเพื่อการพัฒนาต่อไป

๑.๗.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

-มุ่งเน้นศึกษาค้นคว้าเอกสาร คัมภีร์และตำราในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับระบบการบริหารและการจัดการวัด เช่น พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำรา หนังสือ และเอกสารงานวิจัย

๑.๗.๓ ขอบเขตด้านเนื้อที่

-มุ่งศึกษาระบบการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้ง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

๑.๗.๔ ขอบเขตด้านประชากร

-โดยการสัมภาษณ์ผู้มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของวัดพระธาตุแช่แห้ง ได้แก่ เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร ไวยาวัจกรคณะกรรมการ

๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงบูรณาการ แบ่งเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร และ การวิจัยเชิงสำรวจ

๑.๘.๑ การวิจัยเอกสาร

-ศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการบริหารและการจัดการวัด โดยวิธีเก็บข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

-ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการบริหารงานบุคคล การเงินบัญชี อาคารสถานที่ เป็นต้น

-ใช้แนวทางจากข้อ ๑ กำหนดกรอบการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และ ตีความข้อมูลที่รวบรวมมาทั้งหมดให้เกิดความเข้าใจให้ชัดเจนมากที่สุด

๑.๘.๒ การวิจัยเชิงสำรวจจะใช้วิธีการสัมภาษณ์

-ศึกษาถึงแนวคิดและทัศนคติในการบริหารและการจัดการวัดจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร ไวยาวัจกรคณะกรรมการ

-นำข้อมูลมาสังเคราะห์จากแนวความคิดเห็นของแต่ละบุคคลต่อการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้ง

๑.๘.๓ สรุปและนำเสนอข้อมูลที่ได้เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้าของผู้สนใจทั่วไป

บทที่ ๒

ฐานะและความสำคัญของวัดในพระพุทธศาสนา

วัดเป็นสถาบันหลักสถาบันหนึ่งของชาติ ทำหน้าที่ในการสืบทอดทางพระพุทธศาสนาและการปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมอันดีงามแก่พุทธศาสนิกชนและประชาชน จากชนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง สืบเนื่องจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลาช้านานเพราะวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธ โดยมีพระสงฆ์เป็นตัวแทนของวัดเป็นผู้นำทางด้านจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเชื่อถือและความร่วมมือ เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม เป็นเป้าหล่อหลอมวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธ ซึ่งนับได้ว่าวัดเป็นสถานที่ทำประโยชน์ให้แก่สังคมเป็นอย่างมาก แต่เนื่องจากในสภาพของสังคมในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไป จึงมีผลทำให้บทบาทของวัดเปลี่ยนไปด้วย แต่อย่างไรก็ตามวัดก็ยังถือเป็นสถานที่สำคัญและน่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

๒.๑ ประเภท และความสำคัญ

๒.๑.๑ ความหมาย

คำว่า วัด มีความหมายตรงกับภาษาบาลี ๓ คำ คือ อาราม อาวาส และวิหาร ตามความหมายที่ราชบัณฑิตให้ไว้ว่า

๑. อาราม คือ ความยินดี, ความรื่นรมย์, ความเพลิดเพลิน, ที่สำราญ, สวน, เป็นที่รื่นรมย์^๑

๒. อาวาสคือวัด, ผู้ครอบครอง, ที่อยู่โดยปรกติหมายถึงที่อยู่ของพระสงฆ์ เช่น ฆราวาส (ฆร+อาวาส) ผู้ครอบครองเรือนหรือผู้อยู่ครองเรือน^๒

๓. วิหาร คือ วัด ที่อยู่ของพระสงฆ์ ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป คู่กับโบสถ์^๓

ความหมายที่กล่าวมาทั้งหมดนี้คำว่าวัดจึงหมายถึง “สถานที่ที่น่านรื่นรมย์ ยินดี เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์” เพราะในอดีตสภาพวัดนั้นมีสภาพเป็นป่า ยังไม่มีสิ่งก่อสร้างใด ๆ

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ ฯ : มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๑๔.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๕.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๕.

เป็นสถานที่ที่สงบ สดงเหมาะสมที่จะเป็นอาณาบริเวณที่อยู่ของสมณะผู้ต้องการศึกษาปฏิบัติ เพื่อบรรลุโลกุตระธรรม

เพราะฉะนั้นพระสงฆ์จึงมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติธรรม เพื่อบรรลุคุณธรรมชั้นสูง ซึ่งเป็นการช่วยเหลือตนเอง และช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้รับประโยชน์ตามความเหมาะสมคือนำหลักธรรมที่ตนได้เรียนรู้และปฏิบัติมาเผยแพร่เพื่อให้หมู่ชนได้นำไปปรับใช้ตามความต้องการ ดังนั้นการอยู่อาศัยในวัดของพระสงฆ์จึงเป็นเพียงความหมายรอง ความหมายหลักของวัดจึงหมายถึง สถานที่ที่พระสงฆ์พักอาศัยเพื่อจะทำหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์และเหมาะสม

วัดคือ สถานที่ทางศาสนา ตามปกติแล้วจะมีเสนาสนะและอาคารวัดต่าง ๆ เป็นที่พำนักอยู่อาศัย ปฏิบัติธรรมวินัยและประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ของพุทธบริษัทโดยทั่วไป นอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์กลางบริการทางการศึกษาและทางสังคมอีกด้วย วัดมีฐานะทางกฎหมายคือ เป็นนิติบุคคลเท่าเทียมกัน^๔ ดังนั้นตามมาตรา ๑๓ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะสงฆ์พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้จำแนกวัดออกเป็น ๒ ประเภทคือ^๕

๑. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ได้แก่ อาราม ตามที่ได้บัญญัติไว้ในมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ และวัดที่เลื่อนฐานะมาจากสำนักสงฆ์ โดยได้รับพระราชทาน วิสุงคามสีมา เพื่อเป็นประโยชน์แก่สังฆกรรมตามพระธรรมวินัยสำหรับพระสงฆ์ นับว่าเป็นวัดที่สมบูรณ์ด้วยฐานะทั้งทางกฎหมายและทางพระวินัยทุกประการ โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป

๒. สำนักสงฆ์ได้แก่วัดที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศตั้งวัดแล้วแต่ยังมีได้พระราชทานวิสุงคามสีมา รวมถึงวัดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างขึ้น ตามความในมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) และวัดที่สร้างขึ้นก่อน ร.ศ. ๑๒๑ ซึ่งยังมีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาด้วย

^๔สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, รายงานการสังเคราะห์งานวิจัย รูปแบบและกระบวนการจัดการศึกษาและการเผยแพร่ศาสนาธรรม : ศึกษาเฉพาะกรณี วัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕ - ๑๐.

๒.๑.๒ ประเภทของวัดแบ่งตามสภาพฐานะ ๓ ประเภทคือ^๖

๑. พระอารามหลวง ได้แก่ วัดที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราชทรงสร้างและปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์ก็ดี พระราชทานเพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้ที่ต่ำศักดิ์ลงมาหรือแก่วัดเองก็ดี มีอยู่จำนวนหนึ่งที่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ ทรงสร้างหรือสร้างขึ้นหรือทรงโปรดให้ปฏิสังขรณ์และสร้างขึ้นแล้วน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวงรวมทั้งวัดที่ประชาชนสร้างหรือปฏิสังขรณ์และทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวงด้วย

๒. วัดราษฎร์ ได้แก่ วัดที่ประชาชนทั่วไปสร้างหรือปฏิสังขรณ์ซึ่งได้อนุญาตให้สร้างวัดและประกาศตั้งวัด โดยถูกต้องตามกฎหมายจากทางราชการแล้ว และช่วยกันทะนุบำรุงวัดสืบต่อกันมาตามลำดับวัดราษฎร์หมายถึงวัดทั้งชนิดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์ซึ่งมิได้นับเข้าเป็นพระอารามหลวง

๓. วัดร้าง ได้แก่ วัดที่ไม่มีพระภิกษุสงฆ์พำนักอาศัยประจำซึ่งทางราชการจะขึ้นทะเบียนเป็นวัดร้าง วัดร้างโดยสภาพยังเป็นนิติบุคคลอยู่โดยสมบูรณ์และมีโอกาสที่จะเป็นวัดมีพระสงฆ์ได้อีก โดยดำเนินการตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการยกวัดร้างเป็นวัดมีพระสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๑๔

นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังได้จำแนกวัดออกเป็น ๓ ประเภทดังนี้^๗

๑. วัดที่มุ่งพัฒนาถาวรวัตถุให้มีความโอ้อ่า มีเสนาสนะใหญ่โตวัดประเภทนี้ใช้ทุนรอนมากมีผู้อุปถัมภ์เป็นพิเศษหรือเจ้าอาวาสมีคุณลักษณะพิเศษหารายได้เข้าวัดได้มากเงินที่ได้มาส่วนใหญ่มาจากคนทั่วไปไม่ใช่คนในท้องถิ่น

๒. วัดที่มุ่งเน้นปริยัติ มุ่งให้ประชาชน พระเณรได้ศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ วัดประเภทนี้ ทุนรอนไม่มากนักแต่มีกิจกรรมเพื่อการศึกษาในวัดเสมอ

๓. วัดที่มุ่งการปฏิบัติ เช่น วิปัสสนาธุระ เน้นการสร้าง ความสงบในจิตใจ วัดประเภทนี้มักทำให้วัดคล้ายธรรมชาติ มักลงทุนในสิ่งก่อสร้างน้อย

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

^๗ พนม พงษ์ไพบูลย์, *จาริกไว้ในพระศาสนา จาริกไว้ในการศึกษา*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรรมการศาสนา, ๒๕๓๘). หน้า ๔.

๒.๑.๓ ความสำคัญของวัด

ประเทศไทยเป็นประเทศที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาเป็นเวลาช้านาน เคียงคู่กับการสร้างชาติบ้านเมือง วิถีชีวิตของชาวไทยเกี่ยวข้องกับวัดตั้งแต่เกิดจนตายวัดจึงมีความสำคัญต่อคนไทยอย่างยิ่ง หากถอยหลังกลับไปในอดีตมากเท่าไร วัดก็มีความสำคัญต่อคนไทยมากขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพราะ วัดเป็นสถานที่อยู่ของผู้ทรงศีลทรงธรรม ผู้ที่ออกบวชเป็นภิกษุและสามเณร ตลอดทั้งแม่ชีและอุบาสิกา ได้อาศัยวัดเป็นที่รักษาศีลและปฏิบัติธรรม เพราะวัดเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศล เมื่อวัดเป็นสถานที่อยู่ของนักบวช และผู้รักษาศีลปฏิบัติธรรม วัดจึงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ คนไทยจึงนิยมไปทำบุญที่วัด เพราะในทางพระพุทธศาสนาถือว่า การทำบุญกับผู้ทรงศีลทรงธรรม ย่อมได้บุญมากกว่าทำบุญกับคนทั่วไป นอกจากนี้วัดเป็นสถานที่ศึกษาวิชาต่าง ๆ วัดนอกจากจะเป็นสถานที่ศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุและสามเณรแล้ว วัดยังเป็นสถานที่ศึกษาวิชาต่าง ๆ ทั้งวิชาชีพและวิชาสามัญของชาวบ้านดังที่โรงเรียนต่าง ๆ และวัดยังเป็นสถานสังคมสงเคราะห์ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันว่า เป็นบุญเขตแห่งความเมตตา ดังนั้นคนยากจนอนาถา ตลอดถึงคนพิการ และคนชรา ก็มักจะหันไปอาศัยวัดอยู่ แม้แต่สัตว์ที่ชาวบ้านไม่ต้องการ ก็จะนำไปปล่อยที่วัด เพราะฉะนั้นวัดจึงเป็นสถานที่สงเคราะห์คนและสัตว์แหล่งใหญ่ที่สุดในโลก ทั้งนี้ก็เพราะมีวัดอยู่มากมายในเมืองไทย

ซึ่งโดยทั่วไปแล้วนั้น วัดโดยทั่วไปจะมีบริเวณกว้าง ทั้งมีต้นไม้ร่มรื่นอยู่มากมาย จึงร่มรื่นเย็นสบาย สดกับคำว่าอาราม ซึ่งแปลว่าสถานที่ที่รื่นรมย์ด้วยร่มไม้ อีกทั้งบริเวณวัดก็ได้รับการปิดกวด จึงสะอาดสะอาดน่าจำเรียดา ก็ในเมื่อวัดมีต้นไม้มาก ทั้งเป็นเขตอภัยทาน จึงมีนกและสัตว์ต่าง ๆ มาอาศัยอยู่มาก อีกทั้งวัดเป็นสถานที่ฟังเทศน์แสดงธรรม ดังนั้นใครที่เข้าวัด ก็ย่อมมีโอกาสได้ฟังเทศน์ฟังธรรม ตลอดทั้งมีปัญหาทุกข์ร้อนอะไรก็ปรึกษากับพระ ขอให้ท่านช่วยแก้ไขให้อีกด้วย เพราะฉะนั้นวัดจึงเป็นรมณีย์สถานที่พักผ่อนกายคลายทุกข์ใจได้เป็นอย่างดี วัดเป็นสถานที่พักแรมของคนเดินทาง คนเมื่อเดินทางไปต่างจังหวัด เมื่อไม่มีบ้านพี่น้องญาติมิตร ก็ไม่รู้จะพักที่ไหน จะพักโรงแรมก็แพงมากเงินไม่พอยังคนหมดเงินเพราะถูกขโมยหรือเหตุอื่น ๆ ก็ไม่อาจโดยสารกลับบ้านได้ เมื่อไม่มีเงินก็ไม่มีอาหาร ไม่มีที่พักอาศัยเมื่อไม่รู้จักบอกหน้าไปหาใคร ก็เห็นแต่วัดเท่านั้นที่จะเป็นที่พึ่งได้ ก็จะหันเข้าไปอาศัยวัดพักแรมในวัดไปก่อนวัดเป็นศูนย์รวมของศิลปวัฒนธรรม วัดมีโบสถ์วิหาร และเจดีย์เป็นต้นที่สวยงามมีพระพุทธรูปมากมาย มีภาพพุทธประวัติหรือภาพทางพระพุทธศาสนาอยู่ตามฝาผนังอยู่ทั่วไป มีหนังสือ

พระไตรปิฎกและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่มาก อีกทั้งวัดเป็นสถานที่จัดงานทำบุญตามประเพณีต่าง ๆ เช่นตักบาตรเทโว หรือตักบาตรดาวดึงส์ ทำบุญสลากภัต และทำบุญวันสารทเป็นต้นเพราะฉะนั้นจึงเป็นศูนย์รวมของศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ของแต่ละชุมชนจนถึงประเทศวัดเป็นสถานที่ฝึกอาชีพ วัดเป็นศูนย์รวมของคน วัดจึงเป็นแหล่งแห่งวิชาชีพต่าง ๆ เช่น หมอคู หมอยา หมอนวดแผนไทย ช่างทอทั้งหลายตลอดถึงผู้ชำนาญในด้านเกษตรสาขาต่าง ๆ วัดเป็นสถานที่บันเทิงของชาวบ้าน คนทั่วไปชอบสนุกสนานบันเทิงรื่นรมย์ จึงจัดงานการเล่นต่าง ๆ บ้างในบางโอกาส เพื่อความเพลิดเพลินเจริญใจคลายความทุกข์ แต่ไม่มีสถานที่กว้างพอที่จะจัดงานได้ จึงหันไปจัดที่วัดทั้งงานชั่วคราวและงานเทศกาลต่าง ๆ วัดเป็นสถานที่เลือกคู่สังคัมไทยในอดีต หนุ่มสาวต่างแยกกันอยู่ไม่ได้เรียนรวมกัน ไม่ได้คบหาสมาคมกันง่ายดังในปัจจุบัน เพราะฉะนั้นโอกาสที่จะได้พบกันก็แต่ในวัดทำบุญในวันพระและในเทศกาลต่าง ๆ เท่านั้น เมื่อถึงวันนั้น หนุ่มสาวต่างแต่งตัวสวยงามเป็นพิเศษไปทำบุญที่วัดจึงหันหน้ากัน หากต้องตาต้องใจกัน ก็จะติดต่อกันอันเป็นเหตุให้มีการแต่งงานกันในกาลต่อมา วัดเป็นสโมสรชาวบ้าน ดังนั้นชาวบ้านมีเรื่องมีธุระอะไรจะต้องปรึกษาหารือกันเป็นส่วนรวมกันคึกคักไปประชุมที่วัด หรือเมื่อทางราชการมีเรื่องสำคัญ ที่จะต้องติดต่อกับชาวบ้านกันคึกคักไปประชุมที่วัด เช่นการคัดเลือกทหาร การเลือกตั้ง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือสภาตำบลเป็นต้น ก็จัดขึ้นที่วัด วัดเป็นศาลของชาวบ้าน คนไทยทั่วไปนับถือพระ และคนไทยก็ไม่ชอบขึ้นศาล ดังนั้นเมื่อคนไทยมีเรื่องพิพาทกันจนไม่อาจปรองดองกันได้ คนไทยก็มักจะไปหาพระ ขอให้พระช่วยไกล่เกลี่ยตัดสิน ไม่ต้องฟ้องร้องขึ้นโรงขึ้นศาล เสียเงินเสียเวลาโดยเปล่าประโยชน์วัดเป็นคลังพัสดุของหมู่บ้าน วัดจะมีสิ่งของมากมายเช่นถ้วยชาม เสื้อผ้า อาสนะ หมอน และกาน้ำ เป็นต้น ที่ชาวบ้านถวายไว้ ทางวัดก็จะเก็บรักษาไว้เป็นของวัด ที่เรียกว่าของสงฆ์ และเมื่อบ้านใดมีงานบุญ มีสิ่งของไม่พอใช้ บ้านนั้นก็จะไปยืมของสงฆ์มาใช้ เมื่อเลิกงานก็นำไปคืนพร้อมทั้งถวายปัจจัยตามศรัทธา เพื่อบำรุงรักษาของสงฆ์ให้ยั่งยืนต่อไป

๒.๒ ประวัติการสร้างวัดในพระพุทธศาสนา

ในสมัยพุทธกาลระยะเริ่มแรกนั้นพระสงฆ์ยังไม่มีที่อยู่อาศัยประจำได้จาริกไปเพื่อเผยแผ่หลักธรรมศาสนาให้กว้างขวางออกไปเพื่อเป็นการยังประโยชน์สุขแก่ชนหมู่มากที่ตามที่พระพุทธเจ้า ได้สั่งสอนไว้ดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า

“ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย”^๔

การจาริกไปในที่ต่าง ๆ ย่อมทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้มากกว่า เพราะการจาริกออกไปในที่ต่าง ๆ ทำให้พระสงฆ์ได้เห็นสภาพที่แท้จริงหรือปัญหาที่เกิดขึ้นได้ชัดเจนและใกล้ชิด สามารถหาวิธีการมาแก้ไขปัญหาหรือวิธีการเผยแผ่ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมนั้นซึ่งทำให้การเผยแผ่ประสบความสำเร็จได้ดีกว่าและยังเป็นการลดความยึดมั่นถือมั่นในสถานที่อยู่อาศัย เพราะการมีที่อยู่อาศัยเป็นประจำนั้นย่อมเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของในที่อยู่อาศัยและสิ่งของต่าง ๆ ที่ต้องสะสมไว้ใช้ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม การจาริกจึงเป็นการฝึกปฏิบัติให้ละวางกิเลสโดยไม่รู้ตัวแต่การจาริกนี้ก็ไม่ใช่ว่าจะมีคุณอย่างเดียว พระพุทธเจ้าก็ได้แสดงถึงโทษของการจาริกไว้เช่นกัน ดังปรากฏในพระไตรปิฎกดังนี้คือ

๑. ย่อมไม่ได้ฟังในสิ่งที่ไม่เคยฟัง ๒. ไม่เข้าใจชัดสิ่งที่ได้ฟังแล้ว ๓. ไม่แก้สงสัยในสิ่งที่ได้ฟังแล้วบางประการ ๔. ได้รับโรคเรื้อรังอย่างหนัก ๕. ไม่มีมิตร ๖. ไม่ได้บรรลุคุณวิเศษที่ยังไม่ได้บรรลุ ๗. เสื่อมจากคุณวิเศษที่ได้บรรลุแล้ว ๘. ย่อมไม่แก้สงสัยด้วยคุณวิเศษที่บรรลุแล้วบางประการ เนื่องจากการจาริกไปเรื่อย ๆ ย่อมไม่มีโอกาสได้ฟังธรรมเทศนาจากพระภิกษุ ผู้ได้บรรลุธรรมชั้นสูงแล้ว หรือเมื่อเกิดข้อสงสัยก็ไม่มีโอกาสได้ไต่ถามพระสงฆ์ผู้มีความรู้ บางครั้งการจาริกไปเรื่อย ๆ ทำให้เพลิดเพลินจนปล่อยปละละเลยต่อการปฏิบัติธรรมเป็นต้น^๕ ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเหมาะสมในการดำรงเพศพรหมจรรย์ พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงอนุญาตให้มีวัดเกิดขึ้นเป็นที่พักอาศัยเพื่อป้องกันอุปสรรคจากธรรมชาติ คือ ความร้อน ความหนาว เป็นต้น ซึ่งเป็นอุปสรรคที่จะทำให้การปฏิบัติธรรมไม่ก้าวหน้า จึงทรงมีพุทธานุญาตเรื่องอารามเมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้ทูลถวายอุทยานเวพฺวันแต่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข สวนเวพฺวันจึงถือว่าเป็นวัดแห่งแรกในพุทธศาสนา ความในพระไตรปิฎกกล่าวไว้ว่า

ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จไปยังพระราชานิเวศน์ของพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัมมครรัฐครั้นถึงแล้วจึงประทับนั่งบนอาสนะที่เขาจัดถวายพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ขณะนั้นพระเจ้าพิมพิสารจอมทัมมครรัฐทรงนำของเคี้ยวของฉันอันประณีตประเคนภิกษุ

^๔วิ.ม.หา. (ไทย) ๔/๓๒/๓๕.

^๕ศุ.ต.อัง.ปิฎก. (ไทย) ๒๒/๒๒๑-๒๒๒/๓๖๓-๓๖๔.

สงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยพระองค์เองกระทั่งพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จเสร็จแล้ว ทรงห้ามภิกษุทั้งหลาย ละพระหัตถ์จากบาตร จึงประทับนั่ง ณ ที่สมควร ท้าวเธอทรงดำริว่า “พระผู้มีพระภาคควรประทับที่ไหนหนอ ที่แห่งใดอยู่ไม่ไกลและไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก คมนาคมสะดวก ผู้ประสงค์พึงเข้าเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงบ เสียงไม่อีกทีก เว้นจากการสัญจรไปมา เป็นที่กระทำการกรรมลับของหมู่มนุษย์ ควรแก่การหลีกเร้น จึงมีพระราชดำริว่า “อุทยานเวพูนของเรานี้ไม่ไกลและไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก คมนาคมสะดวก ผู้ประสงค์พึงเข้าเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงบ เสียงไม่อีกทีก เว้นจากคนสัญจรไปมา เป็นที่กระทำการกรรมลับของหมู่มนุษย์ ควรแก่การหลีกเร้น อย่างกระนั้นเลย เราพึงถวายอุทยานเวพูนแด่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข” แล้วทรงจับพระสุวรรณภิงคารหลังน้ำน้อมถวายแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยพระราชดำรัสว่า “หม่อมฉันขอถวายอุทยานเวพูนนั้นแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขพระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคทรงรับอารามแล้วทรงชี้แจงให้พระเจ้าพิมพิสารจอมทัมมครรัฐเห็นชักชวนให้อยากรับไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมิกถาแล้วเสด็จลุกขึ้นจากที่ประทับเสด็จกลับ ต่อมาพระพุทธองค์ ได้ทรงแสดงธรรมิกถา เพราะเรื่องนั้นเป็นต้นเหตุรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตอาราม”^{๑๑}

จึงถือได้ว่าสวนเวพูนเป็นวัดแห่งแรกในทางพระพุทธศาสนา และเป็นต้นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตการมีวัดเป็นที่อยู่อาศัยแก่พระสงฆ์ แต่อาณาบริเวณพระอารามเวพูนยังคงไม่มีสิ่งก่อสร้างใดๆ พื้นที่ครอบคลุมไปด้วย ป่า ต้นไม้ ภูเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้งและลอมฟาง ต่อมาเศรษฐีเมืองราชคฤห์ จึงได้สร้างวิหารถวายให้แก่สงฆ์เพื่อเป็นที่อยู่ป้องกันอันตราย ดังข้อความที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกตอนหนึ่งว่า “โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวพูน สถานที่ให้เหยื่อแก่กระแต เขตกรุงราชคฤห์ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคยังไม่ได้ทรงบัญญัติเสนาสนะแก่ภิกษุทั้งหลาย และภิกษุเหล่านั้นอยู่ในที่นั้น ๆ คือป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง ครั้งนั้นเศรษฐีชาวราชคฤห์ไปสวนแต่เช้าตรู่ ได้แลเห็นภิกษุเหล่านั้นเดินออกจากที่นั้น ๆ คือจากป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง ทอดสายตาลงต่ำมีการก้าวไป การถอยหลัง การมองดู การเหลียวดู การคู้แขน การเหยียดแขน นำเลื่อมใส เป็นผู้สมบุรณ์ด้วยอิริยาบถ ครั้นเห็นแล้วเศรษฐีชาวราชคฤห์นั้นก็มิจิตเลื่อมใสครั้นแล้วเศรษฐี

^{๑๑}วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๕/๗๑-๗๒.

ชาวกรุงราชคฤห์ได้เข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นแล้วกล่าวกับภิกษุเหล่านั้นว่า “ถ้ากระผมจะสร้างวิหาร พระคุณเจ้าจะอยู่ในวิหารของกระผมหรือ” ภิกษุทั้งหลายตอบว่า “คหบดี พระผู้มีพระภาคยังไม่ได้ทรงอนุญาตวิหาร” เศรษฐีกล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้นพระคุณเจ้าจงทูลถามพระผู้มีพระภาคแล้วแจ้งให้กระผมทราบ”

ภิกษุเหล่านั้นรับคำของเศรษฐีชาวราชคฤห์แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นแล้วถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาค นั่ง ณ ที่สมควรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ต้องการจะให้สร้างวิหารถวายข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จะพึงปฏิบัติอย่างไรพระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ รับสั่งภิกษุทั้งหลาย “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตเสนาสนะ ๕ ชนิด คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้า” ต่อมา ภิกษุเหล่านั้นเข้าไปหาเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวต่อเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ดังนี้ว่า “ท่านคหบดี พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตวิหาร แล้วบัดนี้ ท่านกำหนดกาลอันควรเอาเถิด”

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเสนาสนะ ๕ ชนิด แล้วราชคหบดีได้สร้างวิหารถวาย ๖๐ หลังโดยใช้เวลาแค่เพียงวันเดียวด้วยเหตุนี้วัดในพระพุทธศาสนาจึงมีสิ่งก่อสร้างเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก และพระพุทธเจ้าได้ให้ถวายเสนาสนะเหล่านี้แก่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาผู้อยู่ในทั้ง ๔ ทิศ ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า

“ดูกรคหบดี ถ้าเช่นนั้น ท่านจงถวายวิหารเหล่านั้นแก่สงฆ์ในทิศทั้ง ๔ ผู้ที่มา และยังไม่มา ราชคหบดีทูลรับพระพุทธคำรัสแล้วได้ถวายวิหาร ๖๐ หลังแก่สงฆ์จากทิศทั้ง ๔ ผู้มาแล้วและยังไม่มา”^{๑๑}

การที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ก่อสร้างวัดถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ ในพระพุทธศาสนาและอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์อยู่ในเสนาสนะในวัดก็เพื่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ทรงแสดงคุณประโยชน์ของวิหารว่า “วิหารย่อมป้องกัน ความหนาวร้อน และสัตว์ร้าย นอกจากนั้นยังป้องกันงู ยุงและฝนในคราวหนาวเย็น นอกจากนั้นยังป้องกันลมและแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้น การถวายวิหารแก่สงฆ์ เพื่อหลีกเลี่ยงอยู่ เพื่อความสุข เพื่อเพ่งพินิจ และเพื่อเห็นแจ้ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ เพราะฉะนั้น ผู้ฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ของตน พึงสร้างวิหารอันรื่นรมย์ถวายภิกษุผู้พหูสูต

^{๑๑}วิ.จูฬ. (ไทย) ๗/๒๕๔/๘๕-๕๑.

ให้อยู่ในที่นี้เกิด อีกประการหนึ่ง ผู้เป็นบัณฑิตมีจิตเลื่อมใสในภิกษุพหูสูต ผู้ปฏิบัติตรง พึงถวายข้าว น้ำ ผ้า และเสนาสนะอันควรแก่ท่านเหล่านั้น ท่านเหล่านั้นย่อมแสดงธรรมอันเป็นเหตุบรรเทาสรรพทุกข์แก่เขา ซึ่งเมื่อเขารู้ทั่วถึงแล้วจะเป็นผู้ไม่มีอาสวะปรินิพพานได้ในชาตินี้^{๑๒}

จะเห็นได้ว่า วัดในพระพุทธศาสนามีการพัฒนามาแต่ครั้งโบราณกาล จากพื้นที่ที่เป็นป่ามาปรับเปลี่ยนเป็นที่อยู่อาศัยที่สงบสงัด และได้เพิ่มเติมสิ่งก่อสร้างที่จำเป็นและเอื้อต่อการปฏิบัติประพฤติพรหมจรรย์ของพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งต่อมาได้มีพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธา ได้สร้างถาวรวัตถุขึ้นภายในวัดโดยการมุ่งประโยชน์ใช้สอยทางศาสนาเป็นหลัก และถือว่าการสร้างสิ่งเหล่านี้เป็นการบำเพ็ญบุญตามวิธีการทางพระพุทธศาสนาด้วย

๒.๓ ประวัติการสร้างวัดในประเทศไทย

พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทย เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๖ สมัยเดียวกันกับประเทศลังกา ด้วยการส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ ๕ สาย โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์อินเดีย ในขณะที่ประเทศไทยรวมอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าสุวรรณภูมิ ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวาง มีประเทศรวมกันอยู่ในดินแดนส่วนนี้ไม่น้อยกว่า ๗ ประเทศ ได้แก่ ไทย พม่า ศรีลังกา ฉวน กัมพูชา ลาว มาเลเซีย ซึ่งสันนิษฐานว่ามีใจกลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐมของไทย เนื่องจากได้พบโบราณวัตถุที่สำคัญ เช่น พระปฐมเจดีย์ และรูปธรรมจักรทองมอบเป็นหลักฐานสำคัญ แต่พม่าก็สันนิษฐานว่ามีใจกลางอยู่ที่เมืองสะเทิม ภาคใต้ของพม่า พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่สุวรรณภูมิในยุคนี้ นำโดยพระโสณะและพระอุตตระ พระเถระชาวอินเดีย เดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแถบนี้ จนเจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับ^{๑๓} สำหรับการเกิดวัดขึ้นในประเทศไทย ก็คงมีมูลเหตุเกี่ยวกับการเกิดวัดขึ้นมาในสมัยพุทธกาล คือ เมื่อพุทธศาสนาจากอินเดียได้แพร่หลายเข้ามาสู่ประเทศไทยครั้งแรกโดยชาวอินเดียเป็นผู้นำพระพุทธศาสนาเข้าไปทำการสั่งสอนให้ชาวไทยโดยทั่วไปจนเกิดความศรัทธาเลื่อมใสและประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนในศาสนา เมื่อจำนวนศาสนิกชนมากพอสมควรแล้วก็ได้ไปขอพระบรมธาตุและคณะสงฆ์มาจากอินเดียแล้วสร้างพุทธเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุ และผู้ศรัทธาที่ประสงค์จะบวชก็

^{๑๒}วิ.จุพ. (ไทย) ๗/๒๕๔/๕๑-๕๒.

^{๑๓}สุชีพ ปุญญานุภาพ, ประวัติศาสตร์ศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๐๕.

ขอบรรพชาอุปสมบทต่อพระสงฆ์ที่มาจากอินเดีย จึงเกิดมีการสร้างวัดและสังฆมณฑลขึ้น เพื่อใช้ในกิจการพระศาสนาตามมาภายหลัง^{๑๔} และวัดในเมืองไทยได้กลายเป็นสิ่งจำเป็นในชุมชนที่ขาดเสียมิได้ ทุกชุมชนต้องมีวัดประจำเป็นของตนเอง เพราะถ้าไม่มีวัดประจำชุมชน เมื่อต้องการจะทำบุญ หรือฟังธรรม ก็ต้องไปที่วัดของชุมชนอื่น ซึ่งเป็นการไม่สะดวก เนื่องจากชุมชนไปพึ่งพาวัด ไม่เพียงแต่ในทางด้านกิจกรรมศาสนาเท่านั้น แต่รวมไปถึงกิจการทางด้านสังคมด้วย ฉะนั้นชุมชนทุกแห่งจึงต้องมีวัด แม้จะเป็นวัดขนาดเล็ก ๆ มีแต่โบสถ์หรือวิหารแต่อย่างเดียว ไม่ได้สร้างอย่างใหญ่โตหรูหราเพราะเป็นการช่วยกันสร้าง คือสร้างไปตามฐานะและกำลังศรัทธาของคนในชุมชนนั้น ไม่ได้คำนึงถึงรูปแบบที่หรูหราหรือความสวยงามเท่าใดนัก แต่ถ้ามีกำลังเพียงพอที่จะสร้างให้ใหญ่โตหรูหราได้ ก็สร้างไปตามความสามารถที่มีอยู่ สรุปแล้วการสร้างวัดในประเทศไทยนั้น มีเจตนาเพื่อให้สำเร็จประโยชน์ในกิจการพระศาสนาตามวัตถุประสงค์อันมีมาแต่เดิมเพื่อเป็นศูนย์กลางในการประดิษฐานพระพุทธศาสนา ในสังคมทั้งที่เป็นชนบทในเมือง ทั้งนี้เพื่อให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายสู่พลเมืองได้ทุกระดับชั้นและคนในสังคมได้มีโอกาสเข้าถึงพระพุทธศาสนาได้โดยสะดวกและทั่วถึง อีกทั้งยังเป็นปูชนียสถานอันมีความสำคัญแก่ความนับถือและการสักการะบูชาคือ เป็นที่ประดิษฐานเจดีย์อนุสรณ์สำคัญต่าง ๆ เช่น พระบรมสารีริกธาตุแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งบรรจุในพระสถูปเจดีย์บ้าง ในพระปรารักษ์บ้าง มีพระพุทธรูปปฏิมากร ซึ่งประดิษฐานภายในพระอุโบสถบ้าง ภายในพระวิหารบ้าง และยังมีพระธรรมคำสอนซึ่งเขียนหรือจารึกเป็นลักษณะพระธรรมเจดีย์ มีเก็บอยู่ในหอพระไตรปิฎก สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเหตุจำเป็นต้องการสิ่งก่อสร้างที่เป็นสถาปัตยกรรม เพื่อรับรองหรือเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี และยังคงต้องมีความสำคัญในการส่งเสริมให้สมกับฐานะแห่งปูชนียสถานทางพระพุทธศาสนาอีกด้วยนอกจากนี้ยังเป็นสถานที่พำนักแห่งคณะสงฆ์ผู้มีหน้าที่ และภาระในการสืบทอดพระพุทธศาสนาและยังได้ใช้เป็นสถานที่กระทำสังฆกรรมต่าง ๆ ตามประเพณีในศาสนาเป็นศูนย์กลางทางการศึกษา คือให้การศึกษาแก่บุตรตามประเพณีของชนชาวไทย และประการสำคัญยิ่งก็เพื่อเป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่อบรมศีลธรรมจรรยาแก่วิญญูชนทั้งหลายอีกประการหนึ่งด้วย

^{๑๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, มูลเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศไทย, (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๓), หน้า ๑๔.

๒.๔ การจัดการวัดในประเทศไทย

ในประเทศไทยนั้นได้มีการพัฒนาการจัดการงานทุกอย่างหรือกิจกรรมต่างๆของมนุษย์ จะดำเนินไปได้ดีหรือไม่ไม่มีสิ่งใดสำคัญไปกว่าการบริหารและการจัดการ ทั้งนี้เพราะงานทางด้านการบริหารและการจัดการเป็นงานสำคัญต่อการอำนวยให้มนุษย์ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีประสิทธิผลการบริหารและการจัดการจึงหมายถึงภาระหน้าที่ของบุคคลใด ๆ ที่ปฏิบัติตนเป็นผู้บริหารที่จะต้องเข้ามาทำหน้าที่ จัดระเบียบและดำรงไว้ซึ่งสภาพภายในทั้งที่เป็นตัวเงิน วัสดุ ฯลฯ ของกลุ่มหรือหน่วยงานเพื่อให้กลุ่มดังกล่าวสามารถทำงานจนบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ^๕

ในส่วนของวัดก็เช่นเดียวกัน ในอดีตนั้นพระภิกษุสงฆ์ยังมีน้อย อีกทั้งยังไม่ได้ที่อยู่อาศัยที่เป็นทางการ จึงไม่ได้อยู่ประจำ ปัญหาต่าง ๆ จึงยังมีไม่มาก แต่ต่อมาเมื่อมีวัดเกิดขึ้นและมีพุทธบัญญัติให้พระสงฆ์จำพรรษาในฤดูฝน มีการอยู่รวมกันเป็นคณะเกิดขึ้น ปัญหาต่าง ๆ ก็ตามมามากมาย เพราะเมื่อคนหมู่มากอยู่รวมกันเป็นเวลานาน ๆ ก็ย่อมมีการขัดแย้งกันบ้าง ระเบียบวินัยก็เริ่มหย่อนยาน จึงต้องมีการจัดการปกครองวัด เพื่อให้ความเป็นอยู่ภายในวัดเป็นระเบียบเรียบร้อยและง่ายต่อการบริหารด้วยสำหรับการจัดการวัดในประเทศไทยย่อมมีความแตกต่างจากสมัยพุทธกาลอยู่บ้าง

เนื่องจากปัจจุบัน สภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมืองที่แตกต่างกัน รวมทั้งกาลเวลาที่ผ่านไป ทำให้พุทธศาสนาต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการปรับตัวนี้ได้เป็นไปทั้งหมด เพียงแต่แก้ไขเพิ่มเติมคำสอนบางอย่างให้เหมาะกับสภาพสังคมไทย เหตุนี้จึงเกิดมีกิจกรรมของคณะสงฆ์เกิดขึ้นโดยการแต่งตั้งพระสงฆ์ที่มีความเหมาะสมให้ทำหน้าที่ต่าง ๆ ภายในวัดดังนี้

๒.๔.๑. เจ้าอาวาสปกครองวัด

ตำแหน่งเจ้าอาวาสเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญเปรียบ เสมือน ผู้นำของพระสงฆ์ ต้องดูแลพระภิกษุสงฆ์ในวัดไม่ให้ประพฤดิเสื่อมเสีย และต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลภายนอกด้วยรวมทั้งควบคุมดูแลกิจการภายในวัดทั้งหมด เจ้าอาวาสจึงต้องมีความรับผิดชอบสูงเพราะความเสื่อมหรือความเจริญของวัดย่อมขึ้นอยู่กับความรับผิดชอบใน

^๕ ธงชัย สันติวงษ์, องค์การและการบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๑.

หน้าที่ของเจ้าอาวาสเป็นประการสำคัญ วัดแต่ละวัดกฎหมายกำหนดให้มีเจ้าอาวาสได้เพียงรูปเดียว ส่วนบางวัดที่เป็นวัดใหญ่มีภารกิจมากจนเจ้าอาวาสไม่สามารถปฏิบัติงานได้ทั่วถึง เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระเจ้าอาวาส กฎหมายจึงได้กำหนดให้มีรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสไว้ ซึ่งจะมีที่รูปได้ตามความเหมาะสมของวัด นอกจากนี้ยังได้กำหนดอำนาจและหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้อย่างกว้างขวาง ให้รับภาระทุกอย่างภายในวัดไม่ว่าด้านศาสนศึกษา การปกครอง การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พุทธศาสนา การสาธารณูปการ การสาธารณสงเคราะห์ เป็นต้น ส่วนหน้าที่รองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสกฎหมายไม่ได้ระบุไว้อย่างชัดเจน แต่ให้ปฏิบัติตามที่เจ้าอาวาสมอบหมาย^{๖๖}

การที่วัดมีเจ้าอาวาสได้เพียงรูปเดียวก็เพื่อตัดปัญหาในเรื่องความแตกแยกนั่นเอง เพราะเจ้าอาวาสเป็นผู้มีอำนาจการกระจายอำนาจมิให้เจ้าอาวาสมีอำนาจหน้าที่มากเกินไป อีกทั้งเป็นการกระจายงาน เพื่อให้งานดำเนินไปด้วยความรวดเร็ว จะเห็นได้ว่าตำแหน่งทั้งสามนี้ต่างก็มีความสำคัญต่อวัด และต่อชุมชนในการคัดเลือกพระภิกษุผู้เข้ามารับตำแหน่งดังกล่าวจึงต้องมีการพิจารณากันอย่างรอบคอบ โดยมีกฎระเบียบกำหนดถึงคุณสมบัติมากที่สุดในวัด ถ้ามีเจ้าอาวาสเกินกว่าหนึ่งรูปและความคิดไม่ลงรอยกัน การบริหารวัดย่อมจะยุ่งยาก จึงให้มีเจ้าอาวาสได้เพียงรูปเดียว สำหรับการให้มีรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสเพื่อช่วยเหลือเจ้าอาวาสแล้วยังเป็นการแต่งตั้งที่เป็นไปตามขั้นตอน^{๖๗} เพื่อให้ได้ซึ่งบุคคลที่มีคุณธรรมที่ดีงาม มีความรับผิดชอบสูง ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเสียสละ ไม่หลีกเลี่ยงหน้าที่ หากแต่มีการร่วมมือกันปฏิบัติงานเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของวัดและพระศาสนาพระพุทธเจ้า จึงได้ทรงแสดงคุณลักษณะและคุณธรรมของเจ้าอาวาสหลายประการดังนี้

ก. อวาสิกธรรม ๕ คุณสมบัติของเจ้าอาวาสหมวดที่หนึ่งประเภทที่ควรยกย่องได้แก่^{๖๘}

๑. ถึงพร้อมด้วยมารยาทและวัตร
๒. เป็นพหูสูตร ทรงความรู้
๓. เป็นผู้ปฏิบัติขจัดเกลา ชอบความสงบ ยินดีในกัลยาณธรรม
๔. มีวาจางาม รู้จักพูด รู้จักเจรจาให้เป็นผลดี

^{๖๖}มานพ พลไพรินทร์, คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (พ.ศ. ๒๕๐๕) หมวด ๓-๔ ว่าด้วยเรื่องวัดและว่าด้วยเรื่องเจ้าอาวาส ในมาตรา ๕-๑๕, หน้า ๓๖๓-๓๖๕.

^{๖๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๖-๔๑๗.

^{๖๘}ศต.อ.ง.ปัญญาจก.(ไทย) ๒๒/๒๓๑/๓๗๓-๓๗๔.

๕. มีปัญญาเฉลียวฉลาด

ข. ปิยธรรมของเจ้าอาวาส เป็นคุณสมบัติของเจ้าอาวาสประเภทเป็นที่รักที่เคารพของพระภิกษุสามเณรผู้ประพฤติพรหมจรรย์ร่วมกัน ได้แก่^{๑๕}

๑. มีศีล ดำรงในพระปาฏิโมกข์ ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย

๒. เป็นพหูสูตร ทรงความรู้

๓. มีวาจางาม รู้จักพูด รู้จักเจรจาให้เป็นผลดี

๔. ได้คล่องแคล่วในฌานสี่ สำหรับอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน

๕. บรรลุเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ สิ้นอาสวะแล้ว

ค. โสภณธรรมของเจ้าอาวาส ประเภททำวัดให้งาม ได้แก่^{๑๖}

๑. มีศีล ดำรงในพระปาฏิโมกข์ ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย

๒. เป็นพหูสูตร ทรงความรู้

๓. มีวาจางาม รู้จักพูด รู้จักเจรจาให้เป็นผลดี

๔. สามารถกล่าวธรรมมีกถาให้ผู้มาหาเห็นแจ่มชัดย่อมรับไปปฏิบัติเข้าใจให้

แก่ลัทธิและเบิกบานใจ

๕. ได้คล่องแคล่วในฌานสี่ที่เป็นเครื่องอยู่สุขสบายในปัจจุบัน

ง. อุปการธรรมของเจ้าอาวาส ประเภทมีอุปการมากแก่วัด ได้แก่^{๑๗}

๑. มีศีล ดำรงในพระปาฏิโมกข์ ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย

๒. เป็นพหูสูตร ทรงความรู้

๓. รู้จักปฏิสังขรณ์เสนาสนะและสิ่งของที่ชำรุดหักพัง

๔. เมื่อมีสงฆ์หมู่ใหญ่จากต่างถิ่นต่างแคว้น ขวนขวายบอกชาวบ้านผู้ปรารถนา

ไว้ให้มาทำบุญ

๕. ได้คล่องแคล่วในฌานสี่ที่เป็นเครื่องอยู่สุขสบายในปัจจุบัน

จ. กรุณาธรรมของเจ้าอาวาส ประเภทอนุเคราะห์กฤหัสถ์ ซึ่งได้แก่^{๑๘}

๑. ชักนำกฤหัสถ์ให้ถือปฏิบัติในอริศีล

๒. ยังกฤหัสถ์ให้ตั้งอยู่ในธรรมที่ศนะคือรู้เห็นเข้าใจธรรม

^{๑๕} สุต.อัง.ปิฎกจ.(ไทย) ๒๒/๒๓๒/๓๗๔-๓๗๕.

^{๑๖} สุต.อัง.ปิฎกจ.(ไทย) ๒๒/๒๓๓/๓๗๕.

^{๑๗} สุต.อัง.ปิฎกจ.(ไทย) ๒๒/๒๓๔/๓๗๖.

^{๑๘} สุต.อัง.ปิฎกจ.(ไทย) ๒๒/๒๓๕/๓๗๗.

๓. เมื่อคฤหัสถ์เจ็บไข้ไปเยี่ยมให้สติ

๔. เมื่อมีสงฆ์หมู่ใหญ่จากต่างถิ่นต่างแคว้นชวนขวยบอกชาวบ้าน ผู้ปรารถนาไว้ให้มาทำบุญ

๕. เขาถวายโภชนาใดๆ จะเลวหรือดีก็ฉันด้วยตนเองไม่ยั้งศรัทธาไทยให้ตกไป จะเห็นได้ว่าตำแหน่งของเจ้าอาวาสนั้นไม่เพียงแต่จะมีผลต่อกิจกรรมภายในวัดเท่านั้น ยังมีผลต่อชุมชนด้วย ดังนั้นคุณธรรมของเจ้าอาวาสจึงมีนอกเหนือไปจากที่กล่าวมาข้างต้นอีก คือ ธรรมที่ทำให้เจ้าอาวาสเลวและดี, ธรรมที่ทำให้เจ้าอาวาสตกต่ำและไม่ตกต่ำ คุณธรรมที่สำคัญอีกข้อหนึ่งที่เจ้าอาวาสทุกคนควรจะมีคือ^{๒๓} ๑.ไม่ถึงด้วยฉันทาคติ ๒.ไม่ถึงด้วยโทสาคติ ๓.ไม่ถึงโมหาคติ ๔.ไม่ถึงด้วยภยาคติ ๕.ไม่ใช่สอยของสงฆ์จุลส่วนตัว

เนื่องจากเจ้าอาวาสมักจะถูกเพ่งเล็งมากกว่าพระภิกษุสงฆ์ภายในวัด จึงต้องบริหารวัดด้วยความยุติธรรม ไม่มีอคติบุคคลอื่น ประกอบกิจการงานต่าง ๆ ตามความเหมาะสมของสภาพการณ์และบุคคล มีความรอบรู้ในสิ่งต่าง ๆ ทั้งในหลักธรรมคำสอนและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยความเฉลียวฉลาด และสงเคราะห์คฤหัสถ์ที่มาขอความช่วยเหลือและออกไปอนุเคราะห์ภายนอกด้วย เป็นต้น และคุณธรรมที่สำคัญ คือมีความยุติธรรมและสำนึกถึงส่วนรวม เพื่อให้ความสัมพันธ์ที่มีต่อพระสงฆ์ภายในวัดและสังคมภายนอกเป็นไปด้วยความราบรื่น เป็นที่เคารพศรัทธาของทั้งสองฝ่าย ซึ่งจะมีผลทำให้วัดกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนด้วย

นอกจากนี้พระพุทธเจ้าก็ได้มอบหมายให้พระสงฆ์ภายในวัดมีหน้าที่ในการช่วยบริหารวัดและภิกษุผู้ได้รับเลือกเป็นเจ้าหน้าที่นั้นจะต้องมีคุณธรรมห้า อันได้แก่ ๑.ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความชอบพอ ๒.ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความเกลียดชัง ๓.ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความมมงาย ๔.ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความกลัว ๕.เข้าใจการทำหน้าที่อย่างนั้นซึ่งมีหน้าที่ต่าง ๆ กันดังนี้คือ^{๒๔}

๑. เจ้าหน้าที่อธิการแห่งจีวร แบ่งออกเป็นสาม คือ

- ก. จีวรปฎิคาหกะ เป็นผู้รับจีวร
- ข. จีวรนิทหกะ เป็นผู้เก็บจีวร
- ค. จีวรภาชกะ เป็นผู้แจกจีวร

^{๒๓}วิ.ปริ. (ไทย) ๘/๑๒๑/๔๗๒.

^{๒๔}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย), หน้า ๕๓-๗๒.

๒. เจ้าหน้าที่อธิการแห่งอาหาร แบ่งออกเป็นสี่ คือ

- ก. ภัตตคุเทศกะ เป็นผู้แจกภัต
- ข. ยาคุภาษกะ เป็นผู้แจกยา
- ค. ผลภาษกะ เป็นผู้แจกผลไม้
- ง. ชัชชภาษกะ เป็นผู้แจกของเคี้ยว

๓. หน้าที่ของอธิการแห่งเสนาสนะ มีสองคือ

- ก. เสนาสนะคาหาปกะ มีหน้าที่แจกเสนาสนะให้ภิกษุถือ
- ข. เสนาสนะปัญญาปกะ มีหน้าที่แต่งตั้งเสนาสนะ

๔. หน้าที่ของเจ้าอธิการแห่งอาราม แบ่งออกเป็นสองคือ

- ก. การรักษาอาราม
- ข. การดูแลนวักรรม

๕. หน้าที่ของผู้รักษาอาราม มีสอง คือ

- ก. อารามิกเปสกะ เป็นผู้ใช้คนทำงานวัด
- ข. สามณเระเปสกะ เป็นผู้ใช้สามณเระ

๖. หน้าที่ของภิกษุผู้ดูแลนวักรรม แบ่งออกเป็นสอง คือ

- ก. ภัณฑการิก มีหน้าที่เก็บรักษาคลังเก็บพัสดุของสงฆ์
- ข. อัปมัตตวิสัชชกะ มีหน้าที่จ่ายของเล็กน้อยให้แก่ภิกษุ

คุณธรรมสี่ข้อแรกเป็นคุณธรรมที่ภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งพึงมีทุกคน ส่วนข้อห้านั้นเป็นคุณธรรมเฉพาะ เพราะหน้าที่ที่ภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งแต่ละหน้าที่ย่อมไม่เหมือนกัน การจะให้ภิกษุผู้ได้รับเลือกทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือภิกษุรูปหนึ่งอาจได้รับเลือกทำหน้าที่หลายอย่างก็ได้แต่ต้องขอให้ภิกษุนั้นรับตกลงเสียก่อนแล้วจึงแต่งตั้งเพราะผู้ทำหน้าที่ด้วยความเต็มใจและศรัทธาย่อมมีความสำนึกในหน้าที่ที่ตนมีอยู่ จึงมีความรับผิดชอบสูง เอาใจใส่ในการทำงาน และหน้าที่เหล่านี้ต้องเกี่ยวข้องกับวัตถุสิ่งของ ซึ่งชักจูงให้เกิดความไม่ซื่อสัตย์ได้โดยง่าย อาจจะเป็นขโมยไปเป็นของตนเองหรือแจกจ่ายให้เฉพาะผู้ที่ตนคุ้นเคยหรือชอบพอ ซึ่งจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนขึ้นแก่ภิกษุสงฆ์ภายในวัดและมีผลต่อความศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อวัด แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าภิกษุที่ได้รับแต่งตั้งมีคุณธรรมสูง มีสมรรถภาพในการทำงาน วัดก็ย่อมจะเจริญรุ่งเรือง ชาวบ้านก็จะเพิ่มความศรัทธาเลื่อมใสพากันมาอุปถัมภ์บำรุงวัดอย่างสม่ำเสมอ ดังนั้นความเจริญหรือความเสื่อมของวัดจึงขึ้นอยู่กับบุคคลกรภายในวัดด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของการที่คฤหัสถ์และพระภิกษุสงฆ์ควรจะมีความสัมพันธ์กันในการช่วยเหลือกิจการงานต่างๆ จึงได้ทรงแต่งตั้งตำแหน่งไวยาวัจกร (ผู้ทำกิจธุระแทนสงฆ์, ผู้ช่วยขวนขวายทำธุระหรือผู้ช่วยเหลือรับใช้พระ) ขึ้นเพื่อช่วยเหลือพระสงฆ์ในการธุระต่าง ๆ ที่พระสงฆ์ไม่อาจทำกิจนั้นได้ และตำแหน่งกับปียการก (ผู้ที่ทำของที่สมควรแก่สมณะ ผู้ที่ทำหน้าที่จัดของที่สมควรแก่ภิกษุ ผู้บริโภคนิสัย ผู้ปฏิบัติภิกษุ ศิษย์พระ) ขึ้นเพราะบางครั้งพระภิกษุสงฆ์ไม่อาจรับสิ่งของบางอย่างได้ จึงต้องหากคนมาช่วยทำสิ่งที่ใช้ไม่ได้ให้ใช้ได้^{๒๕} แต่ตำแหน่งทั้งสองนี้ไม่มีการกำหนดคุณสมบัติโดยตรง เพียงแต่เป็นพุทธศาสนิกชนและมีคุณสมบัติของอุบาสกเป็นหลักคือ^{๒๖}

๑. อุบาสกธรรมห้า (ธรรมของอุบาสกที่ดี สมบัติ หรือองค์คุณของอุบาสกอย่างเยี่ยม) อันได้แก่

ก. มีศรัทธา

ข. มีศีล

ค. ไม่ถ่อมมงคลตื่นข่าว เชื้อกรรม ไม่เชื่องมงคล คือมุ่งหวังผลจากการกระทำและการงานมิใช่จากโชคกลางและสิ่งที่ตื่นกันว่าขลังศักดิ์สิทธิ์

ง. ไม่แสวงหาทักษิณีย์ ภายนอกหลักคำสอนนี้คือ ไม่แสวงหาเขตบุญนอกหลักพระพุทธศาสนา

จ. สนับสนุนในพระศาสนานี้เป็นเบื้องต้นคือขวนขวายในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา

๒. อุบาสกธรรมอีกเจ็ด (ธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญของอุบาสก)

ก. ไม่ขาดการเยี่ยมเยียนพบปะพระภิกษุ

ข. ไม่ละเลยการฟังธรรม

ค. ศึกษาในอริสัจ

ง. มากด้วยความเลื่อมใสในภิกษุทั้งหลาย ทั้งที่เป็นเถระ นวกะและปุนกลาง

ค. ไม่ฟังธรรมด้วยตั้งใจจะเพ่งโทษติเตียน

^{๒๕} คณะสงฆ์จังหวัดลำพูน, คู่มือปฏิบัติงานไวยาวัจกร, ม.ส.พ, ม.ป.พ, หน้า ๓๔.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๐๐.

จ. ไม่แสวงหาทักษิไฉยภายนอกหลักคำสอนนี้

ฉ. สนับสนุนในพระพุทธศาสนานี้เป็นเบื้องต้น คือ ขวนขวายในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา

ตำแหน่งไวยาวัจกรและกัปปียการ เป็นตำแหน่งที่ต้องเกี่ยวข้องและใกล้ชิดกับพระสงฆ์ จึงมีผลต่อกิจกรรมของวัดด้วย เนื่องจากเป็นหน้าที่ที่ต้องเกี่ยวข้องกับวัตถุสิ่งของ จึงมีโอกาที่จะเบียดเบียนได้มาก ซึ่งอาจก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่พระภิกษุสงฆ์ได้ ดังนั้นผู้ที่ดำรงตำแหน่งทั้งสองนี้จึงต้องเป็นผู้มีศีลธรรม ศรัทธาในศาสนาอย่างแท้จริง ประกอบกิจการงานด้วยความซื่อสัตย์ มุ่งเอาประโยชน์ของศาสนาเป็นที่ตั้ง และที่สำคัญคือ ต้องรับผิดชอบในหน้าที่ที่พระภิกษุสงฆ์ได้มอบหมายให้ เอาใจใส่ในกิจที่ต้องกระทำ เพื่อให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะฉะนั้นการแต่งตั้งตำแหน่งทั้งสองจึงมีผลต่อความเสื่อมหรือความเจริญของวัดได้ด้วย จึงควรพิจารณาบุคคลที่มีคุณธรรมเป็นหลัก

๒.๔.๒ เจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ภายในวัด

เจ้าหน้าที่หรือคนงานวัดนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตให้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลดังที่ในพระไตรปิฎกได้กล่าวไว้ว่า

สมัยนั้นท่านพระปิลินทวัจจะประสงค์จะทำที่เรือนจึงให้ภิกษุทั้งหลายทำความสะอาดเงื่อมเขาในกรุงราชคฤห์ ครั้นนั้นพระเจ้าพิมพิสารจอมทัมมครรัฐเสด็จเข้าไปหาท่านพระปิลินทวัจจะถึงที่พัก ครั้นถึงแล้วได้ทรงอภิวัตแล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควร พระเจ้าพิมพิสารจอมทัมมครรัฐได้ตรัสกับท่านพระปิลินทวัจจะดังนี้ว่า “*พระคุณเจ้าให้ภิกษุทั้งหลายทำอะไร*”

ท่านพระปิลินทวัจจะถวายพระพรว่า “*ขอถวายพระพร อาตมาภาพประสงค์จะทำที่เรือนจึงให้ภิกษุทั้งหลายทำความสะอาดเงื่อมเขา*”

พระเจ้าพิมพิสารตรัสถามว่า “*พระคุณเจ้าต้องการคนวัดบ้างไหม*”

ท่านพระปิลินทวัจจะถวายพระพรว่า “*ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาตให้มีคนวัด*”

พระเจ้าพิมพิสารตรัสถามว่า “*ถ้าเช่นนั้น พระคุณเจ้าพึงทูลถามพระผู้มีพระภาคแล้วบอกโยมด้วย*”

ต่อมาท่านพระปิลินทวัจจะส่งทูตไปยังสำนักพระผู้มีพระภาคให้กราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐ มีพระราชประสงค์จะถวายคนวัดข้าพระองค์ จะพึงปฏิบัติอย่างไร ”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลายเรานุญาตให้มีคนงานวัด”

แม้ครั้งที่ ๒ พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐ เสด็จเข้าไปหาท่านพระปิลินทวัจจะถึงที่พักครั้งถึงแล้วได้ทรงอภิวัตแล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควร ได้ตรัสกับท่านพระปิลินทวัจจะดังนี้ว่า “พระคุณเจ้า พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตคนวัดแล้วหรือ” ท่านพระปิลินทวัจจะทูลว่า “ขอถวายพระพรทรงอนุญาตแล้ว” พระเจ้าพิมพิสารตรัสว่า “ถ้าเช่นนั้น โยมจะถวายคนวัดแก่พระคุณเจ้า”^{๒๖}

จะเห็นได้ว่าคนงานวัดหรือเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติภารกิจภายในวัดนั้น ได้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแต่ในสมัยปัจจุบันนั้นถ้าเป็นวัดเล็กมีพระภิกษุสามเณรไม่มากนัก เจ้าอาวาสก็ทำหน้าที่ปกครองดูแลพระภิกษุสามเณรภายในวัดตามพระธรรมวินัย และตามพระราชบัญญัติด้วยตนเอง หากวัดนั้นมีภิกษุหลายหลัง เจ้าอาวาสก็มอบหมายให้พระภิกษุอาวุโสเป็นผู้ปกครองดูแลสั่งสอนพระภิกษุสามเณรที่พำนักอยู่ในแต่ละกุฏิอีกต่อหนึ่ง ถ้าเป็นวัดใหญ่มีภิกษุสามเณรเป็นจำนวนมาก มักจะแบ่งการปกครองภายในวัดออกเป็นคณะในคณะหนึ่งมีพระภิกษุอาวุโส หรือรองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสแบ่งกันไปดูแลปกครอง อาจมีการแต่งตั้งพระภิกษุสามเณรหรือไวยาวัจกร อุบาสก อุบาสิกา ขึ้นเพื่อเป็นเจ้าหน้าที่ในการช่วยเหลือกันดูแลรักษาวัด เช่น เจ้าหน้าที่ไฟฟ้า เจ้าหน้าที่ประปา เจ้าหน้าที่โรงครัว เจ้าหน้าที่ที่ทำงานด้านเอกสารวัด เป็นต้น ซึ่งตำแหน่งเหล่านี้ขึ้นอยู่กับความสะดวกเหมาะสมของแต่ละวัดที่จะมีหรือไม่มีก็ได้

๒.๔.๓. ไวยาวัจกร

หมายถึงผู้ได้รับแต่งตั้งให้มีหน้าที่เบิกจ่ายนิตยภัตและมีอำนาจหน้าที่ดูแลรักษาจัดการทรัพย์สินของวัดเกี่ยวกับผลประโยชน์ส่วนได้ส่วนเสียของวัด ฉะนั้นการแต่งตั้งไวยาวัจกรจึงมีกำหนดกฎเกณฑ์ให้มีการคัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติและความประพฤติอันเหมาะสมกับ

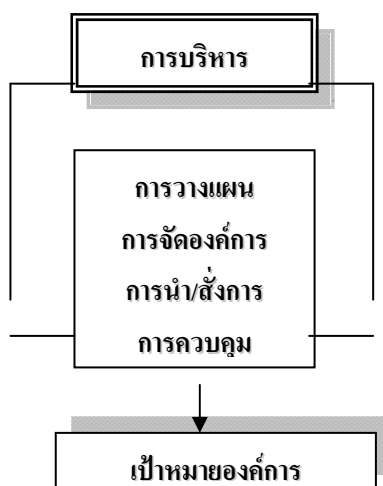
^{๒๖}วิ.มหา. (ไทย) ๕/๒๓๐/๖๓-๖๕.

ตำแหน่งหน้าที่ เพื่อให้การดูแลรักษาและจัดการผลประโยชน์ของวัดได้ดำเนินไปโดยเรียบร้อย^{๒๔}

ตำแหน่งต่าง ๆ ในวัดล้วนมีความสำคัญ เพราะต่างก็มีส่วนรับผิดชอบต่อกิจการของวัดและมีส่วนทำให้วัดก้าวหน้าหรือตกต่ำได้เช่นกัน แต่ทั้งภิกษุที่อยู่ในวัดที่ไม่มีตำแหน่งใด ๆ รวมทั้งคฤหัสถ์ ก็ควรจะได้ช่วยกันบริหารวัดโดยปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ได้วางไว้ หมั่นปรินิพพานหรือเกี่ยวกับกิจการของวัดเพื่อปรับให้เข้ากับความต้องการของส่วนรวมดังนั้นการแต่งตั้งบุคคลกรต่าง ๆ ภายในวัดจึงควรพิจารณากันอย่างรอบคอบโดยคำนึงถึงผู้ที่มีคุณสมบัติเดิมที่ได้กำหนดไว้และมีคุณสมบัติครบถ้วนตามที่กำหนดไว้ในกฎระเบียบเพื่อให้ได้กลุ่มผู้บริหารวัดที่ดีและมีประสิทธิภาพในการทำงาน

๒.๕ ความหมายของการบริหารและการจัดการวัด

การบริหาร (Administration) เป็นศิลปะของการทำงานให้สำเร็จได้ โดยใช้บุคคลอื่นให้เป็นผู้กระทำ ส่วนอีกความหมายหนึ่งคือ กระบวนการของการวางแผน การจัดองค์การ การสั่งการ และการควบคุมกำลังความพยายามของสมาชิกในองค์กร และใช้ทรัพยากรอื่น ๆ เพื่อความสำเร็จของเป้าหมายขององค์กรที่ได้กำหนดไว้^{๒๕}

^{๒๔}มานพ พลไพรินทร์, คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์, กฎหมายละระสมาคม ฉบับที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๐๖ ว่าด้วยการแต่งตั้งและถอดถอนไวยาวัจกร, หน้า ๔๓๕-๔๓๗.

^{๒๕}ปราชญา กล้าผจญ รัต.ดร., และสมศักดิ์ คงเที่ยง, รัต.ดร., หลักและทฤษฎีการบริหาร การศึกษา, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒.

นั่นคือ ในการบริหารนั้น จะต้องมีการวางแผน การจัดองค์การ การนำและการควบคุม เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ แล้วงานจึงจะดำเนินไปได้อย่างราบรื่นเรียบร้อย และกระบวนการต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเสมอ

ส่วนคำว่า “การจัดการ” (Management) นั้น หมายถึง กระบวนการของการเข้าถึงเป้าประสงค์ขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ด้วยการวางแผนการนำ การจัดองค์การ และควบคุมทรัพยากรมนุษย์ เงินทอง และทรัพยากรด้านข่าวสารข้อมูล^{๓๐} ดังนั้น “การบริหาร” ตามความหมายโดยทั่วไปแล้วนั้นจึง หมายถึง การปกครองบังคับบัญชา การดูแลรักษาหมู่คณะ การดำเนินกิจกรรม และการจัดการทรัพย์สินต่างๆ ของหมู่คณะหรือองค์การระดับต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปตามวัตถุประสงค์และนโยบายของหมู่คณะหรือขององค์การนั้นๆ ด้วยดี มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลอันสูงสุด

ส่วน “การบริหารวัด” นอกจากจะหมายถึงการปกครองบังคับบัญชา ดูแลรักษาหมู่คณะคือ พระภิกษุสงฆ์ สามเณรและฆราวาส ที่มีที่อยู่หรือพำนักอยู่ในวัด, การดำเนินกิจกรรม และการจัดการทรัพย์สินต่างๆ ของวัด ทำนองเดียวกันกับการบริหารทั่วไปแล้วยังกินความรวมถึง “การบริหารตน” คือการดูแลรักษาตน ได้แก่ “กายบริหาร” และการอบรมตนตามพระธรรมวินัย อันเป็นธรรมเนียมการปกครองพระภิกษุสงฆ์ ด้วยการศึกษอบรมทั้งภาคปริยัติศึกษา และปฏิบัติพระสัทธรรม คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา ให้แก่กล้าเป็นอริสิต อริจิต อริปัญญา ให้ถึงปฏิเวธสัทธรรม หรืออย่างน้อย ให้มีประสบการณ์ตามตามสมควร เพื่อ “สร้างพระในใจตน(อื่น)” อีกด้วย อันนี้เป็นกิจกรรมหลัก ที่มีความจำเป็น มีความสำคัญเร่งด่วนเป็นอันดับแรก อันนับเป็นหัวใจหรือแก่นของการบริหารวัดทีเดียว^{๓๑}

“ผู้บริหารวัด” ก็คือพระภิกษุเจ้าอาวาส หรือพระอุปัชฌาย์ผู้ให้การบรรพชาอุปสมบทและ/หรืออาจารย์ ผู้ให้ศีล ในสมัยพุทธกาลนับแต่เวลาที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงอนุญาตให้มีพระอุปัชฌาย์เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้รับให้ฟังฟัง เป็นผู้สอนพระธรรมวินัย และเป็นผู้ปกครองดูแลพระภิกษุสามเณร นั้นนั่นแหละทำหน้าที่เจ้าอาวาสผู้บริหารวัด การบริหารวัดจึงมีคุณลักษณะพิเศษกว่าการบริหารทั่วไป คือ พระภิกษุเจ้าอาวาส ผู้บริหาร

^{๓๐} อ่างแล้วหน้าเดียวกัน

^{๓๑} พระมหาเสริมชัย ชยมงคลโต, การบริหารวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอช ที พี เพรส จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕๕.

วัดจะต้องเป็นผู้ทรงคุณธรรมพิเศษ โดยความเป็นผู้ได้บริหารตน อบรมตน ตามพระธรรมวินัยอันเป็นธรรมเนียมการปกครองพระภิกษุสงฆ์ โดยการปฏิบัติไตรสิกขาเอง ตั้งตนไว้ในคุณอันสมควรก่อนแล้ว จึงจะสามารถทำหน้าที่บริหาร ปกครอง ดูแลรักษาหมู่คณะคือพระภิกษุสงฆ์ สามเณร ให้ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในพระธรรมวินัยให้ได้ผลดี เหมาะสมกับที่จะเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นผู้รับให้ฟัง เป็นผู้ให้การอบรม แนะนำ สั่งสอนพระธรรมวินัยแก่พระภิกษุสามเณร ภายในอาวาส ถ้าพระภิกษุเจ้าอาวาส หรือพระอุปัชฌาย์อาจารย์ ไม่ใส่ใจไม่สนใจในการศึกษาอบรมตนด้วย ทั้งปริยัติศึกษาธรรม ปฏิบัติศึกษาธรรม คือปฏิบัติไตรสิกขาเอง ให้ถึงปฏิเวธศึกษาธรรม อย่างน้อยก็ให้ได้มีประสบการณ์ ตามสมควรแก่ธรรมด้วยตนเอง และทั้งยังไม่ใส่ใจ ไม่สนใจในการให้การศึกษอบรมหมู่คณะ คือ พระภิกษุสามเณร ในปกครองของตนอย่างเข้มงวด กวดขัน จริงจัง และต่อเนื่อง การปฏิบัติและรักษาพระธรรมวินัยก็ย่อหย่อนหมดทั้งวัด เหมือนต้นไม้ไม่มีแก่น ไร้ประโยชน์และคุณค่าทั้งแก่ตนเอง และหมู่คณะ ได้ชื่อว่าเป็นผู้ประมาท เป็นโมฆบุรุษ คือเป็นบุรุษเปล่า กล่าวคือ ผู้พลาดจากประโยชน์อันเป็นแก่นสารที่พึงมีพึงได้^{๓๒}

๒.๖ จำแนกประเภทของสิ่งก่อสร้างภายในวัด

คนไทยในสมัยก่อนได้เล็งเห็นความสำคัญและประโยชน์ของวัดที่มีต่อสังคมมากมาย เมื่อคนไทยได้รับนับถือพุทธศาสนาแล้วจึงรับเอาประเพณีการสร้างวัดเข้ามาด้วย และได้ปรับปรุงวัดให้เป็นสถานที่ ๆ ทำประโยชน์แก่สังคมไทยให้มากที่สุด แต่รูปแบบการสร้างวัดในประเทศไทยนั้นคงจะแตกต่างไปจากสมัยพุทธกาลบ้างเพราะต้องสร้างให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมอีกทั้งยังขึ้นกับความสามารถและความชำนาญของศาสนิกชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ก็จะสร้างเป็นอาคารชนิดใดรูปทรงสัดส่วนอย่างไร แล้วแต่ความจำเป็นตามเหตุการณ์และความเหมาะสมของแต่ละสถานที่ ๆ จะสร้างวัด ดังนั้นอาคารต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นในวัดย่อมจะอำนวยประโยชน์ใช้สอยตามแต่โอกาส ด้วยเหตุนี้รูปแบบลักษณะของวัดในเมืองไทยนั้นจะสร้างขนาดใหญ่โตสักเท่าใด จะทำด้วยความประณีตบรรจงเพียงใดก็แล้วแต่ศรัทธาที่มีต่อศาสนาเพียงแต่ไม่ขัดต่อระเบียบแบบแผนอันดีงามและวัตถุประสงค์ที่

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๗.

มีมาแต่ครั้งพุทธกาล เพราะ ฉะนั้นจึงอาจจัดลำดับจำแนกออกได้ตามวัตถุประสงค์ และ
หน้าที่ของวัดในเมืองไทยได้ดังนี้คือ^{๓๓}

๑. ประเภทเจดีย์สถาน คือสิ่งก่อสร้างที่ไม่ได้ใช้เพื่อการประกอบกิจการทางด้าน
สังฆกรรม แต่เพื่อเป็นเจดีย์สถาน คือสถานที่ที่มีความสำคัญควรแก่การเคารพบูชา หรือเป็น
อนุสรณ์สถานที่ควรน้อมจิตระลึกถึง เช่น พระสถูปเจดีย์แบบต่าง ๆ พระพุทธปรารงค์ต่าง ๆ
พระมหาธาตุเจดีย์ พระมณฑปที่ประดิษฐานรอยพระพุทธบาท เป็นต้น

๒. ประเภทพุทธสถาน คือสิ่งก่อสร้างที่มีวัตถุประสงค์เกี่ยวกับความสำคัญของ
พระพุทธเจ้า คือสร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระพุทธปฏิมากร ซึ่งเป็นรูปแทนพระสัมมาสัม
พุทธเจ้าประดิษฐานเป็นประธานแห่งพระสงฆ์ เปรียบเสมือนพระสงฆ์กำลังประชุมกัน
กระทำสังฆกรรมต่อพระพักตร์แห่งพระบรมศาสดาโดยตรง หรือพุทธศาสนิกชนกำลัง
ประชุมฟังธรรม ณ เบื้องพระพักตร์แห่งพระองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
สถาปิตยกรรม ประเภทนี้มีพระอุโบสถ พระวิหารต่าง ๆ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น

๓. ประเภทสังฆสถาน คือสิ่งที่ก่อสร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ให้เป็นสถานที่
สำหรับอยู่อาศัยของพระภิกษุ และเกี่ยวข้องกับกิจการของพระสงฆ์โดยตรง จึงเป็นอาคาร
สถานที่แยกต่างหากออกไปจากสิ่งก่อสร้างประเภทพุทธสถาน สิ่งก่อสร้างประเภทนี้ เช่น
กุฏิ หอฉัน หอกลาง เป็นต้น

๔. ประเภทบริวารสถาน คือสิ่งก่อสร้างขึ้นโดยวัตถุประสงค์เพื่อการส่งเสริม
ความสำคัญของเจดีย์สถาน และพุทธสถานให้มีความหมาย คุณค่าและความสำคัญตาม
ฐานะในที่แห่งนั้น สิ่งก่อสร้างประเภทนี้มี เช่น พระระเบียง ชุ่มเสนา กำแพงแก้ว ศาลา
ราย ทางเดินจงกรม เป็นต้น

๕. ประเภทอนุสรณ์สถาน คือสิ่งก่อสร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นอนุสรณ์
ที่ควรแก่การระลึกถึง โดยทั่วไปจะสร้างเป็นที่บรรจุอัฐิธาตุของวงศ์ตระกูลในรูปของเจดีย์
วัดอุทิศต่อพระศาสนา

แต่ถ้านำสิ่งก่อสร้างเหล่านี้มาพิจารณาในด้านการจัดสถานที่บริเวณวัดแล้วก็
พอจะจำแนกเขตสถานที่ภายในวัดออกเป็นสองเขตใหญ่ ๆ คือ^{๓๔}

^{๓๓}เนตรนภิศ นาควัชระและคณะ, วัดในกรุงเทพฯ : การเปลี่ยนแปลงในรอบ ๒๐๐ ปี,
(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

๑. เขตพุทธาวาส เป็นที่พระสงฆ์ใช้ในการทำสังฆกรรมเป็นสำคัญมีอาคารที่สำคัญคือ พระสถูปเจดีย์ วิหาร โบสถ์ และที่กำแพงล้อมบริเวณไว้เป็นเขต

๒. สังฆาราม อันเป็นบริเวณที่พระสงฆ์ได้ใช้พำนักอาศัยอยู่ใกล้กับบริเวณพุทธาวาส อาคารในบริเวณสังฆารามมีกุฏิพระสงฆ์ หอไตร หอฉัน เหล่านี้เป็นต้น

จะเห็นได้ว่ารูปแบบของการสร้างวัดในทางด้านสถาปัตยกรรมนั้น อาจจะไม่แตกต่างไปจากสมัยพุทธกาลบ้าง เมื่อเกิดมีการสร้างวัดขึ้นในสังคมไทย ก็จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมสิ่งก่อสร้างตามความจำเป็นและความเหมาะสม คือพยายามปรับเอารูปแบบที่ดีมีประโยชน์มาประยุกต์ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของตน โดยยังคงรักษาแบบที่ดั้งเดิมและมีประโยชน์เอาไว้ทั้งวัตถุประสงค์หลักในการสร้างวัดที่มีมาแต่ครั้งพุทธกาลด้วย วัดในประเทศไทยจึงได้มีการจัดระเบียบแบ่งเขตเป็นสัดส่วน เพื่อให้สะดวกต่อการพักอาศัย และปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ ป้องกันมิให้มีการใช้สิ่งก่อสร้างปะปนกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยหรือขาดรูปแบบที่งดงามในการใช้สถานที่ ดังนั้นการแบ่งเขตวัดจึงเป็นการป้องกันปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นและก่อให้เกิดผลดีมีประโยชน์ คือมีการทำงานที่เป็นระเบียบโดยใช้สถานที่ ๆ ที่กำหนดไว้ นับได้ว่าคนไทยได้ปรับเอาสิ่งที่ดีงามมาใช้ในสังคม เพื่อประโยชน์ของศาสนาพุทธให้อยู่ในสังคมได้เหมาะสมและยาวนาน

สำหรับการสร้างวัดในประเทศไทยนั้นรูปแบบของการสร้างในประเทศไทยนั้นไม่แตกต่างไปจากสมัยพุทธกาลมากนัก มูลเหตุและวัตถุประสงค์ในการสร้างก็เหมือนกัน แต่เนื่องจากองค์ประกอบต่าง ๆ ของสังคมไทยมีระบบและกฎเกณฑ์เฉพาะตัว ดังนั้นการสร้างวัดในประเทศไทยจึงต้องอยู่ภายใต้กฎระเบียบข้อบังคับที่วางไว้ โดยผู้ประสงค์จะสร้างวัดจะต้องดำเนินเรื่องราวไปตามลำดับขั้นตอนตามกฎระเบียบ นอกจากนี้จะมีการกำหนดเขตหรือสถานที่ตั้งในทางด้านกฎระเบียบแล้ว คณะสงฆ์ยังต้องคำนึงถึงเขตในการกระทำสังฆกรรมของตนเองด้วย จึงได้มีระเบียบวินัยของสงฆ์เป็นหลักในการกำหนดเขตความพร้อมเพรียงของสงฆ์คือ ถัดตามเขตที่บ้านเมืองวางไว้แล้ว หรือตามความเหมาะสมกับสภาพของธรรมชาติแวดล้อมที่มีอยู่แล้ว ซึ่งเรียกว่า อพัทฐสีมา และเขตที่พระสงฆ์ประชุมกันมีมติตกลงกำหนดไว้เรียกว่า พัทฐสีมา เมื่อดำเนินการกำหนดเขตสีมาแล้ว พระสงฆ์จะประชุมกันกำหนดเขตด้วยการฟังลูกนิมิต (สิ่งที่ใช้เป็นเครื่องหมายกำหนดเขต) และประกาศความตก

^{๓๔} นารถ โภธิประสาธ, สถาปัตยกรรมในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๓), หน้า ๔๐.

ลงไปเป็นหลักฐาน ซึ่งเรียกว่า การฝังลูกนิมิตผูกสีมา^{๓๕} การมีพัทธสีมาด้วยการฝังลูกนิมิตผูกสีมาจึงมีความหมายสำคัญ เป็นการทำให้พระสงฆ์มีสถานที่ประกอบสังฆกรรม ดำเนินกิจการพระศาสนาได้โดยถูกต้องทั้งตามพระวินัย และตามกฎหมายของบ้านเมือง วัดจึงมีฐานะอันสมบูรณ์และเป็นเครื่องแสดงว่าคณะสงฆ์และพระศาสนาได้ประดิษฐาน ณ ที่นั้นอย่างเป็นทางการหลักฐานมั่นคงแล้ว

ดังนั้นการสร้างวัดในประเทศไทยนอกจากจะต้องคำนึงถึงกฎหมาย และระเบียบที่มีกำหนดไว้แล้วยังต้องคำนึงถึงพระวินัยของสงฆ์อีกด้วย ทั้งนี้เพื่อให้วัดที่สร้างขึ้นมานั้นมีสถานที่ประกอบสังฆกรรมอย่างสมบูรณ์ พร้อมทั้งจะรับบุคคลเข้ามาเป็นสมาชิกแห่งพระสงฆ์เพื่อทำหน้าที่สืบพระพุทธศาสนาต่อไป ตลอดจนดำเนินกิจกรรมพระศาสนาอย่างอื่น ๆ ได้โดยครบถ้วน

๒.๗ กรรมสิทธิ์ในวัด

การเกิดมีวัดขึ้นในพระพุทธศาสนาเป็นธรรมเนียมประเพณีมาแต่ครั้งพุทธกาลที่ชาวบ้านเป็นผู้สร้างถวาย พระสงฆ์จะสร้างเองหรือถือกรรมสิทธิ์เป็นของตนเองไม่ได้ เนื่องจากในสมัยพุทธกาลมีการอนุญาตให้พระสงฆ์สร้างที่อยู่อาศัยได้ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาและความเดือดร้อนแก่สังคมมากมายพระพุทธเจ้า จึงทรงบัญญัติสิกขาบทเกี่ยวกับเรื่องนี้ขึ้นมา เพราะมีเหตุการ์ณความยุ่งยากเกิดขึ้นหลายเรื่อง เช่น การที่พระสงฆ์ถือประโยชน์จากพระราชกระแสน้ำรับสั่งของพระมหากษัตริย์ที่ตรัสตามขนบธรรมเนียมประเพณีการสร้างมูรธาภิเษกเสวยราช โดยตรัสว่าแผ่นดิน ดินไม้ ฯลฯ ในราชอาณาจักรทรงมอบถวายให้แก่สมณชีพราหมณ์ใช้สอยตามปรารถนาเป็นข้ออ้างในการตัดไม้หลวงเพื่อสร้างกุฏิ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติห้ามมิให้พระสงฆ์ตัดต้นไม้ทั้งหมดไม่ว่าไม้หลวงหรือไม้ใด ๆ แม้แต่ต้นผักต้นหญ้าหรือในสมัยหนึ่งพระภิกษุชาวรัฐอาฬวีหลายรูปสร้างกุฏิโดยเบียดเบียนชาวบ้านในเรื่องอุปกรณก่อสร้างทำให้ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนเมื่อพระพุทธเจ้า ทรงทราบจึงทรงบัญญัติข้อห้ามและเงื่อนไขเกี่ยวกับการสร้างที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ไว้^{๓๖}

^{๓๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๑๒-๑๕.

^{๓๖} เลื่อน วรณรัตต์, พระอารามครั้งพุทธกาล, (กรุงเทพฯ : โอเคียนการพิมพ์, ๒๕๑๒), หน้า ๗๓-๗๗.

เนื่องจากการไม่สมควรอย่างยิ่งที่พระสงฆ์ซึ่งย่อมสละวิถีชีวิตแบบฆราวาส เข้าสู่เพศบรรพชิต ควรเป็นผู้ที่เลี้ยงง่ายพอใจในสิ่งที่มีที่ได้ ไม่ควรที่จะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ศฤหัตถ์ ด้วยเหตุนี้จึงไม่นิยมให้พระสงฆ์เป็นผู้สร้างที่อยู่อาศัย แต่ให้ชาวบ้านเป็นผู้สร้างถวายเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาต่าง ๆ ที่จะตามมาภายหลัง เพราะศฤหัตถ์สามารถกระทำกิจการต่าง ๆ ที่พระสงฆ์ไม่สามารถกระทำได้โดยสะดวก ส่วนกรรมสิทธิ์ในการครอบครองวัด พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสถึงเรื่องนี้ไว้ในการถวายวิหารของราชคหเศรษฐีดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า เมื่อราชคหเศรษฐีได้สร้างวิหาร ๖๐ หลังเสร็จแล้ว ก็ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและได้ทูลถามถึงวิธีปฏิบัติในการถวายวิหาร พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “เธอองถวายวิหารเหล่านั้นแก่สงฆ์จตุรทิศทั้งที่มาแล้วและยังไม่มา”^{๓๓}

หลักการถวายวัดดังกล่าวนี้ได้เป็นมาตรฐานที่ถือปฏิบัติตลอดมา แม้ในประเทศไทย การสร้างวัดก็เกิดขึ้นจากแรงศรัทธาของพุทธศาสนิกชน ที่ดินพื้นที่วัดเสนาสนะต่าง ๆ ที่ก่อสร้างภายในเขตวัด เช่น กุฏิ วิหาร โบสถ์ ฯลฯ ล้วนเป็นสิ่งที่ได้มาจากผู้ที่มีใจศรัทธาโดยการบริจาคหรือการเรียกรับ เพื่อสร้างให้เป็นสมบัติพระศาสนาทั้งสิ้น แสดงว่าวัดมิได้เป็นกรรมสิทธิ์ของใคร โดยเฉพาะ แม้แต่เจ้าของผู้สร้างถวายก็ไม่ควรยึดถือในกรรมสิทธิ์เพราะการถวายให้เป็นของสงฆ์ ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นของกลาง เนื่องจากคำว่าสงฆ์นั้นหมายถึงหมู่หรือชุมชน^{๓๔} วัดจึงเป็นสมบัติส่วนรวม แม้แต่พระสงฆ์ก็ไม่มีสิทธิ์ในการจับจองเป็นเจ้าของ เพราะพระสงฆ์ควรรู้จักประมาณในการบริโภคตามแบบของสมณะคือ ไม่ควรยินดีในเสนาสนะอย่างไม่มีประมาณ ควรจะถือว่าวัดเป็นเพียงที่อยู่อาศัยที่เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติหน้าที่เท่านั้น และผู้ถวายก็มีเจตนาที่จะให้เป็นของส่วนรวมเพื่อทำประโยชน์แก่ชนหมู่มาก พระสงฆ์จึงควรที่จะสนองต่อเจตนานั้น เพื่อให้เหมาะสมกับคำถวายที่มีมาแต่เดิมด้วยการช่วยกันดูแลรักษาซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพที่ดีเมื่อเกิดการชำรุด ไม่ปล่อยให้ปละละเลยหรือเกี่ยงกันรับผิดชอบ ฝ่ายฆราวาสก็เช่นกัน เมื่อมีศรัทธาถวายแก่สงฆ์แล้วก็ควรช่วยกันดูแลรักษา ไม่ทอดทิ้งให้เป็นธุระของสงฆ์ฝ่ายเดียว เพราะกิจการบางอย่างพระสงฆ์ก็ไม่สามารถกระทำได้หรือกระทำได้ไม่ดีเท่าฆราวาส การที่วัดเป็นของส่วนรวมจึงเปรียบเสมือนการที่ทั้งพระสงฆ์และฆราวาสเป็นเจ้าของร่วมกัน จึงควรที่จะร่วมมือกันรับผิดชอบ เพื่อให้วัดเป็นศาสนสถานที่เป็นเครื่องหมายของพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

^{๓๓}วิ.จ.พ. (ไทย) ๓/๒๕๔/๕๑.

^{๓๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๕๕.

๒.๘ ลักษณะของวัดที่ดี

ลักษณะของวัดที่เหมาะสมนั้นปรากฏอยู่ในพระราชดำริของพระเจ้าพิมพิสารซึ่งทางหาสถานที่ที่เหมาะสมที่จะให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์นั้น โดยได้แสดงถึงลักษณะของวัดที่ดี ดังปรากฏในพระไตรปิฎกดังนี้

“พระผู้มีพระภาคพึงประทับอยู่ ณ ที่ไหนดีหนอ ซึ่งจะเป็นสถานที่ ไม่ไกลไม่ใกล้จากบ้านนัก สะดวกด้วยการคมนาคม ควรที่ประชาชน ผู้ต้องประสงค์จะเข้าไปเฝ้าได้ กลางวัน ไม่พลุกพลด่าน กลางคืนเงียบสงัด เสียงไม่กึกก้อง ปราศจากลมแต่ชนที่เดินเข้าออก ควรเป็นที่ประกอบ กิจของผู้ต้องการที่สงบ และควรเป็นที่หลีกเลี่ยงอยู่ตามสมณวิสัย”^{๓๕}

สถานที่ซึ่งมีลักษณะเหมาะสมตามพระราชดำรินี้คือ สวนเวฬุวัน จึงได้ตกลงพระทัยถวายสวนเวฬุวันดังกล่าว ซึ่งลักษณะของวัดที่เหมาะสมนี้ได้นิยมถือเป็นหลักเกณฑ์ในการกำหนดคุณสมบัติของวัดที่ดีสืบต่อมา โดยมีข้อที่น่าสังเกตว่าวัดสำคัญ ๆ ทั้งหลายในสมัยพุทธกาลนั้นส่วนใหญ่เป็นอาราม คือประเภทสวนทั้งสิ้น เพราะวัดเป็นสัญลักษณ์ของความสงบร่มเย็น สวนจึงเหมาะที่จะเป็นวัดเนื่องจากสวนเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ จึงต้องปลูกต้นไม้ไว้ให้ร่มรื่น และที่สำคัญคือต้องไปมาสะดวก ไม่ใกล้ ไม่ไกลจากชุมชนเกินไป ถ้าใกล้ก็ย่อมไม่มีความสงบ ถ้าไกลเดินทางไม่สะดวก จึงต้องหาที่ ๆ เหมาะสมไว้สำหรับไปพักผ่อน ลักษณะที่ดีเช่นนี้จึงเหมาะที่จะเป็นวัดได้ด้วย ก็เพราะความสงบร่มเย็นที่มีอยู่ทำให้จิตใจสงบสบาย เมื่อจิตใจสงบก็ย่อมง่ายต่อการปฏิบัติธรรม การอยู่ไม่ไกลเกินไปจากชุมชนสะดวกที่พระสงฆ์จะออกไปปัญหาตและสะดวกต่อการที่ประชาชนจะเข้ามาเฝ้าเพื่อฟังธรรมเทศนาหรือไต่ถามปัญหาทางธรรมต่าง ๆ เป็นต้น อีกทั้งส่วนมักจะมีบริเวณกว้างขวางพอที่จะให้พระสงฆ์จำนวนมากมาพักได้ทั้งหมดรวมทั้งหมู่ชนที่มาฟังธรรมด้วย

ซึ่งการจัดองค์กรหรือการจัดรูปงานของพระสงฆ์ตั้งแต่สมัยพุทธกาลพระสงฆ์ได้จัดรูปงานการปกครองกันมาในรูปแบบอาจารย์ปกครองลูกศิษย์ หรือพ่อปกครองลูกโดยอาศัยยึดหลักในพระธรรมวินัยเป็นแม่บทในการจัดระเบียบการปกครอง โดยให้อำนาจบัญญัติหลักเกณฑ์และวิธีการดำเนินงานของพระสงฆ์ตามความเหมาะสม ครั้นต่อมาเจ้าหน้าที่ฝ่ายอาณาจักรผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและอุปถัมภ์คณะสงฆ์ไทยหรือเรียกอีกโวหารหนึ่งว่า พุทธจักร ซึ่งหมายถึงพระสงฆ์ผู้สืบพระพุทธศาสนา ลัทธิเถรวาทในประเทศไทยอันได้แก่พระสงฆ์คณะมหานิกายและพระสงฆ์คณะธรรมยุตเห็น

^{๓๕}วิ.ม.ท. (ไทย) ๔/๕๕/๓๑.

ว่าในการจัดและดำเนินงานอันเกี่ยวกับการคณะสงฆ์ และการพระศาสนาเพื่อความเรียบร้อย และดีงาม จึงได้ตรากฎหมาย กฎ ระเบียบ คำสั่งและข้อบังคับต่าง ๆ ขึ้น^{๑๐}ซึ่งในสมัย พุทธกาล สิ่งที่ควรตระหนักคือ คณะสงฆ์ยังไม่ได้ดำรงสถานะการเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ ของประชาชนเช่นปัจจุบัน พุทธศาสนาเพิ่งเริ่มตั้งและทำทลายต่อความเชื่อใจจารีตเดิมของ ศาสนาพราหมณ์ จุดมุ่งหมายในการออกบวชสมัยพุทธกาลเป็นวิถีทางหนึ่งในการแก้ไข สังคมโดยใช้รูปแบบสันติที่เรียกว่า “อหิงสา” หมายถึงการไม่เบียดเบียนผู้ใดสิ่งใด เมื่อ จุดมุ่งหมายอยู่ที่การหลุดพ้นหรือนิพพาน วัตรปฏิบัติของสงฆ์จึงปรากฏในรูปแบบการ ลดละทุกสิ่งที่เป็นเครื่องผูกพันไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สิน บุตร ภรรยา ยศศักดิ์ ดังปรากฏใน วินัยบัญญัติเรื่อง นิสสัย ๔ ซึ่งเป็นปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิต ได้แก่

๑. เทียบวิณฑาต ๒. นุ่งห่มผ้าบังสุกุล ๓. อยู่โคนไม้เป็นนิตย ๔. ฉันทาคอง ด้วยน้ำมูตรเน่า นิสสัยทั้ง ๔ นี้ให้เห็นความสันโดษของภิกษุตามธรรมวินัย^{๑๑}

ในพระวินัยปิฎก พระพุทธองค์ทรงให้คำจำกัดความของภิกษุอย่างชัดเจนว่า หมายถึงบุคคลซึ่งสละทรัพย์สินส่วนตัวไม่อาลัยโยติในลาภยศ สรรเสริญ ดำรงภาวะการณ เป็นผู้ขอ ประพฤติคุณธรรม ดังความในพระวินัยปิฎกเล่ม ๑

ความว่าที่ชื่อว่าภิกษุเพราะอรรถว่าเป็นผู้ขอ ชื่อว่าภิกษุเพราะอรรถว่าประพฤติก ุภิกขาจริยวัตร ชื่อว่าภิกษุเพราะอรรถว่าทรงผืนผ้าที่ทำลายแล้ว ชื่อว่าภิกษุโดยสมญา ชื่อว่า ภิกษุโดยปฏิญญา ชื่อว่าภิกษุเพราะอรรถว่าเป็นเอหิภิกขุ ชื่อว่าภิกษุเพราะอรรถว่ามีสาร ธรรม ชื่อว่าภิกษุเพราะอรรถว่าเป็นผู้อันสงฆ์พร้อมเพรียงกันอุปสมบทด้วยฉัตตจิตตุดุคคกรรม อันไม่กำเริบควรแก่ฐานะ ชื่อว่าภิกษุที่ทรงประสงค์โดยอรรถนี้^{๑๒}

นอกจากคุณสมบัติของการเป็นผู้เสียสละแล้ว ลักษณะสำคัญอื่นๆ คือ “ความ เป็นคนเลี้ยงง่าย บำรุงง่าย มกน้อย สันโดษ ขัดเกลา กำจัด อาการนำเลื่อมใส การไม่ สะสม การปรารถนาความเพียร ดังพุทธคำรัสในธัมมบท ขุททกนิกายว่า

^{๑๐}กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘), หน้า ๕.

^{๑๑}คณินนิตย จันทบุตร, ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด:ศึกษาเฉพาะกรณี วัดป่า นานาชาติ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี, สกส, (กรุงเทพฯ : บ.พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕.

^{๑๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

บุคคลย่อมไม่เป็นสมณะ เพียงเพราะมีศีระโฉน คนที่ไม่มีวัตรหลุดลอยๆ ประกอบด้วยความปรารถนาความโลก จะเป็นสมณะได้อย่างไร ผู้ใดสงบ บาปน้อยใหญ่ เสียได้ด้วยประการทั้งปวง จึงเรียกว่าสมณะได้เพราะสงบบาปทั้งหลาย^{๔๓}

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น การปกครองสงฆ์ในสมัยพุทธกาลจึงไม่ได้วางระเบียบแบบแผนอะไรมากนัก เป็นในรูปอาจารย์ปกครองศิษย์^{๔๔} เนื่องจากพระสงฆ์สาวกยังน้อย เจตจำนงในการออกบวชเกิดจากความเบื่อหน่ายและมุ่งหาจุดหลุดพ้นทางโลก ความเสื่อมอันเกิดจากวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์จึงมีน้อย ดังปรากฏหลักฐานในพระไตรปิฎกว่า พระสงฆ์ที่ล่วงละเมิดสิกขาบทเนื่อง ๆ มีเพียงกลุ่มพระสงฆ์ฉัพพัคคีย์ หลักที่ใช้ในการปกครองมีเพียงพระธรรมวินัย ไม่จำเป็นต้องอาศัยพระราชอำนาจพระเจ้าแผ่นดินหรือผู้ปกครองรัฐให้ออกพระราชกำหนดกฎหมายบังคับสั่งสมณฑล ฝ่ายอาณาจักรมีหน้าที่ถวายศาสนูปถัมภ์แต่ด้านเดียว^{๔๕}

โดยเนื้อแท้แล้ว การปกครองสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีลักษณะความเป็นประชาธิปไตยและเป็นสังคมที่เสมอภาค พระสงฆ์ทุกรูปมีหน้าที่ปฏิบัติตามพระวินัยพระเถระผู้เป็นอุปัชฌาจารย์มีหน้าที่ปกครองสาธุศิษย์ของตน แต่ในสังฆกรรมทั้งปวง สงฆ์ย่อมเป็นใหญ่ ไม่เล็กลงกว่าจะเป็นอาจารย์หรือสาธุศิษย์ เมื่อมีกิจสงฆ์เกิดขึ้นจะต้องประชุมสงฆ์และถือมติเอกฉันท์เป็นหลัก ฉะนั้น การปกครองตามพระวินัยจึงแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะคือ ในลักษณะอาจารย์ปกครองศิษย์เป็นสำนัก ๆ ไปคล้ายบิดามารดาปกครองบุตรธิดาเป็นครอบครัวไป กับในลักษณะที่สงฆ์เป็นใหญ่ในสังฆกรรม คือการงานของหมู่ที่เป็นส่วนรวม พระพุทธองค์ประทานความเป็นใหญ่แก่ภิกษุสงฆ์ในการประกอบพิธีกรรม การมอบอำนาจขึ้นแรกคือการอนุญาตให้รับสมาชิกเข้าหมู่ ที่เรียกว่า “ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา” ซึ่งแปลว่าการบวชที่ต้องสวดประกาศอันมีการสวดสนอญัตติรวม ๔ ครั้ง และกำหนดจำนวนสงฆ์ในการประกอบพิธีกรรม ตลอดจนกำหนดเขตที่ประชุมที่เรียกว่า สิม่า^{๔๖}

^{๔๓} สุชีพ ปุญญานุภาพ, ประวัติศาสนา, (กรุงเทพฯ : บ.รวมสาสน์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๔.

^{๔๔} สมเด็จพระญาณสังวรญาณมุนี, เอกสารโรเนียว, ๒๕๔๗, หน้า ๒๕.

^{๔๕} กรมศาสนา, ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๑.

^{๔๖} หลวงวิจิตรวาทการ, ศาสนาสากล, (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊ค, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔.

ภิกษุผู้เข้าประชุมในกิจการสงฆ์ทุกรูป มีสิทธิแสดงความคิดเห็นทั้งในการคัดค้านและเห็นด้วยโดยเสมอกัน ไม่เลือกชั้นวรรณะ โดยปกติเมื่อถามความคิดเห็นของที่ประชุม ถ้าเห็นด้วยก็ใช้วิธีนิ่ง ถ้าไม่เห็นด้วยก็ให้คัดค้านขึ้น ในกรณีที่มิใช่ผู้คัดค้าน ก็จะต้องมีการทำความเข้าใจจนกว่าจะเห็นด้วย ถ้าปรากฏว่าภิกษุผู้คัดค้านยังคงยืนกรานไม่เห็นด้วยกับการอุปสมบทซึ่งเป็นการรับสมาชิกใหม่เข้าสังฆมณฑลก็ดี การให้ผ้ากฐินก็ดีย่อมไม่สมบูรณ์ ฉะนั้น จึงไม่แน่ใจได้ว่ามติเอกฉันท์ คือ เห็นพร้อมกันทุกรูป

แต่ก็พึงเห็นว่า การใช้มติเอกฉันท์ไม่ได้เป็นไปได้ไปในทุกกรณี กล่าวคือ เมื่อมีความเห็นแตกต่างกันเป็นสองฝ่าย ก็ต้องหาทางระงับโดยวิธีจับฉลากหรือการลงคะแนนเสียงเพื่อคว่ำเสียงข้างมากเป็นประมาณ

อย่างไรก็ตาม การให้อำนาจแก่สงฆ์หรือพระเถระในการวินิจฉัย มิได้ทำด้วยความสะเพร่า ทรงกำหนดคุณธรรม บุคลิกลักษณะของผู้เป็นมาทำหน้าที่ที่ตัดสินอธิกรณ์ และลงคะแนนเสียงไว้ตายตัวว่า บุคคลที่พร้อมด้วยศีล สारวมตามปาติโมกข์ มีมารยาท เป็นพหูสูตจึงจะเหมาะสมที่จะรับหน้าที่นั้น ๆ จึงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาแม้จะถือพรรษาเป็นใหญ่ แต่ก็ถือคุณสมบัติอันมีประจำใจบุคคลเป็นสำคัญไม่น้อยกว่าอายุ

พระพุทธศาสนาเป็นตัวอย่างของธรรมาธิปไตย คือถือธรรมะเป็นใหญ่ไม่ทรงถึงพระองค์ว่าเป็นศูนย์กลางสำหรับรับเครื่องสักการบูชาพุทธศาสนาจึงไม่มีชั้นวรรณะ เปิดโอกาสแก่คนทุกระดับ เพราะคนทุกคนมีสิทธิปฏิบัติธรรมมีสิทธิได้อยู่ใกล้ชิดด้วยการปฏิบัติธรรม มิได้ทรงสอนให้สาวกยึดมั่นในตัวบุคคล แต่ให้ยึดมั่นในหลักการและเหตุผล ดังพระปรารภก่อนปรินิพพานว่า ธรรมและวินัยจะเป็นศาสดาต่อไป เมื่อพระพุทธองค์ล่วงลับไปแล้ว ทรงระบุว่า ความเป็นผู้ใหญ่ เป็นบัณฑิต เป็นสาวุชน หรือเป็นสมณะ มิใช่เพียงชื่อเรียกหรือเพียงการแต่งกาย แต่ความสำคัญอยู่ที่คุณธรรมภายใน^{๔๖}

อาจกล่าวได้ว่า การทำงานเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของชีวิต เพราะช่วงเวลาของการทำงานในชีวิตนั้นมีอยู่มากมาย การทำงานให้สนุกและเป็นสุขขณะทำงานและทำอย่างไรให้คนที่ร่วมงานมีความสุขเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้บริหารในองค์กรควรคำนึงถึงอย่างยิ่ง เพราะหากองค์กรใดมีบุคลากรที่มุ่งมั่นทำงานให้องค์กรอย่างมีความสุข องค์กรนั้นก็จะมีเข้มแข็ง และสามารถเติบโตอย่างมั่นคง

^{๔๖} สุชีพ ปุญญานุภาพ, ประวัติศาสนา, หน้า ๒๑๘.

๒.๘.๑ หลักธรรมกับการบริหาร^{๔๘}

การทำงานทางด้านการบริหารจัดการเป็นเรื่องยุ่งยาก เพราะเป็นการทำงานกับคนส่วนใหญ่ในองค์กรหลักของพุทธศาสนาจึงมีบทบาทในการบริหารจัดการ พุทธศาสนากับคนไทยมีความผูกพันกันมานานไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติไทย และเจริญมั่นคงในประเทศไทยยิ่งกว่าที่ไหนในโลก ฉะนั้นหลักธรรมของพระพุทธศาสนาจึงเป็นที่มาของขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต ทศนคติในด้านความรู้สึกนึกคิดต่างๆ ของคนไทยจะมีหลักพระพุทธศาสนามาเกี่ยวข้อง ซึ่งหลักธรรมของพระพุทธศาสนา จะมีอิทธิพลต่อชีวิตจิตใจของคนไทยมากและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการ โดยยึดแนวทางการปฏิบัติที่เรียกว่า ทางสายกลาง ซึ่งในทางสายกลางของพุทธศาสนาเกี่ยวข้องทั้งกาย วาจา ใจ สมาธิหรือว่าปัญญา สามารถนำประยุกต์ใช้กับการบริหารจัดการธุรกิจได้

ธรรมะของพระพุทธเจ้าเปรียบเสมือนใบไม้ในป่าใหญ่ หยิบใบไม้มากำมือเดียวก็เพียงพอแล้วสำหรับใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต หลักในการพิจารณาเลือกคำสอนพุทธศาสนามาใช้ในการบริหารจัดการนั้นต้องเลือกมาให้เหมาะกับวิถีชีวิต และองค์กร โดยหลักๆ เกี่ยวกับการปกครอง เกี่ยวกับการบริหารองค์กรต่างๆ จะต้องใช้หลักธรรมที่เรียกว่า สังคหวัตถุ 4 คือ เป็นหลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของกันและกัน ประสานใจทุกคนที่อยู่ใต้อำนาจเดียวกันให้อยู่อย่างมีความสุข สามัคคี ซึ่งประกอบไปด้วย

๑. การให้ทาน คือ การอนุเคราะห์หรือสงเคราะห์ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามถาหรูปในโอกาสต่างๆ เช่น งานบุญกุศล งานอัคริร้าย หรือหลาย ๆ อย่าง

๒. ปิยวาจา คือ การกล่าวด้วยคำที่เป็นที่รัก มีประโยชน์ ถูกต้องดีงาม และจริงจังต่อผู้ร่วมงาน

๓. อตถจริยา คือ ความประพฤติที่เป็นประโยชน์กับคนอื่น เช่นว่าเราช่วยเหลือกิจการต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมทั่วไป แนะนำแก้ไขปัญหาต่างๆ และชักชวนให้คนอื่นสนใจธรรมะให้ประพฤติ

^{๔๘}ระพี สาคริก, “คุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหาร”, วารสารวิทยบริการ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๔๑), หน้า ๑๒.

๔. สمانัตตา คือ ความเป็นผู้มีตนเสมอ วางตนเสมอต้นเสมอปลายปฏิบัติต่อคนอื่นอย่างเสมอภาค วางตัวให้เหมาะสมกับฐานะที่เป็นอยู่ เข้ากับคนอื่นให้ได้ ไม่เอาเปรียบคนอย่างทีกล่าวกวามาทั้งหมดเรียกว่า สังคหัตถุ ๔

๒.๘.๒ หลักเกี่ยวกับการบริหารองค์กร คือ อิทธิบาท ๔^{๕๕}

อิทธิบาท ๔ คือ ธรรมะของความสำเร็จเป็นทางแห่งความก้าวหน้า ซึ่งสามารถใช้ในธุรกิจได้ มีหลักอยู่ ๔ ประการ ดังนี้

๑. นันทะ คือ ความพอใจ รักในสิ่งที่เราทำและสิ่งที่ถูกต้อง ตามทำนองคลองธรรม

๒. วิริยะ คือ ต้องมีความพยายาม ขยัน หมั่นเพียร เข้มแข็งอดทน ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค

๓. จิตตะ คือ เอาใจมุ่งมั่นต่อสิ่งที่ทำ มีสติ ไม่เหม่อลอยฟุ้งซ่าน ต้องมีสมาธิ และตั้งอกตั้งใจ

๔. วิมังสา คือ การรู้จักพิจารณาหาเหตุผลใช้ปัญญาในการทำงาน ประกอบไปด้วยการวางแผนงาน วัดผลงาน เมื่อมีข้อบกพร่องต้องรู้จักแก้ไขปรับปรุง

ดังนั้นลักษณะของวัดที่ดีนั้นย่อมประกอบด้วยองค์ประกอบหลายอย่างเช่น ลักษณะของสถานที่จะต้องเหมาะสมเป็นลักษณะของวัด เพราะคุณสมบัติที่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ เพียงพอที่จะใช้เป็นปฏิบัติหน้าที่ของพระได้เป็นอย่างดี พุทธศาสนิกชนในสมัยก่อนจึงนิยมถวายสวนให้เป็นที่ประทับของพระพุทธรเจ้าและพระสงฆ์สาวก เนื่องจากได้เล็งเห็นถึงความเหมาะสมและประโยชน์ที่พุทธศาสนิกชนรวมทั้งพระสงฆ์จะพึงได้นั้นเองดังที่กล่าวมานี้พระสงฆ์ในสมัยก่อนมีเพียงสถานที่ที่สงบรวมรื่นก็สามารถที่จะปฏิบัติกิจต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีแต่เมื่อมองถึงปัจจุบันแล้วนั้นนอกจากสถานที่แล้ว หลักธรรมที่ใช้ในการบริหารงานของวัดจะต้องมีการจัดในรูปแบบการผสมผสานได้เป็นอย่างดีการบริหารจัดการภายในวัดก็นับว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากอีกประการหนึ่งเพราะวัดในปัจจุบันวัดมีองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มากขึ้นจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์ระเบียบ เพื่อให้วัดเป็นไปด้วยความ

^{๕๕} ธานินทร์ กรัยวิเชียร, “คุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหาร”, นนทบุรี, ศูนย์ส่งเสริมจริยธรรมสถาบันข้าราชการพลเรือน สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน พิมพ์ครั้งที่ ๑, ๒๕๔๗, หน้า ๑๗.

เรียบร้อยวัดจึงมีความจำเป็นที่จะต้องนำเอาระบบการบริหารงานในระบบของทางราชการมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับการทำงานของวัด เพื่อให้วัดมีความเป็นแบบแผน ง่ายต่อการศึกษาค้นคว้า และตรวจสอบและถือเป็นแบบอย่างที่ดีต่อไป

บทที่ ๓

ระบบการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้ง

๓.๑ ระบบการบริหาร

การบริหาร คือ กระบวนการวางแผน การจัดองค์การ การสั่งการและการควบคุมการปฏิบัติการในองค์การ และการใช้ทรัพยากรอื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดความสำเร็จตามเป้าหมายขององค์กร หรืออีกความหมายหนึ่ง คือ กระบวนการทำงานเพื่อก่อให้เกิดการทำงานที่เป็นผลสำเร็จด้วยการใช้บุคคลและทรัพยากรต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุซึ่งเป้าหมายของความต้องกา^๑

๓.๑.๑ ระบบการบริหารแบบมีส่วนร่วม^๒ หมายถึง การที่บุคคลในองค์กรหรือต่างองค์กรได้ร่วมกันเพื่อจัดการงานให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพและสำเร็จ ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมนั้น ๆ จะอยู่ในขั้นตอนใด ๆ ก็ตามโดยขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ ข้อจำกัดขององค์กรในแต่ละกระบวนการของการดำเนินการบริหารเป็นเกณฑ์ ความสำคัญของการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมเป็นเหตุผลที่จำเป็นต่อการบริหารหรือการจัดการองค์กรคือ

๑. ก่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในการปฏิบัติงานที่มุ่งหวัง

๒. กระบวนการตัดสินใจสามารถรองรับพฤติกรรมของบุคคลในองค์กรได้กว้างขวาง และเกิดการยอมรับได้

๓. เป็นหลักการของการบริหารที่เป็นผลต่อการดำเนินการเชิงวิเคราะห์ด้วยเหตุผล วัตนาการเพื่อความคิด (การเปิดกว้าง) การระดมความคิด (ระดมสมอง) ซึ่งนำไปสู่การตัดสินใจได้

๔. ลดช่องว่างของระบบการสื่อสารในองค์กร และจัดปัญหาความขัดแย้งได้แนวทางการสร้างและสนับสนุนการมีส่วนร่วมในการบริหารงานขององค์กรใด ๆ นั้นมีรูปแบบอยู่หลายสถานะสิ่งที่จะส่งผลต่อการเกิดบรรยากาศเพื่อทุกคนและยังไปสู่ความสำเร็จของเป้าหมายที่ต้องการนั้นมีความจำเป็นในทิศทางของการสร้างและสนับสนุน คือ

^๑ สมยศ นาวิการ, การบริหารเพื่อความเป็นเลิศ, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานครฯ : บรรณกิจ, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐-๒๓.

การพัฒนาความรู้สึกรับผิดชอบซึ่งเป็นการที่บุคคลในฐานะต่าง ๆ ต้องก่อความรู้สึกรับผิดชอบและสร้างแรงกระตุ้นต่อบุคคลอื่น ๆ ให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์บนพื้นฐานแห่งความที่บุคคลมีความมั่นใจว่าเหตุและผลทางความคิดจะได้รับการสนับสนุน

การริเริ่มลักษณะแห่งพฤติกรรมบุคคล เป็นข้อคิดแห่งการสร้างรูปลักษณ์ของการแสดงออกของบุคคลลดและจัดปมความคิดแย้งหรือความขัดแย้งจากพฤติกรรมบุคคลให้น้อยสร้างความกล้าต่อการแสดงออก

การเปิดโอกาสเพื่อการแลกเปลี่ยน ย่อมเป็นผลดีต่อกลุ่มและบุคคลได้ในระดับกระทำ เพราะโอกาสเพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเห็นใจ ๆ หรือประสบการณ์มักถูกปิดกั้นด้วยคำสั่งหรือความคิดเบื้องบนการเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แลกเปลี่ยนย่อมส่งผลต่อเหตุและผลในการพัฒนาความคิด

การสนับสนุนแนวความคิดที่สามารถเป็นแบบอย่างได้ ซึ่งการสนับสนุนแนวคิดเหล่านั้นสามารถดำเนินการในทิศทางของงบประมาณหรืออื่นใดเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลแห่งการสร้างสถานะบุคคลให้ไว้วางใจองค์กรให้ความร่วมมือต่อองค์กรได้มาก

สถานการณ์เพื่อการบริหารหรือจัดการ ผู้บริหารต้องคำนึงถึงสถานการณ์ในการจัดการงานด้วยเสมอเพื่อผลสูงสุดการเลือกแบบการบริหารใด ๆ ย่อมส่งผลต่อการมีส่วนร่วมได้ ปัจจุบันการบริหารส่วนใหญ่มุ่งแบบการมีส่วนร่วมเพราะเป็นการเปิดโอกาสแห่งบรรยากาศการริเริ่มสร้างสรรค์

การมองหาความคิดเฉพาะในส่วนที่ดี เป็นมุมมองของการบริหารที่ต้องการผลสัมฤทธิ์ว่าเมื่อบุคคลใดเสนอแนวคิด เพื่องานแล้วควรได้เห็นความเหมาะสมและทิศทาง การเสนอของบุคคลอื่น ๆ ด้วยดีมิใช่มุ่งแนวทางเพื่อความขัดแย้งหรือสร้างฐานการไม่ยอมรับให้เกิดขึ้น

จงใจให้เกิดการสร้างกระบวนการความคิดให้เกิดในทุกกลุ่มงาน การสร้างแรง จูงใจ ย่อมเป็นผลต่อบุคคลที่ก้าวมาสู่การต้องการมีส่วนร่วมเสมอ หากผลตอบแทนเหล่านี้มีคุณค่าและประโยชน์ต่อคน ทั้งนี้ย่อมขึ้นกับปฏิกิริยาของบุคคลโดยรวมขององค์กรด้วยว่าจะทำให้ได้เพียงใดขึ้นของความสำเร็จที่ส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมและบุคคลยอมรับอาจได้แก่

การเรียนรู้ในกิจกรรมของตนหรือหน้าที่ของตนเองอย่างต่อเนื่อง เป็นผลต่อความรู้สึกในการอยาก รู้ อยากเข้าใจและอยากเข้าไปมีส่วนร่วม(เป็นการทำการบ้านเพื่อตนเอง)สไตล์การทำงานของแต่ละบุคคล เป็นโอกาสของการเลือกเพื่อให้ตนเองก้าวต่อไปหรือได้รับการสนับสนุน ความมีอารมณ์ที่มั่นคง การยอมรับจุดอ่อนของตนเอง หรือความบกพร่องต่าง ของตนเอง รู้ตนเอง(จุดแข็งที่มีอยู่หรือศักยภาพของตนเอง) มีความคิดเห็นในเชิงทะเยอทะยาน โดยเป้าหมายเป็นจุดนำทดลองเสี่ยงเพื่อความสำเร็จในงานของตนเอง สร้างข่ายงานได้โดยมีการพึ่งพาต่อกันทั้งเพื่อน ผู้บังคับบัญชา

หรือผู้ได้บังคับบัญชา เรียนรู้การทำงานเป็นกลุ่มว่ามีขั้นตอนอย่างไร เรียนรู้ที่จะเจียบ แลถือสัจย์ เป็นแบบแผนการทำงาน

๓.๑.๑.๑ คุณสมบัติของบุคคลเพื่อการมีส่วนร่วม^๓

๑. หาแนวคิดและวิธีการในการทำสิ่งต่าง ๆ ให้ดีขึ้นเสมอตลอดเวลา
๒. แสดงความคิดเห็นเพื่อปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาเอง
๓. รู้จักใช้เวลาอย่างมีประสิทธิภาพ
๔. วางแผนไว้ล่วงหน้าโดยมีระยะเวลา
๕. มีทัศนคติที่ดีต่องานที่ทำ
๖. เป็นสมาชิกที่ดีและเป็นผู้นำที่ดีด้วย
๗. สร้างแรงกระตุ้นต่อตนเองและรู้ว่าอะไรคือแรงจูงใจ
๘. รู้งานทุกส่วนและหน้าที่อย่างดี
๙. มีมนุษยสัมพันธ์ดี
๑๐. สำนึกถึงการสูญเสียเปล่าและรู้ต้นทุน
๑๑. แสวงหาแรงจูงใจที่ไม่มีเงินเกี่ยวข้อง
๑๒. ปรับและรับฟังความคิดเห็นได้ในทุกระดับ
๑๓. สนใจงานที่ทำแทนการพยายามหางานทำที่สนใจ
๑๔. มีความสม่ำเสมอ
๑๕. เชื่อว่าการทำงานเป็นผลให้ฉลาดและไม่เป็นเรื่องหนักงาน
๑๖. ไม่บ่น
๑๗. ทำงานได้ดีกว่ามาตรฐาน
๑๘. นิสัยในการทำงานที่ดี
๑๙. เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้เร็วและทันสมัย
๒๐. มีประวัติดีและก่อผลงานสม่ำเสมอ

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

๓.๑.๑.๒ ปัญหาและข้อจำกัดของการบริหารแบบมีส่วนร่วม^๔

สิ่งที่ไม่เป็นผลต่อความสำเร็จของการบริหารงานการมีส่วนร่วมคือ

๑. ลักษณะการสื่อสารในองค์กรและระหว่างบุคคลไม่เหมาะสม
๒. พฤติกรรมหรือแรงจูงใจต่อบุคคลไม่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม
๓. ผู้นำมีปัญหา

การบริหารงานการมีส่วนร่วมเป็นการบริหารที่ทุกคนในองค์กรหรือต่างองค์กร ได้มีโอกาสจัดกระทำการทำงานตามเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพและสัมฤทธิ์ตามประสงค์ที่ต้องการ ผู้นำในการบริหารแบบมีส่วนร่วมจึงต้องเป็นบุคคลที่มีบุคลิกภาพดี มีทักษะในงานและความฉลาด มีความสามารถในงานและการตัดสินใจ มีมนุษยสัมพันธ์และคุณธรรมในการปฏิบัติงาน และมีความสามารถในบทบาทของตนเองอย่างดี กระบวนการบริหารจึงจะบรรลุเป้าหมายขององค์กรที่ต้องการได้ด้วยดี

๓.๑.๒ ระบบการบริหารแบบสั่งการ^๕ คือความหมายของคำว่า การสั่งการ หรือ การอำนวยความสะดวก คือ โดยนัยของความหมาย คำว่า สั่งการ หรือ อำนวยความสะดวก สามารถใช้ทดแทนกันได้ แต่ถ้าสำหรับภาษาไทยแล้ว จะเห็นได้ว่า คำว่า การอำนวยความสะดวกแล้วค่อนข้างจะเป็นรูปแบบของผู้บังคับบัญชาแบบประชาธิปไตยมากกว่า ส่วนคำว่า สั่งการ ฟังดูแล้วค่อนข้างจะเป็นรูปแบบของผู้บังคับบัญชาแบบเผด็จการ แต่อย่างไรก็ตาม คำทั้ง 2 คำนี้ก็ยังเป็นเพียงความรู้สึกในลักษณะของภาษาไทยเท่านั้น เพราะฉะนั้น การสั่งการหรือการอำนวยความสะดวก จึงหมายถึง การที่ผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชาใช้อำนาจหน้าที่ของตนเอง จูงใจให้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติงานในหน้าที่ของตนให้สำเร็จด้วยดีโดยให้บรรลุวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ

การสั่งการหรือการอำนวยความสะดวก หมายถึง ภาระหน้าที่ของผู้บริหาร หรือผู้บังคับบัญชาในการใช้ความสามารถชักจูงพนักงานให้ปฏิบัติงานอย่างดีที่สุดกระทั่งสามารถบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายขององค์กรได้

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

๓.๑.๒.๑ หลักการที่สำคัญของการสั่งการ หรือการอำนวยความสะดวก^๖

จุดมุ่งหมายของการสั่งการ หรือการอำนวยความสะดวก ควรยึดหลัก ๒ ประการ คือ

๑. วัตถุประสงค์ในส่วนขององค์การ ย่อมเป็นที่ทราบดีว่าวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายขององค์การ ทุกองค์การก็คือ ความเติบโต ความอยู่รอด และมีกำไร เพราะฉะนั้นผู้บริหารองค์การจึงต้องมุ่งกำกับให้พนักงานในองค์การทุ่มเทการปฏิบัติงานไปในทิศทางที่ถูกต้อง และเต็มความสามารถ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายขององค์การ

๒. วัตถุประสงค์ในส่วนของบุคคล เป็นที่ยอมรับว่ามนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญทางการผลิต และมนุษย์ก็ยังมีคุณสมบัติที่ผันแปรได้ ทั้งนี้เพราะความสามารถขึ้นอยู่กับสติปัญญา ความคิดริเริ่ม และความคิดสร้างสรรค์ ดังนั้นวัตถุประสงค์ของแต่ละบุคคลจึงมีความหลากหลาย มีความแตกต่างกัน เช่น บางคนทำงานเพื่อเงิน บางคนทำงานเพื่อชื่อเสียงเกียรติยศ เป็นต้น

ดังนั้น ผู้บริหารองค์การจะต้องตระหนักในวัตถุประสงค์ทั้ง ๒ ส่วน ไม่ว่าจะเป็วัตถุประสงค์ขององค์การหรือวัตถุประสงค์ของบุคคลให้ไปด้วยกันอย่างกลมกลืน เพื่อนำไปสู่ผลสำเร็จขององค์การ และผลสำเร็จของบุคคลในองค์การพร้อม ๆ กันนอกจากนี้การสั่งการ หรือการอำนวยความสะดวกยังสามารถจำแนกได้ดังนี้คือ

๑. จำแนกตามประเภทของการสั่งการ หรือการอำนวยความสะดวกตามลักษณะการปฏิบัติโดย

- ๑.๑. แบบออกคำสั่ง
- ๑.๒ การสั่งแบบขอร้อง
- ๑.๓ สั่งการแบบให้คำแนะนำ
- ๑.๔ สั่งการแบบอาสาสมัคร

๒. จำแนกตามวิธีการสั่งการหรือการอำนวยความสะดวก

- ๒.๑ การสั่งการแบบลายลักษณ์อักษร
- ๒.๒ การสั่งการแบบสั่งด้วยวาจา

๓.๑.๒.๒ ลักษณะของการสั่งการหรือการอำนวยความสะดวก^๗

ลักษณะของการสั่งการ หรือการอำนวยความสะดวก ควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. การสั่งการ หรือการอำนวยความสะดวก ควรเป็นการสื่อสารแบบสองทาง
๒. การสั่งการ หรือการอำนวยความสะดวก ควรมีความชัดเจน และสมบูรณ์

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

๓. การสั่งการ หรือการอำนวยความสะดวก ควรเป็นเรื่องที่อยู่ในวิสัยที่ผู้ได้บังคับบัญชาสามารถปฏิบัติได้ โดยพิจารณาถึงปัจจัยแวดล้อมทั้งภายใน และภายนอกด้วย
๔. ปรับวัตถุประสงค์ในส่วนของบุคคลให้เข้ากับวัตถุประสงค์ขององค์กร
๕. การให้มีส่วนร่วมในการบริหารเช่น การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การมีส่วนร่วมในเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์กร การมีส่วนร่วมในหน้าที่ความรับผิดชอบ
๖. ต้องชอบด้วยกฎหมาย มีเหตุผลและขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม
๗. ต้องมีความรับผิดชอบต่อคำสั่งนั้น ๆ

๓.๑.๒.๓ ข้อควรระมัดระวังในการสั่งการหรือการอำนวยความสะดวก^๕

ลักษณะของการสั่งการ หรือการอำนวยความสะดวก ที่ควรระมัดระวัง มีดังนี้

๑. ไม่สั่งการโดยไม่มีความรู้ในเรื่องนั้น ๆ
๒. ต้องสั่งการด้วยการพิจารณาอย่างรอบครอบ
๓. ไม่สั่งการในงานที่ไม่อยู่ในความรับผิดชอบของตน
๔. ไม่ออกคำสั่งโดยถูกอิทธิพลครอบงำ
๕. ไม่สั่งการโดยไม่รับผิดชอบ

การปฏิบัติงานขององค์กร โดยทั่วไปจะเป็นไปโดยการแบ่งแยกหน้าที่มีภาระงานแต่ละแผนก ฝ่าย กอง หรือ หน่วยงานตามคำสั่งมอบหมายหน้าที่การงาน หรือแผนภูมิรูปแบบการจัดองค์กรของแต่ละหน่วยงาน ซึ่งมีแตกต่างกันทั้งราชการหรือเอกชน การปฏิบัติงานเชิงคำสั่ง หรือแผนภูมิเหล่านั้นเป็นลักษณะของการสั่งการ จะเป็นทั้งรูปแบบประสานจากเบื้องบนลงล่างหรือจากเบื้องล่างสู่บนหรือในระดับเดียวกันได้เสมอพฤติกรรมการปฏิบัติลักษณะแนวสั่งการนี้เป็นเรื่องปกติ โดยมีพื้นฐานจากหลักองค์กรที่ได้วางไว้การพัฒนาหรือการประสบความสำเร็จหรือการประสบความสำเร็จของงานในองค์กรเป็นสิ่งที่สามารถมองออก และมองได้โดยการทำงานเชิงบุคคลเป็นสำคัญ แนวเปลี่ยนผ่านซึ่งความสำเร็จใด ๆ ที่เกิดขึ้นโดยการเสนอความคิด และร่วมกระทำได้แต่ไม่สอดคล้องเท่าที่ควร

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

๓.๒ ระบบการจัดการ

การดำเนินงานในหน่วยงานใดก็ตามให้ประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ต้องอาศัยองค์ประกอบพื้นฐานเชิงระบบ ๓ องค์ประกอบดังนี้

การวางแผน บางทีเรียกว่าการวางแผนระบบ ประกอบด้วย การกำหนดจุดมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ เป้าหมาย กลวิธีเป็นการทำความเข้าใจในทรัพยากรที่ต้องบริหารจัดการ ผลที่คาดว่าจะได้จาก การดำเนินการและกำหนดปัจจัยที่จะช่วยเสริมให้บรรลุผลสำเร็จ ผู้บริหารทุกคนย่อมต้องการทำงานให้สำเร็จ และมีความคิดหลายอย่างที่จะหาวิธีให้งาน บรรลุเป้าหมาย ความคิดของผู้บริหารอาจเลื่อนลอยไม่ชัดเจนอาจเป็นไปได้หรือเป็นไปได้ แต่สิ่งที่ทำให้ความคิดของผู้บริหารเป็นความจริงก็คือแผน หากขาดการวางแผนหนทางที่จะบรรลุผลก็เป็นไปได้ยาก ในแง่ของการบริหารการวางแผนเป็นหน้าที่แรกสุดแล้วก็ตามด้วยหน้าที่การจัดองค์การ การจูงใจ หรือการนำและการควบคุมการวางแผน มีความสำคัญมากที่จะบอกได้ว่าองค์การจะประสบความสำเร็จในการแข่งขันกับองค์การอื่นหรือไม่ แผนเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าองค์การพยายามที่จะทำให้อะไรดีขึ้นกว่าที่กำลังกระทำอยู่ และพยายามทำให้ดีกว่าคนอื่น การวางแผนเป็นการตัดสินใจล่วงหน้าก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์จริง^๕

ความหมายของการวางแผนคือ กระบวนการในการกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการว่าจะทำอย่างไรให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น หากจะกล่าวในแง่ของสถานการณ์ การวางแผนเป็นกระบวนการในการเผชิญกับความไม่แน่นอนโดยการกำหนดการกระทำขึ้นล่วงหน้าเพื่อให้ได้ผลตามที่กำหนดไว้ การวางแผนจะเกี่ยวข้องกัน ๒ อย่างคือ จุดหมายปลายทางกับวิธีการ จุดหมายปลายทางก็คือจะทำอะไร วิธีการก็คือจะทำอย่างไร^๖

การวางแผนอาจเป็นเรื่องส่วนตัวหรือเรื่องที่เป็นทางการเมื่อผู้บริหารมีความคิดที่จะหาวิธีทำงานให้สำเร็จตามเป้าหมาย ความคิดนั้นอาจเป็นการส่วนตัวคือไม่ได้เขียนไว้ ไม่ได้ขอความคิดเห็นจากคนอื่นในองค์การ การวางแผนเป็นการส่วนตัวนี้อาจเป็นเรื่องของส่วนบุคคลหรือขององค์การขนาดเล็ก การวางแผนส่วนตัวจะขาดความต่อเนื่องและขาดข้อมูล แต่การวางแผนที่เป็นทางการเป็นเรื่องยุ่งยากซับซ้อน จะต้องเขียนวัตถุประสงค์ไว้ จะต้องกำหนดวิธีการอย่างชัดเจน จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในองค์การ ให้คนในองค์การยอมรับอาศัยข้อมูลจำนวนมาก กำหนดระยะเวลาไว้และอื่น ๆ^๗

^๕ เสนาะ ดิยาวัว. **หลักการบริหาร**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๒ .

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

๓.๒.๑ ความสำคัญของการวางแผน

เพื่อลดความไม่แน่นอนลงหรือลดความเสี่ยงให้เหลือน้อยที่สุดหากสถานการณ์ต่าง ๆ ในโลกมีความแน่นอนก็ไม่จำเป็นต้องมีการวางแผนคิดอยากจะทำอะไรก็ได้และก็ประสบผลสำเร็จตามต้องการด้วย แต่เพราะสถานการณ์ต่าง ๆ ไม่มีความแน่นอนหรือมีความเสี่ยงจึงต้องมีการวางแผน^{๑๒}

๓.๒.๒. วัตถุประสงค์ในการวางแผนการวางแผน^{๑๓}

๑. ทำให้รู้ทิศทางในการดำเนินงาน เมื่อผู้ปฏิบัติงานรู้ทิศทางการทำงาน ก็สามารถประสานงานกัน รู้ว่าควรทำอะไรและทำอย่างไรจะได้ผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ หากไม่มีการวางแผน นอกจากไม่รู้ว่าจุดหมายปลายทางอยู่ที่ไหนแล้วก็จะก่อให้เกิดการสูญเสียหรือสิ้นเปลืองทรัพยากรอีกด้วย

๒. การวางแผนทำให้ลดความไม่แน่นอนลง เพราะผู้บริหารจะมุ่งมั่นไปสู่จุดหมายปลายทางอย่างแน่วแน่ สามารถคาดคะเนการเปลี่ยนแปลงอันอาจเกิดขึ้นได้ดียิ่งขึ้น สามารถปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงขณะเดียวกันก็เตรียมพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างเหมาะสม

๓. การวางแผนทำให้ลดความเสียหายการซ้ำซ้อนกันของงานที่ทำ เนื่องจากการวางแผนทำให้รู้ทั้งวิธีการและเป้าหมายของงานจึงทำให้มีความชัดเจนในการทำงาน รู้ว่ากิจกรรมใดควรทำก่อนหลังอย่างไร การซ้ำซ้อนและการสิ้นเปลืองจึงไม่เกิดขึ้น

๔. การวางแผนทำให้รู้มาตรฐาน ในการควบคุมหน้าที่ขั้นสุดท้าย ของการบริหารคือการควบคุมให้เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนด กิจกรรมที่สำคัญของการควบคุมคือมาตรฐานที่ให้เปรียบเทียบกับปฏิบัติที่เกิดขึ้นจริงการวางแผนจึงกำหนดมาตรฐานได้แน่ นอนชัดเจนว่าต้องให้ได้ผลงานอย่างไร

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

๓.๒.๓. ข้อดีของการวางแผน ^{๑๔}

การวางแผนจะต้องเผชิญกับปัญหาหลายอย่างในแง่ของปัจจัยภายนอกก็ คือข้อกำหนดของรัฐ เทคโนโลยีที่ซับซ้อน และเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความไม่แน่นอนของเศรษฐกิจโลก การเปลี่ยนแปลงอัตราค่าแรงงาน การเคลื่อนไหวของเงินทุนและอื่น ๆ ส่วนปัจจัยภายในองค์กรก็ได้แก่ ประสิทธิภาพในการบริหารงาน โครงสร้างองค์การและระบบงาน ความหลากหลายทางด้านแรงงาน ความรู้ความสามารถของฝ่ายบริหาร การวิจัยและพัฒนา เครื่องจักรอุปกรณ์และชื่อเสียงขององค์กร เป็นต้น การวางแผนจะทำให้องค์กรสามารถปรับเปลี่ยนให้เข้ากับปัจจัยภายในและภายนอกองค์กร ประโยชน์ของการวางแผนมีดังนี้

๑ ปรับปรุงการปฏิบัติงานให้ดีขึ้น การปรับปรุงการปฏิบัติงานของฝ่ายบริหารและพนักงานแยกได้เป็น ๒ อย่างคือ ควรเน้นอะไรและควรยึดหยุ่นอย่างไร ทั้งสองอย่างจะช่วยสร้างอำนาจในการแข่งขันขององค์กร ควรเน้นอะไรนั้นทำให้องค์กรรู้ว่าทำอะไรจึงจะดีที่สุดต่อลูกค้าและควรให้บริหารแก่ลูกค้าอย่างไร ในแง่ของผู้ปฏิบัติงานก็รู้ว่าควรทำอะไร และทำอย่างไรจึงบรรลุเป้าหมายขององค์กร ควรยึดหยุ่นอย่างไรก็ทำให้องค์กรสามารถปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป และสามารถเตรียมรับมือให้เข้ากับอนาคตที่กำลังจะเกิดขึ้น ในส่วนของพนักงานก็ทำให้รู้ว่าควรปรับตัวอย่างไรให้เข้ากับโอกาสและอุปสรรคที่กำลังจะเกิดขึ้น

การปรับปรุงการปฏิบัติงานอาจสรุปได้ ๔ หัวข้อคือ ประการแรก จะมุ่งไปทางไหนจึงจะบรรลุเป้าหมายสูงสุด ประการที่สอง ควรทำอะไรก่อนหลังจึงจะได้ประโยชน์สูงสุด ประการที่สาม จะจัดสรรทรัพยากรอย่างไรจึงจะก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด ประการที่สี่ จะปรับตัวอย่างไรจึงจะสอดคล้องกับสถานการณ์และก่อให้เกิดผลดีที่สุด

ปรับปรุงการประสานงานให้ดีขึ้น ในองค์กรย่อมประกอบด้วยระบบย่อยและกลุ่มหลายระบบและหลายกลุ่ม แต่ละระบบแต่ละกลุ่มต่างมีเป้าหมายของตัวเองและต่างทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายของตัวเองทั้งนั้น การที่จะไม่ให้ระบบย่อยและกลุ่มต่างๆ ขัดแย้งกันก็ต้องอาศัยการวางแผนที่ดี การวางแผนได้จัดแยกวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายต่างๆ ของระบบย่อยและกลุ่มคนออกมาเป็นลำดับขั้นของวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายลดหลั่นกันลงมาตั้งแต่สูงสุดไปจนถึงต่ำสุด แต่ละเป้าหมายต่างๆ ระบุไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นของระบบใดกลุ่มใดและต้องอาศัยหน้าที่หรือกิจกรรมอย่างของแต่ละระบบ และแต่ละกลุ่มจึงบรรลุเป้าหมายต่าง ๆ ที่กำหนดไว้เมื่อมีการวางแผนอย่างดีกิจกรรมต่าง ๆ ของแต่ละระบบและแต่ละกลุ่มจะสอดรับกันอย่างเหมาะสมโดย

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

เป้าหมายในระดับสูงเป็นเสมือนจุดหมายปลายทางและเป้าหมายในแต่ละระดับล่างเป็นเสมือนวิธีการ

๒. ปรับปรุงการควบคุมให้ดีขึ้น กิจกรรมของการควบคุมก็คือ การวัดผลการปฏิบัติงานและการแก้ไขการปฏิบัติงานให้ดีขึ้นการวางแผนจะช่วยให้การควบคุมมีประสิทธิภาพ เพราะการวางแผนจะต้องกำหนดเป้าหมายขึ้นมาก่อน นั่นก็คือ มาตรฐานที่ใช้วัดผลการปฏิบัติงานหรือกำหนดว่าจะต้องทำอะไร ถ้าผลการปฏิบัติงานต่ำกว่ามาตรฐานหรือสูงกว่ามาตรฐานก็ต้องแก้ไขที่การปฏิบัติงานและมาตรฐานที่ใช้วัดหรือระบบการควบคุมใหม่ ดังนั้นการวางแผนกับการควบคุมจะต้องทำหน้าที่กันอย่างใกล้ชิดในฐานะที่เป็นกระบวนการ บริหารหากไม่มีระบบการควบคุมที่ดี การวางแผนก็ขาดการติดตามว่างานบรรลุเป้าหมายหรือไม่ หากไม่มีระบบการวางแผนที่ดี การควบคุมก็ขาดกรอบการวัดผลงานว่า ได้มีการปฏิบัติงานดีขึ้นหรือไม่จึงมีเทคนิคการบริหารงานอีกอย่างหนึ่งที่เชื่อมต่อการวางแผนและการควบคุมเข้าด้วยกัน คือ การบริหารโดยยึดวัตถุประสงค์

๑. ปรับปรุงการบริหารเวลาให้ดีขึ้น คนส่วนใหญ่จะประสบกับความยากลำบากในการใช้เวลาให้เหมาะสมกับกิจกรรมที่ทำวิธีบริหารเวลาอย่างง่าย ๆ ก็คือ การกำหนดตารางเวลาไว้ในสมุดบันทึกหรือในปฏิทินเพื่อเตือนความจำว่าวันไหนจะต้องทำอะไร แต่ก็มีเหตุการณ์เกิดขึ้นบ่อย ๆ ที่ผู้บริหารใช้เวลาไปกับกิจกรรมหนึ่งมากเกินไปและในอีกกิจกรรมหนึ่งน้อยเกินไป หรือลืมทำกิจกรรมบางอย่าง ก็มีการวางแผนก็ทำให้การใช้เวลาดีกว่าการไม่วางแผนมีการสมดุลของการใช้เวลามากขึ้นและการสูญเสียเวลาก็ลดลง

๒. การดำเนินงาน หมายถึงการจัดดำเนินงานบริการจัดการหน่วยงานให้มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และประหยัด ทุกด้านโดยให้ผลออกมาดีที่สุด ได้แก่ การจัดองค์กรหรือบางที่เรียกว่าการจัดหน่วยงานการจัดสรรทรัพยากร การจัดดำเนินการและจัดการกิจหรือกิจกรรม

๑. การกำกับติดตามและประเมินผล เป็นการวัดและประเมินผลกิจกรรมในการดำเนินงานของศูนย์สื่อการศึกษาด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ และเสนอแนวทางการปรับปรุงแก้ไขถ้าพบข้อบกพร่อง

จากการบริหารจัดการเชิงระบบจะเห็นได้ว่า การกำกับติดตามและประเมินผลเป็นส่วนหนึ่งของ การบริหารจัดการจะเริ่มจากการวางแผนหน่วยงาน ซึ่งเป็นการคิดล่วงหน้าว่าจะทำอะไร ทำอย่างไร เมื่อไหร่และใครเป็นผู้กระทำ เพื่อกำหนดความเป็นไปที่พึงประสงค์ของโครงการในอนาคตในรูปของจุดมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ เป้าหมาย วิธีการและภารกิจ จากนั้นจึง

ดำเนินการจัดสรรทรัพยากรและจัดกิจกรรมตามที่ได้กำหนดไว้ในแผนเพื่อที่จะทำให้การดำเนินงานได้ผลตามเป้าหมายที่ต้องการ

ส่วนการติดตามกำกับและการประเมินผล ก็จะเข้ามาที่บทบาทสำคัญต่อการตัดสินใจคุณค่าของการปฏิบัติและพัฒนาโครงการต่าง ๆ และช่วยให้ทราบว่าแผนที่วางไว้เมื่อนำมาดำเนินการแล้วสามารถทำได้ตามแผน หรือไม่มีปัญหาอุปสรรคในด้านใดบ้างดำเนินงานได้บรรลุตามวัตถุประสงค์เพียงใด ผลที่เกิดขึ้นควรพัฒนาการบริหารจัดการแบบใด ควรพัฒนาปรับปรุงการดำเนินงานอะไรบ้าง เพื่อให้บรรลุผลตามที่ต้องการ^๕

การกำกับงาน เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลการปฏิบัติงานตามแผนหรือโครงการซึ่งได้กำหนดไว้แล้วโดยใช้ข้อมูลเหล่านี้ เพื่อการแก้ไขปรับปรุงวิธีการปฏิบัติเพื่อให้ได้ผลงานเป็นไปตามแผนอย่างมีประสิทธิภาพให้มากที่สุดการกำกับงานเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการโดยผู้หวังที่จะตอบคำถามหลักว่าในการดำเนินโครงการหรือได้รับทรัพยากรครบถ้วน หรือไม่ ได้ปฏิบัติงานตามแผนที่กำหนดหรือไม่ ข้อมูลจากการกำกับงานจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเร่งรัดให้แผนหรือโครงการดำเนินไปตรงตามเป้าหมาย และแล้วเสร็จภายในเวลาดำหนด เช่น ในการจัดประชุมสัมมนาครูโสตทัศนศึกษา ผู้จัดประชุมจำเป็นต้องทราบข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนผู้เข้าประชุมสัมมนาว่าเป็นไปตามแผนหรือไม่การบรรยายของวิทยากรเหมาะสมตรงตามหลักสูตรหรือไม่ข้อมูลเหล่านี้ล้วนเป็นตัวบ่งชี้บอกถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการประชุมสัมมนาที่ผู้จัดต้องทราบเพื่อให้การบริหารโครงการประชุมสัมมนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพตามวัตถุประสงค์ของโครงการประชุมสัมมนา^๖

การประเมินผลเป็นการตรวจสอบความก้าวหน้าของโครงการหรือแผนตลอด จนการพิจารณาผลสัมฤทธิ์ของแผนงานนั้นว่ามีมากน้อยเพียงใดการประเมินผลเป็นกระบวนการบ่งชี้ถึงคุณค่าของโครงการหรือแผนงาน กล่าวคือแผนงานหรือโครงการที่ได้ดำเนินการไปแล้วได้ผลตามวัตถุประสงค์ของโครงการ และแผนงานหรือไม่เพียงใดสามารถทำได้ทั้งการประเมินก่อนเริ่มโครงการ การประเมินขณะที่แผนงานหรือโครงการกำลังดำเนินอยู่และการประเมินผลแผนงานหรือโครงการหลังจากการดำเนินงานได้สิ้นสุดลงแล้ว^๗

^๕ พะยอม วงศ์สารศรี, *องค์กรและการจัดการ*. พิมพ์ครั้งที่ 6. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลดกีมทอง, ๒๕๓๘), หน้า ๒๘.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

การประเมินผลเป็นกิจกรรมที่สำคัญในวงจรวางแผนและบริหารโครงการเพราะการประเมินผลมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวางแผนและบริหารโครงการซึ่งพอสรุปได้ดังนี้ ช่วยให้ข้อมูลและสารสนเทศต่าง ๆ เพื่อนำไปใช้ในการตัดสินใจเกี่ยวกับการวางแผนงานและโครงการ ตรวจสอบความพร้อมของทรัพยากรที่จำเป็นในการดำเนินโครงการตลอด จนตรวจสอบความเป็นไปได้ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ช่วยทำให้การกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการมีความชัดเจน ช่วยในการจัดหาข้อมูลเกี่ยวกับความก้าวหน้า ปัญหาอุปสรรคของการดำเนินโครงการ ช่วยให้ข้อมูลเกี่ยวกับความสำเร็จ และความล้มเหลวของโครงการเพื่อนำไปใช้ในการตัดสินใจและวินิจฉัยว่าจะดำเนินโครงการในช่วงต่อไปหรือไม่จะยกเลิกหรือขยายการดำเนินงานในโครงการต่อไปอย่างไร ช่วยให้ข้อมูลที่บ่งบอกถึงประสิทธิ ภาพของการดำเนินงานโครงการว่าเป็นอย่างไร คำนวณการลงทุนหรือไม่ เป็นแรงจูงใจให้ผู้ปฏิบัติงานโครงการ เพราะการประเมินผลโครงการด้วยตนเองจะทำให้ผู้ปฏิบัติงานได้ทราบผลการดำเนินงาน จุดเด่น จุดด้อย นำข้อมูลไปใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาโครงการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

การติดตาม เป็นกระบวนการที่กระทำภายหลังที่โครงการดำเนินงานเสร็จสิ้นไปแล้ว โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาปรับปรุงแก้ไขการดำเนินโครงการให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้นในอนาคต ซึ่งอาจติดตามหลังจากโครงการเสร็จสิ้นไปแล้ว^{๑๘}

๓.๒.๔. คุณค่าของการจัดการ^{๑๙}

การจัดการมิใช่เป็นการทำงานเพื่อให้งานเสร็จสิ้นไปแต่เพียงอย่างเดียวในภาวะปัจจุบันวิทยาการก้าวหน้า ประชากรเพิ่มขึ้น การแข่งขันมีมากขึ้นเรื่อย ๆ การจัดการจึงจำเป็นต้องใช้หลักวิชาการเข้าช่วย มิใช่ใช้ประสบการณ์แต่เพียงอย่างเดียว การศึกษาเกี่ยวกับการจัดการและการบริหารงานโดยใช้หลักวิชาการมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับงานย่อมจะเกิดคุณค่าหลายประการ ดังนี้

๑. คุณค่าในด้านการประหยัด หมายถึง ทำให้การใช้จ่ายงบประมาณเกิดประโยชน์สูงสุดได้ผลผลิตสูงสุด ประหยัดทั้งคน เงิน วัสดุสิ่งของ และเวลา

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐.

๒. คุณค่าในด้านประสิทธิผล การปฏิบัติภารกิจให้สำเร็จลุล่วงไปตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ หรือที่คาดหวังไว้เรียกว่าการจัดการงานนั้นมีประสิทธิผลแต่ผลสำเร็จของงานดังกล่าวนี้อาจไม่ประหยัดหรือไม่มีประสิทธิภาพได้หากไม่ใช่หลักวิชาการเข้าช่วยในการจัดการ

๓. คุณค่าในด้านประสิทธิภาพ หมายถึง การทำงานได้สำเร็จไปตามเป้าหมายที่วางไว้ และให้ได้รับประโยชน์สูงสุดโดยใช้ทรัพยากรน้อยที่สุดนักวิชาการบางท่านให้ข้อคิดว่างานที่สำเร็จและถือว่ามีประสิทธิภาพนั้นจะต้องคำนึงถึงความพึงพอใจในผลงานที่ออกมาของบุคคลที่เกี่ยวข้องด้วยและได้เสนอในเชิงสมการคณิตศาสตร์เป็นสูตรดังนี้

๔. คุณค่าในด้านความเป็นธรรม การจัดการในหน่วยงานหากปฏิบัติตามความพอใจของผู้บริหารโดยมิได้ยึดหลักเกณฑ์และทฤษฎีต่าง ๆ เป็นหลักย่อมจะก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมขึ้นโดยมิได้ตั้งใจทำให้ขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของบุคลากรในหน่วยงานเกิดความท้อถอย ซึ่งจะส่งผลไปถึงคุณภาพของงานที่ปฏิบัติด้วย

๕. คุณค่าในเกียรติยศชื่อเสียง บุคลากรที่ดีมีประสิทธิภาพในทุกด้าน และรับ ผิดชอบงานในทุกระดับย่อมจะเป็นผู้ได้รับการยกย่องสรรเสริญตรงข้ามกับบุคลากรที่ปฏิบัติ งานตามใจตัวเองปราศจากหลักเกณฑ์เล่นพวกเล่นพ้อง ฉะนั้นการศึกษาวิชาการบริหารจะช่วยให้มี ความเข้าใจ การบริหารจัดการลึกซึ้งขึ้นมองเห็นลู่ทางปฏิบัติงานหรือบริหารงานให้ลุล่วงไปอย่างมี ประสิทธิภาพและเป็นที่ยอมรับของผู้มาขอรับบริการได้

๓.๓ หลักการบริหารเชิงพุทธศาสตร์^{๒๐}

เกี่ยวข้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีคุณค่า มากกว่าสองพันห้าร้อยกว่าปี ในยุคโลกาภิวัตน์หรือยุคทุนนิยมในปัจจุบัน การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ จะต้องสนองตอบต่อระบบทุนนิยมที่เน้นการแข่งขัน และสร้างผลกำไร หรือการบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กรเพียงอย่างเดียวหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงการบริหารจัดการมีอยู่มากมาย เป็นคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ยังทันสมัยอยู่จนถึงปัจจุบัน และในอนาคต แต่ในที่นี้ จะได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาบางประการ ได้แก่ หลักสัพบุริสธรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง ไว้

^{๒๐}สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์,

ในสัปปริสสูตร (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๓) อันเป็นแนวทางในการบริหารจัดการเชิงพุทธศาสตร์เพียง หลักธรรมหนึ่ง เพื่อประกอบการพิจารณาว่า หลักการบริหารเชิงพุทธศาสตร์มิได้มุ่งหวังกำไร หรือการแข่งขัน เพียงอย่างเดียว แต่ได้บรรจุหลักการที่สร้างความยั่งยืน การไม่เบียดเบียน การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติ มีความเมตตาต่อกัน และรู้เท่าทันโลก โดยมีได้ปฏิเสธกระแสโลกาภิวัตน์ หรือระบบทุนนิยมในปัจจุบัน แต่ให้ยึดหลักการอยู่ร่วมกันและรู้เท่าทันโลก หลักสัปปริสธรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการมี 7 ประการ คือ

๑. **ธัมมัญญตา** ความเป็นผู้รู้จักเหตุ คือ รู้ความจริง รู้หลักการ รู้กฎเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมได้ รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้จักหลักการที่จะทำ ให้เกิดผล รวมความว่า การบริหารจัดการในองค์กร ผู้บริหารจำเป็นต้องพิจารณาข้อเท็จจริงอย่างถูกต้อง เพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กรให้มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล รู้จักการวิเคราะห์ความจริงที่เกิดขึ้น ตามธรรมชาติ อันว่าสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไป เป็นธรรมดา โดยพิจารณาหลักการและเกณฑ์แห่งเหตุผลมาบริหารจัดการองค์กร

๒. **อัตถัญญตา** ความเป็นผู้รู้จักผล หรือความมุ่งหมาย คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่เกิดขึ้น สืบเนื่องจากการกระทำตามหลัก หมายถึง การบริหารงานองค์กรให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ และรู้ถึงประโยชน์ขององค์กรที่นำไปสู่ความมั่นคง และไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อองค์กร ในที่นี้ก็หมายถึงการมีแผนงานที่ดี การวางแผนที่วิเคราะห์ผลกระทบด้านต่าง ๆ

๓. **อัตถัญญตา** ความเป็นผู้รู้จักตน คือ รู้จักเราว่าเรานั้น โดยฐานะภาวะเพศ ความรู้ความสามารถ และคุณธรรมเป็นอย่างไร และเท่าใด แล้วประพฤติให้เหมาะสม และรู้จักที่จะปรับปรุงต่อไป ในที่นี้หมายถึง รู้จักองค์กรที่เราบริหารเป็นอย่างดีว่ามีจุดด้อย จุดแข็งอย่างไร มีขีดความสามารถอย่างไร และรู้จักการปรับปรุงองค์กรให้ทันต่อเหตุการณ์ที่มีผลกระทบ รวมทั้งการบริหาร ความแตกต่างที่จะทำให้องค์กรเป็นเลิศ มีประสิทธิภาพ และมั่นคงถาวร

๔. **มัตถัญญตา** ความเป็นผู้รู้จักประมาณ คือ ความพอดีในการจ่ายโภคทรัพย์ ในที่นี้หมายถึงการบริหารการเงิน หรือการขยายกิจการ ต้องพิจารณาให้รู้จักประมาณในความเพียงพอขององค์กร ชีดความสามารถขององค์กร ชีดความสามารถของทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร รวมทั้งการแข่งขันที่รอบคอบและรู้จักประมาณขีดความสามารถขององค์กร

๕. **กาลัญญตา** ความเป็นผู้รู้จักกาล คือ รู้กาลเวลา อันเหมาะสม และระยะเวลาในการประกอบกิจ ในที่นี้หมายถึง การบริหารจัดการ จะต้องมีความเข้าใจถึงระยะเวลาที่เหมาะสม การสร้างโอกาสขององค์กรจะต้องพิจารณาถึงสถานการณ์ในเวลานั้น ๆ ว่า ควรจะดำเนินการอย่างไร

อะไรควรคิด อะไรควรกระทำ เวลาใดควรขยายกิจการ หรือช่วงเวลาใดที่จะบริหารองค์กรให้ประสบความสำเร็จต่อองค์กรมากที่สุด

๖. ปรัชญา ความเป็นผู้รู้จัก ชุมชน คือ ฐักริยาที่จะประพุดิตต่อชุมชนนั้น ว่าควรจะดำเนินการอย่างไร การบริหารจัดการ จำเป็นต้อง ปฏิสัมพันธ์กับองค์กรต่าง ๆ ทั้งที่เป็นพันธมิตร และคู่แข่ง การสร้างสรรค์ หรือการประสานงานกับชุมชน หรือกลุ่มบุคคลที่มีผลต่อองค์กร ก็คือ เข้าถึง เข้าใจ และพัฒนา เป็นการบริหารจัดการที่สร้างความสัมพันธ์ด้วยเมตตา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ต่อชุมชน หรือสาธารณะชน จะเป็นภาพลักษณ์ที่ดีขององค์กร

๗. ปุคคลัญญา ความเป็นผู้รู้จักบุคคล คือ ฐักริยาที่แตกต่างของบุคคลว่าโดยอรรถาศัย ความสามารถ และคุณธรรม ตลอดจนรู้ในความสามารถของบุคคล และใช้มอบงานที่เหมาะสมให้ การบริหารจัดการในการรู้บุคคล เปรียบเสมือนการพัฒนาและบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่จะต้องมีการพัฒนา และบริหารบุคคลในองค์กรให้มีความรู้ความสามารถ และภักดีต่อองค์กร มีความสามัคคี สร้างความเป็นธรรม และเสมอภาคให้แก่ บุคลากรในองค์กร รวมถึงการทำงานเป็นหมู่คณะ การติดต่อสื่อสารกับบุคคลต่าง ๆ ด้วยความเป็นมิตรไมตรี รวมทั้งมีความจริงใจต่อกัน

จะเห็นว่า พระพุทธศาสนา อธิบายความสัมพันธ์ของการบริหารจัดการเกี่ยวข้องกับคน และสิ่งแวดลอม โดยคำนึงถึงคุณธรรมและจริยธรรมที่มีคุณค่า พบได้ในสังคมนตรี หรือปัจฉัย แห่งสังคมนตรีในกระบวนการอาศัยซึ่งกันและกัน การพิจารณาด้วยเหตุด้วยผล รู้จักโลก รู้จักธรรมชาติ เพราะมนุษย์เท่านั้นที่จะเป็นผู้ที่บริหารจัดการองค์กรที่ดีได้ สำหรับในส่วนของ หลักการบริหาร สมัยใหม่จะเน้นเทคนิคและวิธีการ โดยแสวงหากำไร และการแข่งขันให้องค์กรบรรลุ สู่เป้าหมาย ตามแบบของทุนนิยม แต่หากผู้บริหารจะนำหลักการบริหารเชิงพุทธศาสตร์เข้ามาประกอบ หรือ บูรณาการให้เข้ากับการบริหารงานในปัจจุบัน ก็ถือว่าเป็นแนวทางใหม่ หรือเข้าสู่มิติของการ บริหารงาน ที่ยั่งยืน มีความมั่นคง และสร้างความเป็นธรรมต่อบุคคล หรือสังคมนตรีที่เกี่ยวข้องกับ องค์กรอย่างชาญฉลาด รวมทั้งสร้างประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ต่อการบริหารงานอย่างยั่งยืนและ มั่นคง รวมทั้งจะเป็นหลักการของนักบริหารในการบริหารจัดการองค์กรของตนอย่างมีระบบ โดยที่ ยังมีคุณธรรมมาประกอบในการพิจารณาบริหารจัดการด้วยอีกโสดหนึ่งด้วย

๓.๔ ระบบการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้ง

ตำนานและประวัติศาสตร์วัดพระธาตุแช่แห้ง

เป็นตำนานที่เล่าขานมาจากหนังสือพระเจ้าเลียบโลกของล้านนาซึ่งปรากฏถึงตำนานของวัดพระธาตุแช่แห้งได้กล่าวเอาไว้ว่า กาลครั้งหนึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จมาโปรดสัตว์มาจนถึงคอยหนึ่ง ชื่อว่าคอยภูเพียง และได้หยุดพักใต้ต้นไม้ มีคายนที่ไปทำไร่นาได้ผ่านมาพบเข้าก็ตกใจนึกว่าเป็นพญายักษ์ที่แปลงกายมาทำร้ายพวกตน แต่อีกใจหนึ่งก็คิดว่าน่าจะเป็นเทวดา จึงได้เอาแดงกวาดไปถวายให้แก่เทวดานั้นเมื่อถวายเสร็จก็กลับบ้านไป ต่อมาได้มีเมงตัวหนึ่ง ชื่อว่าเมงมะตึกได้เอาน้ำและสมอแห้งมาให้พระองค์ก็ได้อนุโมทนาแก่เมงมะตึก ในคืนนั้นเองสองตา ยายได้ฝันเห็นจอมปลวกและเกิดแสงสว่างขึ้นที่คอยภูเพียงพอรุ่งเช้าจึงมาดูพบว่าเป็นเส้นเกสาจึงขุดหลุมแล้วฝังเส้นเกสานั้นไว้ถมดินสูงคล้ายจอมปลวกแล้วพากันมากราบไหว้ ณ คอยภูเพียงแห่งนี้ ตามพุทธชนนายนได้กล่าวไว้ว่า “**สุเจ้าที่ได้เอาของมาให้แก่ข้า สุเจ้าจะเป็นพญาการเมือง จะได้ปกครองเมืองน่าน สถานที่แห่งนี้เมื่อ กาลาคได้สิ้นแล้วจะเป็นเมือง จะมีความเจริญรุ่งเรืองในพระพุทธศาสนาสืบต่อไป**” จากประวัติวัดพระธาตุแช่แห้งนักปราชญ์ล้านนากำหนดให้ผู้ที่เกิดปีเถาะ หรือปีเม้าของล้านนา ซึ่งมีสัตว์ สัญลักษณ์คือ กระต่าย ว่าเมื่อมีเคราะห์หรือชีวิตช่วงใดรู้สึกมีปัญหาและอุปสรรคการดำเนินชีวิตไม่ราบรื่น จำเป็นที่จะต้องหาโอกาสไปนมัสการพระธาตุแช่แห้งของเมืองน่าน อันเป็นพระธาตุประจำปีเกิด และในช่วงที่มีชีวิตอยู่ หรืออย่างน้อยสักครั้งหนึ่งในชีวิต ก็ควรไปสักการบูชาพระธาตุแช่แห้ง ซึ่งนอกจากความยุ่งยากต่าง ๆ จะได้คลี่คลาย ไปในทางที่ดีแล้วยังเป็นการสร้างอานิสงส์ผลบุญหนุนกุศล ให้ชีวิตประสบความสำเร็จ และผาสุกสืบไป

ประวัติการสร้างพระธาตุแช่แห้งที่ปรากฏอยู่ในตำนานพื้นบ้านเมืองน่าน เริ่มขึ้นในสมัยราชวงศ์สุโขทัยโดยพญาภูคา ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์ เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ที่สืบเชื้อสายมาจากชาวทวารวดีที่ได้อพยพย้ายข้ามแม่น้ำโขงมาจากเมืองหลวงสุโขทัยทางตอนเหนือของลาวในเขตตำบลศิลาเพชร อำเภอปัวเป็นหลักฐานการตั้งถิ่นอาศัยของชนกลุ่มนี้ยังปรากฏอยู่ในจารึกสมัยสุโขทัยที่กล่าวถึงกาวเทศอันหมาย ถึงเมืองน่านในเวลาต่อมา

ในรัชสมัยของพญาการเมืองผู้ครองเมืองปัววรรณครกาวรัฐ (พ.ศ. ๑๘๕๖-๑๘๖๖) กษัตริย์ลำดับที่ ๕ ที่ถือว่าเป็นยุคเริ่มต้นของประวัติศาสตร์น่านและมีการสถาปนาพระธาตุแช่แห้งนี้ขึ้น พญาการเมืองได้เสด็จร่วมกับพญาโสปีตตากันทิแห่งเมืองสุโขทัย สันนิษฐานว่าชื่อและเวลาที่กล่าวถึงในตำนานน่าจะหมายถึงพญาสิทธิไทและสะท้อนความสัมพันธ์ทางการเมืองการปกครองและศาสนาระหว่างเมืองน่านกาวรัฐกับอาณาจักรสุโขทัยในครั้งนั้นเป็นต้นมาเมื่อเสร็จสิ้นการสร้างกุศลที่เมืองสุโขทัยแล้วพญาโสปีตตากันทิ หรือพญาสิทธิไทก็ได้มอบพระบรมสารีริกธาตุแก่พญา

การเมืองจำนวน ๗ องค์ ประกอบด้วยพระธาตุ ๒ องค์ ขนาดเท่าเมล็ดพันธ์ฝักกาด มีวรรณะดั่งแก้ว พระธาตุ ๓ องค์ ขนาดเท่ากับเม็ดงาดำมีวรรณะดั่งมุกและพระธาตุอีก ๒ องค์ขนาดเท่าเมล็ดงาดำมีวรรณะดั่งทองคำ พร้อมกับพระพิมพ์ทองคำ ๒๐ องค์ พระพิมพ์เงิน ๒๐ องค์

เมื่อกลับถึงเมืองน่านแล้ว พญาการเมืองพร้อมด้วยพระมหาเถระ และข้าราชการบริหารจัดการประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหมดไว้ที่คอกอญเพียงแซ่แห่ง มีการจัดขบวนแห่แห่นโดยดุริยดนตรี ๕ จำพวก อันเชิญพระบรมสารีริกธาตุ เสด็จมาจากเมืองปัววรรณคร มายังทิศใต้บริเวณคอกอญเพียงแซ่แห่ง ให้ช่างหล่อเต้าปูนสำริดลูกหนึ่งสำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุพร้อมด้วย พระพิมพ์เงินและพิมพ์ทอง จากนั้นจึงปิดผนึกมิดชิดแล้วโบกทับด้วยปูนปั้นให้หนาเป็นดั่งก้อนศิลากลมเกลี้ยง แล้วโปรดให้ขุดพื้นดินนั้นลึกลงไปใต้ว่าหนึ่งนำพระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุไว้ในเต้าปูนสำริดหุ้มปูนนั้นลงประดิษฐานในหลุมนั้นจากนั้นก็อธิษฐานเป็นพระธาตุเจดีย์ขึ้นสูงจากพื้นดินหนึ่งวา นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มากระทำมังคลพุทธาภิเษกอบรมสมโภช พญาการเมืองทำการบูชาสักการะให้ท่านเสร็จสิ้นแล้วจึงยกทัพโยธากลับขึ้นไปเมืองปัววรรณคร ครั้นอยู่มาไม่นานนัก พญาการเมืองก็มีจิตศรัทธาใคร่ปฏิบัติบูชาพระธาตุอยู่เป็นนิจจึงมีดำริให้เสนาอำมาตย์ทั้งมวลย้ายเมืองจากเดิมลงมาตั้งเป็นเวียงคูแลปฏิบัติรักษาบูชา พระธาตุเวียงใหม่นี้มีผู้นำคันดินโอบล้อมเรียกชื่อใหม่ว่า เวียงกุเพียงแซ่แห่งแต่ก็มีอายุสืบต่อไปได้เพียง ๑๒ ปีในช่วง ๒ รัชกาล เนื่องจากประสบปัญหาขาดแคลนน้ำสำหรับบริโภค จึงได้ย้ายเมืองมาตั้งฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน ในรัชสมัยของพญาผากอง ราชโอรสของพญาการเมืองเมื่อปี พ.ศ.๑๕๑๑ และปล่อยให้เวียงกุเพียงแซ่แห่งรกร้างเป็นป่าที่บปถคลุม

อนึ่ง การที่เมืองน่านมีสัมพันธไมตรีกับอาณาจักรสุโขทัยมาตั้งแต่ต้น งานศิลปกรรมของจังหวัดน่านจึงรับอิทธิพลศิลปะแบบสุโขทัยเข้ามาผสมผสานอยู่จนกระทั่งเมืองพระเจ้าติโลกราช แห่งนครเชียงใหม่ ในปี พ.ศ.๒๐๑๕ พระเจ้าติโลกราช ทรงแต่งตั้งขุนนางชื่อท้าวขาก่าน จากเมืองฝางมาอยู่ที่เมืองน่านและส่ง หมื่นเมืองคำ ข้าราชการเมืองน่านไปอยู่เมืองเชียงใหม่

ท้าวขาก่านได้รับการบอกกล่าวจากพระมหาเถรวชิร โภธิ วัดป่าตาล เกี่ยวกับพระธาตุกุเพียงแซ่แห่ง ซึ่งท้าวขาก่านเกิดความเลื่อมใสจึงเกิดการบูรณะพระธาตุใหม่ โดยประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ทั้ง ๗ องค์พร้อมทั้งพระพิมพ์เงิน พระพิมพ์คำไว้ในกรุใต้พื้นดิน และก่อพระธาตุครอบทับสูงขึ้นไป ๖ วา พร้อมทั้งอุทิศถวายชีปะขาวและบุตรสาวยู่ดูแลพระธาตุจากนั้นพระธาตุแซ่แห่งก็ได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้าบ้านเจ้าเมืองมาเป็นอย่างดี มีการบูรณปฏิสังขรณ์จนพระธาตุมีความสูง ๑๗ วา กว้าง ๑๐ วา และสร้างกำแพงศาลา-บาตรขึ้นโดยรอบองค์พระธาตุ การบูรณะขาดช่วงไประยะหนึ่งเมื่อพม่าเข้ามาปกครองล้านนา จนกระทั่งภายหลังที่ชนกลุ่มไทตามที่แตกต่างกัน กลุ่มเชื้อสายเจ้าเจ็ดคน ที่ร่วมมือกับพระเจ้าตาก ได้รวบรวมกำลังพลเข้าไล่พม่าออกจากดินแดนล้านนาได้แล้วหลังจากนั้น ทั้งฝ่ายเมืองน่านภายใต้การนำของ เจ้าฟ้าอัครวรปัญญา ได้นำเจ้านาย

บุตรหลานเข้าสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้ากรุงธนบุรีเมื่อ ปี พ.ศ.๒๓๓๑ พร้อมทั้งได้รับพระบรมราชานุญาตให้ปกครองเมืองน่านและพัฒนาบูรณะเมืองน่านและวัดพระธาตุแช่แห้ง^{๒๐}

รายนามเจ้าอาวาสตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๑. พ.ศ.๑๘๕๖ – พ.ศ.๒๔๗๘	ไม่ปรากฏชื่อ
๒. พ.ศ.๒๔๗๘ – พ.ศ.๒๕๑๔	พระครูอภิบาลบรมธาตุ
๓. พ.ศ.๒๕๑๕ – พ.ศ.๒๕๒๖	พระครูโสภณเจติยาภิบาล
๔. พ.ศ.๒๕๒๗ – พ.ศ.๒๕๓๘	พระมหาเมืองคำ ปภาภโร
๕. พ.ศ.๒๕๓๙ – พ.ศ.๒๕๔๘	พระครูนันทรัตนญาณ
๖. พ.ศ.๒๕๔๙ – ปัจจุบัน	พระครูวิสิฐนันทวุฒิ

๓.๕ วัดพระธาตุแช่แห้งในปัจจุบัน

พระครูวิสิฐนันทวุฒิเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันท่านเป็นผู้ริเริ่มในการจัดทำระบบการบริหารต่าง ๆ ภายในวัดโดยได้ตั้งระบบการบริหารของทางราชการเข้ามาร่วมกับการบริหารงานของวัด ตั้งแต่พ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นต้นมาในขณะนั้นท่านดำรงตำแหน่งรองเจ้าอาวาสโดยปฏิบัติการแทนเจ้าอาวาสเนื่องจากเจ้าอาวาสรูปเดิมอาพาธท่านจึงได้พัฒนาระบบการบริหารงานวัดพระธาตุแช่แห้งเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนอกจากนี้แล้วท่านยังสนใจงานทางด้านการศึกษาเป็นอันมากจึงมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมทางด้านต่าง ๆ มากมาย อาทิ

- เป็นที่ปรึกษาผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน CEO ด้านทรัพยากรมนุษย์
- เป็นที่ปรึกษาเรือนจำจังหวัดน่าน
- เป็นผู้ดำเนินงานจัดตั้งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ระดับอุดมศึกษา (ปริญญาตรี)
- ผู้ดำเนินงานจัดตั้งมหาวิทยาลัยรามคำแหงห้องเรียนจังหวัดน่านระดับอุดมศึกษา(ปริญญาโท)
- ผู้ดำเนินงานจัดตั้งมูลนิธิวัดพระธาตุแช่แห้ง (ดำเนินการใหม่)
- ผู้ดำเนินงานจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดพระธาตุแช่แห้ง แผนกธรรม
- ผู้ดำเนินงานจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดพระธาตุแช่แห้ง แผนกบาลี
- ผู้ดำเนินงานจัดตั้งโรงเรียนอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย วัดพระธาตุแช่แห้ง

^{๒๐} พระชินทร์ จันทร์เพ็ญ, พระธาตุแช่แห้ง, ๒๕๔๐, หน้า ๒-๔.

- ผู้ดำเนินงานจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมวัดพระธาตุแช่แห้ง
- ผู้ดำเนินงานจัดตั้งศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระธาตุแช่แห้ง
- ผู้ดำเนินงานจัดตั้งศูนย์ศึกษาภาษาตัวเมือง วัดพระธาตุแช่แห้ง
- ผู้ดำเนินการอนุรักษ์ประเพณีมัสการพระธาตุแช่แห้งเป็นประจำทุกปี
- ผู้ดำเนินการพัฒนาการอนุรักษ์ประเพณีถวายทานสลากภัต

เนื่องด้วยวัดพระธาตุแช่แห้งได้มีการดำเนินงานในด้านต่าง ๆ หลายด้านทางวัดพระธาตุแช่แห้งจึงได้จัดระบบการเงินงานของวัดขึ้นเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบและสะดวกในการดำเนินงาน ดังจะกล่าวได้ดังนี้

๓.๖ ระบบการบริหารงานธุรการวัดพระธาตุแช่แห้ง

การบริหารงานธุรการ หมายถึง การให้บริการหน่วยงานต่าง ๆ ของสำนักงานให้สามารถดำเนินไปตามจุดมุ่งหมายที่วางเอาไว้ การบริหารงานธุรการ ถือว่าเป็นงานที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งสำหรับผู้บริหาร เพราะงานธุรการเป็นงานที่คอยให้บริการแก่หน่วยงานอื่น ๆ ของสำนักงาน ถ้าหากว่าผู้บริหารไม่มีความรู้ความสามารถในการบริหารธุรการแล้ว ก็จะทำให้การบริการแก่หน่วยงานต่าง ๆ ของสำนักงานในองค์การนั้น ๆ มีอุปสรรคและไม่สะดวกแก่การดำเนินงาน นั่นก็หมายความว่า การบริหารงานของผู้บริหารไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร งานธุรการ ได้แก่ งานที่เกี่ยวข้องกับเอกสารต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องปฏิบัติทั้งนี้เป็นงานภายในและงานติดต่อกับบุคคลหรือภายนอก เพื่อให้สามารถดำเนินกิจการไปเป็นอย่างดี และมีประสิทธิภาพ^{๒๒}

ด้วยเหตุนี้งานธุรการในวัดจึงเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการบริการ เพื่อให้หน่วยงานอื่น ๆ สามารถดำเนินงานไปได้อย่างราบรื่น ไร้อุปสรรค ทำให้ปฏิบัติงานได้คล่องตัว และบรรลุถึงผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

๓.๖.๑ ขอบข่ายของงานธุรการในวัดพระธาตุแช่แห้ง

๑. งานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการวัด ซึ่งมีงานที่ประกอบด้วยการจัดการวัดที่เกี่ยวกับงานทะเบียนต่าง ๆ และการจัดการแฟ้มเอกสาร
๒. งานที่เกี่ยวข้องกับกิจการของพระภิกษุสามเณร ซึ่งดำเนินงานเกี่ยวกับ กฎระเบียบวินัยต่าง ๆ ของวัด
๓. งานเกี่ยวกับบุคลากร ได้แก่ การรวบรวมจัดทำหลักฐานต่าง ๆ เกี่ยวกับพระภิกษุ – สามเณร ศิษย์วัด และพนักงานสำนักงานของวัด
๔. งานเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด

^{๒๒} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการบริหารการศึกษาคณะสงฆ์, ๒๕๔๘, หน้า ๔๗.

๕. งานเกี่ยวกับธุรการทั่วไป เช่น งานสารบรรณ งานงบประมาณ การเงิน บัญชี พัสดุ และทรัพย์สินต่างๆ ของวัด

๖. งานเกี่ยวกับกองทุนต่าง ๆ ของวัด ได้แก่ กองทุนการศึกษาพระครูวิจิตรนนทวุฒิ กองทุนการศึกษาพระปริยัติธรรม กองทุนช่วยเหลือเด็กยากจนในจังหวัดน่าน และกองทุนบวร โรงเรียนวัดพระธาตุแช่แห้ง

๗. งานเกี่ยวกับการบำรุงรักษาประสิทธิผลของวัด ได้แก่ การเผยแพร่ข่าวสาร การจัดรวบรวมเอกสาร

๓.๖.๒ งานสารบรรณ

ขอบข่ายของงานสารบรรณของวัดพระธาตุแช่แห้ง พระอารามหลวง

๑. การผลิตหรือจัดทำเอกสาร
๒. การส่งหนังสือ
๓. การรับหนังสือ
๔. การเก็บ รักษา และการยืม
๕. การทำลาย

การผลิตหรือการจัดทำเอกสาร

การผลิตหรือการจัดทำเอกสารนั้นทางวัดพระธาตุแช่แห้งได้มีลำดับขั้นตอนในการจัดทำเอกสารดังนี้คือได้มีการคิดพิจารณา ร่าง เขียน ตรวจร่าง พิมพ์ ตรวจทาน เก็บสำเนาเสร็จแล้วจึงมีการเสนอเพื่อลงนามต่อไป

การรับหนังสือ

การรับหนังสือ ได้แก่ การรับและเปิดซองหนังสือ ลงเวลา ลงทะเบียน และควบคุมจำหน่ายหนังสือที่ได้รับเข้ามาจากภายนอก ไปให้เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานและติดตามเรื่องขั้นตอนในการรับหนังสือ

๑. ตรวจสอบหนังสือที่เข้ามา
๒. แยกประเภทหนังสือ
๓. จัดลำดับความสำคัญและความเร่งด่วนเพื่อดำเนินการก่อนหลัง
๔. เปิดซองและตรวจเอกสาร
๕. ประทับตรารับหนังสือ
๖. ลงทะเบียนรับหนังสือ
๗. ส่งหนังสือไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการ

การส่งหนังสือ

หนังสือที่จะส่งออกไปยังสถานที่ต่าง ๆ ได้แก่ หนังสือที่จัดทำเสร็จเรียบร้อยแล้ว
นำเสนอเจ้าอาวาสลงนามเพื่ดำเนินการส่งออก

ขั้นตอนในการส่งหนังสือ

๑. ตรวจสอบความเรียบร้อยของเอกสารที่จะส่ง
๒. ลงทะเบียนส่งหนังสือในทะเบียนหนังสือส่ง
๓. ลงเลขที่และวันเดือนปีในหนังสือที่จะส่งออกและสำเนาคู่ฉบับให้ตรงกับเลขทะเบียน
และวันเดือนปีในทะเบียนหนังสือส่ง
๔. ตรวจสอบความเรียบร้อย
๕. บรรจุซอง ปิดผนึกและจำหน่ายซอง
๖. นำส่งผู้รับทางไปรษณีย์หรือโดยเจ้าหน้าที่นำสาร
๗. เก็บสำเนาคู่ฉบับไว้

การเก็บรักษา และทำลายหนังสือ^{๒๓}

การเก็บหนังสือ

แบ่งประเภทการเก็บออกเป็น ๓ ประเภท คือ การเก็บระหว่างปฏิบัติ การเก็บไว้เพื่อใช้ในการตรวจสอบ และการเก็บเมื่อปฏิบัติเสร็จแล้วการเก็บระหว่างปฏิบัติ คือ การเก็บหนังสือที่ยังปฏิบัติไม่เสร็จ ให้อยู่ในความ รับผิดชอบของเจ้าของเรื่อง

การเก็บไว้เพื่อใช้ในการตรวจสอบ คือ การเก็บหนังสือที่ปฏิบัติเสร็จเรียบร้อยแล้ว แต่จำเป็นต้องใช้ในการตรวจสอบเป็นประจำ ไม่สะดวกในการส่งไปเก็บยังหน่วยเก็บ

การเก็บเมื่อปฏิบัติเสร็จแล้ว คือ การเก็บหนังสือที่ปฏิบัติเสร็จเรียบร้อยแล้ว และไม่มีอะไรที่จะต้องปฏิบัติต่อไปอีก การเก็บหนังสือประเภทนี้เป็นการเก็บไว้เพื่อรอการทำลายและความถี่ในการนำมาใช้งานมีไม่มากนัก

อายุการเก็บหนังสือ^{๒๔}

ระเบียบงานสารบรรณได้กำหนดอายุการเก็บหนังสือไว้ว่า โดยปกติให้เก็บหนังสือต่าง ๆ ไว้ไม่น้อยกว่า ๑๐ เว้นแต่หนังสือดังต่อไปนี้

๑. หนังสือต้องสงวนเป็นความลับ ให้ปฏิบัติตามระเบียบว่าด้วยการรักษาความปลอดภัย
๒. หนังสือที่เป็นหลักฐานทางอรรถคดี ส่วนของศาลหรือของพนักงานสอบสวนหรือหนังสืออื่นใดที่ได้มีกฎหมายหรือระเบียบแบบแผนกำหนดไว้เป็นพิเศษแล้ว การเก็บให้เป็นไปตามกฎหมายและระเบียบแบบแผนว่าด้วยการนั้น
๓. หนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี สถิติ หลักฐานหรือเรื่องที่ต้องใช้สำหรับศึกษาค้นคว้า หรือหนังสืออื่นในลักษณะเดียวกัน ให้เก็บไว้เป็นหลักฐานทางราชการตลอดไป หรือตามที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากรกำหนด
๔. หนังสือที่ได้ปฏิบัติงานเสร็จสิ้นแล้ว และเป็นคู่สำเนาที่มีต้นเรื่องจะค้นได้จาก ที่อื่นให้เก็บไว้ไม่น้อยกว่า ๕ ปี
๕. หนังสือที่เป็นเรื่องธรรมดาสามัญซึ่งไม่มีความสำคัญและเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นประจำ เมื่อดำเนินการแล้วเสร็จให้เก็บไว้ไม่น้อยกว่า ๑ ปี

^{๒๓} นัยนา เกิดวิชัย, พ.ต.อ.หญิง, คำอธิบายระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยงานสารบรรณ, พ.ศ.๒๕๒๖, นครปฐม : สำนักพิมพ์นิตินัย, ๒๕๔๕, หน้า ๑๔๓.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๔.

๖. หนังสือที่เกี่ยวกับการเงินซึ่งมิใช่เอกสารสิทธิ โดยปกติหนังสือทางการเงินต้องเก็บไว้ไม่น้อยกว่า ๑๐ ปี บางกรณีหรือบางเรื่องแม้จะครบกำหนด ๑๐ ปีแล้ว อาจะยังไม่สามารถขอลาขายได้ เนื่องจากยังต้องเก็บไว้เพื่อรอการตรวจสอบหรือเก็บไว้เป็นหลักฐาน

การยืม^{๒๕}

การยืมหนังสือที่ส่งเก็บแล้ว มีหลักเกณฑ์ให้ปฏิบัติดังนี้

๑. ผู้ยืมจะต้องแจ้งให้ทราบว่าจะนำเรื่องที่ยืมนั้นจะนำไปใช้ในการใด

๒. ผู้ยืมจะต้องมอบหลักฐานการยืมให้เจ้าหน้าที่เก็บ แล้วลงชื่อรับเรื่องที่ยืมไว้ในบัตรยืมหนังสือและเจ้าหน้าที่รวบรวมหลักฐานการยืม เรียงลำดับ วันที่ เดือน ปี ไว้เพื่อติดตาม ทวงถาม ส่วนบัตรยืมหนังสือนั้นให้เก็บไว้แทนหนังสือที่ถูกยืมไป

การทำลายหนังสือ^{๒๖}

ขั้นตอนการทำลายหนังสือ

๑. ภายใน ๖๐ วัน หลังจากวันสิ้นปีปฏิทิน ให้เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบในการเก็บหนังสือสำรวจที่ครบกำหนดอายุการเก็บในปีนั้น แล้วจัดทำบัญชีหนังสือขอทำลายเสนอหัวหน้า

๒. แต่งตั้งคณะกรรมการทำลายหนังสือ ประกอบด้วย ประธานกรรมการและกรรมการอีกอย่างน้อยสองคน คณะกรรมการทำลายหนังสือมีหน้าที่ ดังนี้

๒.๑. พิจารณาหนังสือที่จะขอทำลายตามบัญชีหนังสือขอทำลาย หนังสือที่จะทำลายได้ต้องครบอายุการเก็บแล้วตามประเภทของหนังสือนั้น ๆ ถ้าเป็นหนังสือที่มีอายุการเก็บยังไม่ครบกำหนด ต้องเก็บไว้ให้ครบอายุเสียก่อน

๒.๒. กรณีที่หนังสือนั้นครบอายุการเก็บแล้ว และคณะกรรมการมีความเห็นว่าหนังสือนั้นยังไม่ควรทำลาย และควรจะขยายเวลาการจัดเก็บไว้ ให้ลงความเห็นว่าจะขยายเวลาการเก็บไว้ถึงเมื่อใด ในช่อง “การพิจารณา” ของบัญชีหนังสือขอทำลาย แล้วให้แก้ไขอายุการเก็บในตรากำหนดเก็บหนังสือ โดยให้ประธานกรรมการทำลายหนังสือลงลายมือชื่อกำกับกับการแก้ไข

๒.๓. ในกรณีที่คณะกรรมการมีความเห็นว่า หนังสือเรื่องใดควรทำลาย ให้กรอกเครื่องหมายกากบาท ลงในช่อง “การพิจารณา”

๒.๔. เสนอรายงานผลการพิจารณา พร้อมกับบันทึกความเห็นแย้งของคณะกรรมการ(ถ้ามี)ต่อหัวหน้า

๒.๕. ควบคุมการทำลายหนังสือซึ่งผู้มีอำนาจอนุมัติให้ทำลายได้แล้ว

^{๒๕} เรียงเดียวกัน.

^{๒๖} เรียงเดียวกัน, หน้า ๑๔๕.

๒.๖. ทำบันทึกลงนามร่วมกันรายงานให้ผู้มีอำนาจอนุมัติทราบว่าได้ทำลายหนังสือแล้ว

วิธีการทำลายหนังสือ

๑. โดยการเผา

๒. โดยวิธีอื่นที่จะไม่ให้หนังสือนั้นอ่านเป็นเรื่องได้ ซึ่งอาจทำได้หลายวิธี เช่น ฉีกเป็นชิ้นเล็ก ๆ หรือเข้าเครื่องย่อย หั่นเป็นฝอย ตัด หรือ ต้ม เป็นต้น

วัดพระธาตุแช่แห้งได้จัดให้มีการจัดทำระบบของงานธุรการในรูปแบบของทางราชการ เนื่องจากที่ผ่านมาทางวัดมักมีปัญหาในการรับ-ส่งหนังสือ ทำให้เกิดความล่าช้าในการติดต่อประสานงาน ซึ่งทางวัดจะมีการจัดทำเพิ่มเอกสารหนังสือเข้า-ออก จัดทำเพิ่มเอกสารงานต่างๆ เพื่อให้สะดวกในการค้นหา มีทะเบียนรับ-ส่งหนังสือ และประสานงานกับบุคคลและหน่วยงานอื่น เพราะวัดพระธาตุแช่แห้งมีความจำเป็นที่ต้องประสานงานกันหน่วยงานอื่น ดังนั้นวัดพระธาตุแช่แห้งจึงต้องมีการจัดระบบงานธุรการให้มีประสิทธิภาพ^{๒๖}

๓.๖ ระบบการบริหารการเงิน การบัญชี วัดพระธาตุแช่แห้ง

การบัญชี หมายถึง ความรู้ที่ว่าด้วยการจดบันทึกรายการต่างๆ เพื่อให้ทราบผลของกิจการ และทราบถึงฐานะของกิจการได้โดยสะดวก หรือวิชาที่ว่าด้วยการทำสถิตินั้นเอง เพราะสถิติก็คือ หลักฐานที่รวบรวมเอาไว้เป็นตัวเลขสำหรับเปรียบเทียบกัน วิชาการบัญชีก็ต้องรวบรวมรายการต่างๆ และตัวเลขเอาไว้ทั้งรายรับ-รายจ่ายเงิน ตลอดจนพัสดุสิ่งของต่างๆ ด้วย ซึ่ง “กิจการ” ในที่นี้หมายถึง “กิจการของวัด” นั่นเอง การจัดทำบัญชีของวัดเป็นการแสดงถึงรายการรับ รายการจ่าย และยอดเงินคงเหลือ โดยรายได้หลักของวัดจะได้อาจการรับบริจาคจากพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป และงบประมาณสนับสนุนจากส่วนงานราชการ เป็นต้น

๓.๖.๑ วิธีการทำบัญชีการเงินของวัดพระธาตุแช่แห้ง

การทำบัญชีการเงินของวัดแตกต่างกับการทำบัญชีสากลอยู่บ้างเล็กน้อยซึ่งวัดพระธาตุแช่แห้งได้จัดทำระบบบัญชี ดังนี้

การทำบัญชีการเงินของวัด มีบัญชีที่เป็นหลักใหญ่ๆ ดังนี้ บัญชีรายรับ – รายการจ่าย บัญชีแยกประเภท บัญชีงบปี แสดงรายรับ รายการจ่าย และเงินคงเหลือ ซึ่งรายได้ของวัดเมื่อเทียบเป็นสัดส่วนแล้วดังนี้ รับบริจาค ๖๐% สนับสนุนจากส่วนราชการ ๒๐% รายได้ค่าเช่า ๑๕% อื่น ๆ ๕%

^{๒๖} นายณฤศณ ไชยประสิทธิ์, เจ้าหน้าที่ธุรการวัดพระธาตุแช่แห้ง จ.น่าน, ๒/๑๑/๕๐.

ในส่วนค่าใช้จ่ายนั้นเมื่อเทียบเป็นสัดส่วนแล้วได้ดังนี้ บุรณะเสนาสนะ ๕๐% ค่าตอบแทน-จ้างเหมา ๕% วัสดุอุปกรณ์ ๑๕% สาธารณูปโภค ๒๐% อื่น ๆ ๑๐%

วัดพระธาตุแช่แห้งได้มีการเก็บรักษาเงินของวัดดังนี้คือ ได้จัดทำบัญชีตามแบบของกรมการศาสนา ให้ถูกต้องเป็นปัจจุบัน นำเงินฝากไว้กับธนาคารในนาม “วัดพระธาตุแช่แห้ง”

แล้วการฝากเงินไว้กับธนาคาร ได้ระบุชื่อผู้มีอำนาจถอนไว้อย่างน้อย ๓ คน การดูแลรักษาเงินการกุศล เป็นไปตามความประสงค์ของผู้บริจาคมีหลักฐานในการรับจ่ายทุกครั้ง และการสั่งจ่ายถอนเงินจากธนาคารมีการลงนามจ่ายพร้อมกัน ๒ คน และมีเจ้าอาวาสลงนามในการสั่งถอนทุกครั้ง

๓.๓.๒ การรับเงิน

การรับบริจาคเงินวัดพระธาตุแช่แห้งแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. การรับบริจาคจากผู้รับบริจาค การเปิดนับเงินจากผู้บริจาคของวัดพระธาตุแช่แห้งนั้นแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ผู้บริจากรายวัน และผู้บริจากรายเดือนซึ่งการเปิดนับผู้บริจากรายวันมีหลักการดังนี้คือต้องมีคณะ กรรมการในการเปิดผู้ตั้งแต่ ๕ คนขึ้นไปนับเงินบริจาคในแต่ละประเภท แยกบันทึกลงในสมุด หลังจากนับเสร็จให้ลงชื่อรับทราบทุกคนแล้วนำเงินที่นับได้นำเงินฝากเข้าบัญชีตามวัตถุประสงค์

๒. การรับบริจาคตามวัตถุประสงค์ การรับบริจาคตามวัตถุประสงค์นั้นคือการที่ผู้บริจาคมี่ความประสงค์เฉพาะเจาะจงที่จะร่วมในการสมทบทุนก่อสร้างเสนาสนะอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งได้มีหลักการในการรับบริจาคเงินส่วนนี้คือ ผู้บริจาคแจ้งความประสงค์ในการบริจาค ผู้รับบริจาคออกใบอนุโมทนาบัตรให้ผู้บริจาคทุกครั้ง จัดส่งเงินที่ได้รับบริจาคแก่เจ้าหน้าที่ศาสนการฝ่ายการเงิน

๓.๓.๓ การเบิกจ่ายเงินของวัดพระธาตุแช่แห้ง

เจ้าหน้าที่ศาสนการฝ่ายการเงินรวบรวมรายการจ่ายเสนอต่อ ไวยาวัจกรฝ่ายการเงิน ไวยาวัจกรนำเสนอต่อเจ้าอาวาสเจ้าอาวาสนำใบตั้งเบิกพร้อมแนบหลักฐานรายการจ่ายเสนอคณะกรรมการมีขั้นตอนในการเบิกจ่ายดังต่อไปนี้

๑. หลักฐานการจ่ายเงิน นอกจากใบสำคัญคู่จ่ายแล้วให้มีใบเสร็จรับเงินชนิดหักภาษี หรือใช้สำเนาบัตรประจำตัวประชาชนแนบด้วยทุกครั้งที่ทำกรเบิกเงิน

๒. ใบสำคัญคู่จ่าย ที่เป็นใบเสร็จรับเงิน ซึ่งผู้รับเงินออกให้อย่างน้อย จะต้องมีรายการ ชื่อ สถานที่อยู่ หรือที่ทำการของผู้รับเงิน วัน เดือน ปี ที่รับเงิน รายการแสดงการรับเงินระบุว่าเป็นค่าอะไร จำนวนเงินทั้งตัวเลขและตัวอักษร ลายมือชื่อของผู้รับเงิน

๓. ผู้จ่ายเงินต้องลงลายมือชื่อรับรองการจ่ายพร้อมทั้งมีชื่อด้วยตัวบรรจงกำกับไว้เป็นหลักฐานการจ่ายเงินให้แก่ผู้รับเงินให้แก่เจ้าหนี้หรือผู้รับเงิน

๔. การจ่ายเงิน ผู้มีสิทธิรับเงินไม่สามารถมารับเงินด้วยตนเองได้ จะมอบฉันทะให้ผู้อื่นเป็นผู้รับเงินแทนต้องใช้สำเนาบัตรประจำตัวประชาชนแนบด้วยและต้องระบุว่ารับเงินแทน

๕. การจ่ายเงินรายใด ซึ่งตามลักษณะไม่อาจเรียกใบเสร็จรับเงินจากผู้ชำระเงินได้ ให้ใช้ใบสำคัญคู่จ่ายแนบกับบัตรประจำตัวประชาชน

๖. การจ่ายเงิน จะต้องมียุทธศาสตร์การจ่ายไว้ เพื่อประโยชน์ในการตรวจสอบการอนุมัติจ่ายเงิน ผู้อนุมัติจะลงลายมือชื่ออนุมัติในใบหน้าหลักฐานการจ่าย หรือใบสำคัญคู่จ่ายก็ได้

๗. การจ่ายเงินให้แก่ผู้รับเงินทุกรายการ จะต้องมียุทธศาสตร์การจ่ายเงินทุกรายการ จ่ายเงินนั้น ใบบัญชีเงินสดหรือบัญชีเงินฝากธนาคารแล้วแต่กรณีในวันที่จ่ายเงินนั้น

๘. ห้ามมิให้ผู้มีหน้าที่จ่ายเงินเรียกใบสำคัญคู่จ่าย หรือให้ผู้รับเงินลงลายมือชื่อ รับเงินใบหลักฐานการจ่ายเงิน โดยที่ยังมิได้มีการจ่ายเงินให้แก่เจ้าหนี้ที่ หรือผู้มีสิทธิรับเงิน

๓.๓.๔ การตรวจสอบบัญชีวัดพระธาตุแช่แห้ง

๑. แต่งตั้งคณะกรรมการทำการตรวจสอบบัญชี

๒. คณะกรรมการทำการตรวจสอบบัญชีทุกเดือน

๓. เจ้าหน้าที่ศาสนการรวบรวมหลักฐานการรับ – การจ่ายส่งคณะกรรมการทุกเดือน

๔. คณะกรรมการทำการตรวจสอบบัญชีตรวจสอบถูกต้อง ส่งคืนเจ้าหน้าที่ศาสนการฝ่ายการเงิน

๕. จัดทำรูปเล่มเพื่อเก็บไว้เป็นหลักฐานและรวบรวมสรุปประจำปีต่อไป

งานการเงินบัญชี เป็นงานที่สำคัญมากของแต่ละองค์กร หรือหน่วยงานแม้แต่ทางวัดเองก็ตามมีวัดจำนวนไม่น้อยที่มีปัญหาเรื่องเงินตอนที่เข้ามาทำงานที่วัดนั้นทางวัดได้จัดการเงินบัญชีไว้เรียบร้อยแล้วเพียงแต่มาสานต่อและปรับปรุงบางส่วนเท่านั้น โดยท่านเจ้าอาวาสได้ตระหนักดีถึงเรื่องนี้ท่านจะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับเงินของวัด โดยจะมอบหมายให้แก่ไวยาวัจกรและเจ้าหน้าที่การเงิน-บัญชี เป็นผู้ดูแลแทนแต่ทุกเดือนจะต้องสรุปรายรับรายจ่ายเสนอต่อท่านซึ่งในการเปิดบัญชีบริจาคของวัดจะต้องมี คณะกรรมการ และพระภิกษุ สามเณร เจ้าหน้าที่ที่ได้รับแต่งตั้งเข้ามามีส่วนร่วมในการรับรู้ในระบบการบริหารงานการเงินบัญชีของวัดด้วยเสมอซึ่งทางวัดจะมีเจ้าหน้าที่ในการดำเนินเรื่องฝาก-ถอนกับธนาคาร และมีคณะกรรมการที่มีอำนาจในการถอนเงินในแต่ละบัญชี^{๒๘}

^{๒๘} นายประเทือง สมฤทธิ์, ไวยาวัจกรฝ่ายการเงิน-บัญชี, วัดพระธาตุแช่แห้ง จ.น่าน, ๒๕/๑๑/๕๐.

๓.๘ ระบบการบริหารศาสนสมบัติของวัดพระธาตุแช่แห้ง

๓.๘.๑ ประเภทศาสนสมบัติ

“ศาสนสมบัติ” คือ ทรัพย์สินส่วนรวมของพระศาสนา พุทธศาสนิกชน ทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์มีส่วนเป็นเจ้าของ รวมความก็คือศาสนสมบัติของวัดเป็นศาสนสมบัติของสังฆม ส่วนรวมของพุทธศาสนิกชนที่ร่วมกันอาศัยใช้ประโยชน์ และพอแยกทรัพย์สินของวัดออกได้เป็น ประเภทดังนี้ ประเภทที่ดิน สำหรับเป็นที่ตั้งวัด ที่ธรณีสงฆ์ใช้เป็นที่สาธารณประโยชน์อื่นๆ ประเภทอาคารเป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์เป็นที่ประกอบศาสนกิจและจัดหาประโยชน์ ประเภทเงิน ทอง สำหรับใช้เป็นทุนและใช้จ่าย ประเภททรัพย์สิน ศาสนวัตถุและสิ่งใช้สอยต่าง ๆ

วัดพระธาตุแช่แห้งได้กำหนดวิธีการปฏิบัติการจัดการศาสนสมบัติของวัดตามที่ กระทรวง ศึกษาธิการ ได้ออกกฎกระทรวงฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๑๑) อาศัยอำนาจตามความแห่ง มาตรา ๖ และมาตรา ๔๐ แห่งพระราชบัญญัตินี้ เพื่อให้การจัดการศาสนสมบัติของวัดได้เป็นไปโดย เรียบร้อย ดังต่อไปนี้

๑. การได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด ให้ลงทะเบียนทรัพย์สินของวัดไว้เป็น หลักฐาน และเมื่อต้องจำหน่ายทรัพย์สินนั้น ไม่ว่าจะด้วยเหตุใด ให้จำหน่ายออกจากทะเบียนนั้น โดย ระบุเหตุแห่งการจำหน่ายไว้ด้วย

๒. การกั้นที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ จะกระทำได้นั้นต่อเมื่อกรรมการ ศาสนาเห็นชอบ และได้รับอนุมัติจากมหาเถรสมาคม

๓. การให้เช่าที่ดินหรืออาคาร ให้เจ้าอาวาสจัดให้ไวยาวัจกร หรือผู้จัดประโยชน์ของ วัด ซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้ง ทำทะเบียนทรัพย์สินที่จัดประโยชน์ ทะเบียนผู้เช่าหรือผู้อาศัย ไว้ให้ถูกต้อง และให้เก็บรักษาทะเบียนและหนังสือสัญญาเช่าไว้เป็นหลักฐานที่วัด

๔. การให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ที่กัลปนาหรือที่วัดที่กั้นไว้เป็นที่จัดประโยชน์ ที่มีกำหนด ระยะเวลาการเช่าเกินสามปี จะกระทำได้นั้นต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบจากกรรมการศาสนาและดูแล รักษาและจัดการเงินการกุศลที่มีผู้บริจาค ให้เป็นไปตามความประสงค์ของผู้บริจาค

๕. ให้เจ้าอาวาสจัดให้ไวยาวัจกรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัด ซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้ง ทำ บัญชีรับจ่ายเงินของวัด และเมื่อสิ้นปีปฏิทินให้ทำบัญชีเงินรับจ่ายและคงเหลือ ทั้งนี้ให้เจ้าอาวาส ตรวจสอบตราดูแลให้เป็นไปโดยเรียบร้อยและถูกต้อง

ในฐานะที่วัดทุกวัดเป็นนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๒ (๒) วัดมีสิทธิรับและครอบครองทรัพย์สินได้ดังบุคคลธรรมดา แต่จะต้องอาศัยเจ้าอาวาสเป็นผู้แทน ในการรับและการอื่น เจ้าอาวาสมีฐานะเป็นตัวแทน มิใช่เป็นเจ้าของทรัพย์สินของวัด ดังนั้นการ ดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัด จึงเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสในฐานะเป็นตัวแทนนิติบุคคล

คือตัวแทนของวัด และต้องดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัดตามที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๑) และตามระเบียบคำสั่งของทางการคณะสงฆ์ในฐานะผู้บังคับบัญชา เจ้าอาวาส นอกจากนั้น ยังต้องคำนึงถึงศรัทธาของพุทธศาสนิกชนผู้บริจาคทรัพย์ให้แก่วัดนั้น ๆ ด้วย

๓.๘.๒ การรับ-เบิกจ่ายเงินและการเก็บรักษาเงินศาสนสมบัติของวัดพระธาตุแช่แห้ง

การรับ-เบิกจ่ายเงินและการเก็บรักษาเงินของวัดนั้น โดยปกติพระธาตุแช่แห้งนั้นจะปฏิบัติเป็นไปตามระเบียบของราชการที่กำหนดไว้โดยทั่ว ๆ ไป ส่วนการเบิกจ่ายเงินศาสนสมบัติของวัดมีระเบียบแบบแผนในฐานะที่วัดเป็นนิติบุคคล ทางวัดพระธาตุแช่แห้งได้วางระเบียบว่าด้วยการเบิกจ่ายเงินผลประโยชน์ของวัดไว้เพื่อเป็นหลักฐานในการปฏิบัติและวัดจะได้ถือเป็นแนวทางปฏิบัติโดยอาศัยระเบียบการเบิกจ่ายเงินผลประโยชน์พุทธศักราช ๒๕๕๘

การรับเงิน การรับเงินผลประโยชน์ศาสนสมบัติไม่ว่ากรณีใด ๆ จะต้องออกใบเสร็จรับเงิน แสดงการรับทุกครั้ง แล้วจึงนำยอดเงินตามใบเสร็จไว้ในบัญชีรับอีกครั้งหนึ่ง แม้ว่า จะรับดอกเบี้ยเงินฝากธนาคารเข้าบัญชีรับ ก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน สำหรับการรับเงินการกุศลควรออกอนุโมทนาบัตรแล้วลงบัญชีรับและอ้างเลขที่ อนุโมทนาบัตรในบัญชีรับอีกครั้งหนึ่ง

การเบิกจ่ายเงิน การเบิกจ่ายเงินนั้นเจ้าอาวาสได้มอบให้ไวยาวัจกรหรือเจ้าหน้าที่ศาสนการฝ่ายการเงินของวัด จัดทำบัญชีรับจ่ายประจำเดือน แล้วให้รวบรวมยอดรับจ่ายหักยอดคงเหลือและยอดยกไปเดือนต่อไป แล้วนำเสนอเจ้าอาวาสและคณะกรรมการตรวจสอบเป็นรายเดือนและควรได้มีการตรวจสอบทุก ๆ เดือน

จากการสัมภาษณ์ไวยาวัจกรวัดพระธาตุแช่แห้งในเรื่องของการจัดระบบศาสนสมบัติของวัดนั้น วัดได้มอบให้ไวยาวัจกรเป็นผู้ดูแลโดยให้ไวยาวัจกรฝ่ายสาธารณูปการดูแลเรื่องการเช่าที่ดินเขตที่ดินของวัดอาคารและสถานที่ และมอบให้ไวยาวัจกรฝ่ายการเงินบัญชีเป็นผู้ดูแลในด้านทรัพย์สินและเงินทองของวัดและมีการรายงานให้เจ้าอาวาสทราบในการดำเนินงานต่าง ๆ ต่อไป^{๒๕}

๓.๘.๓ การบริหารงานกิจกรรมของวัด

การบริหารกิจกรรมวัดก็ย่อมจะประกอบด้วย การกำหนดวัตถุประสงค์ การวางแผนนโยบาย การจัดลำดับความสำคัญเร่งด่วน การวางแผนและการบริหาร โครงการ การแบ่งงาน และการมอบหมายหน้าที่การทำงาน การจัดการ ตามแผนงาน รวมทั้งการตรวจงาน การติดตามผลงาน และ

^{๒๕} นายนิธิ ไทนอ, ไวยาวัจกรฝ่ายสาธารณูปการ, วัดพระธาตุแช่แห้ง จ.น่าน, ๓/๑๒/๕๐.

การประเมินผลงาน เพื่อให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์และนโยบายที่ได้มีหรือที่กำหนดไว้ให้ได้ผลดี มีประสิทธิภาพ สูง คือให้ได้ประสิทธิผล มากนั่นเอง^{๓๐}

การบริหารกิจกรรมวัดพระธาตุแช่แห้ง มุ่งดำเนินกิจกรรมหลักที่สำคัญที่สุดของบรรพชิต คือการปฏิบัติไตรสิกขา เพื่ออบรมกาย วาจา และใจ ของตนเอง และของหมู่คณะ คือพระภิกษุสามเณร ภายในวัด ให้บริสุทธิ์ ให้ห่างไกลจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ให้ถึงความสันติสุขคือมรรคผล นิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ตามระดับภูมิธรรมของแต่ละท่าน จะปฏิบัติได้ และดำเนินกิจกรรมรองลงมา คือช่วยแนะนำอบรมสั่งสอนสาธุชน ผู้สนใจในการศึกษาสัมมาปฏิบัติ ให้ดำเนินไปในแนวทางแห่งความเจริญและสันติสุข ไม่ไปในแนวทางแห่งความเสื่อมที่จะเป็นโทษหรือความทุกข์เดือดร้อน โดยมีได้มุ่งผลประโยชน์หรือลาภสักการะอันไม่เป็นธรรม และมีได้มุ่งประโยชน์สุขส่วนตนที่เกินจำเป็นเกินฐานะของบรรพชิต และการสงเคราะห์ประชาชนหรือสังคมตามกำลัง

โดยมีพระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญการปกครองการบริหารตน และหมู่คณะเป็นเครื่องกถันกรองกาย วาจา ใจที่ละเอียดประณีต ให้บริสุทธิ์และให้สงบ เพิ่มพิเศษจากกฎหมายของบ้านเมืองและกฎระเบียบข้อบังคับของมหาเถรสมาคม

การบริหารกิจกรรมของผู้บริหารวัด จึงมีโอกาที่จะดำเนินไปด้วยความสำรวมระวังในศีลอินทรีย์ และสติสัมปชัญญะ ด้วยปัญญาอันเห็นชอบ เพราะมีพระธรรมพระวินัยเป็นเครื่องกถันกรองกาย วาจา ใจ ที่ละเอียดประณีตดีกว่าการบริหารกิจกรรมองค์การสาธารณะและเอกชนของคฤหัสถ์มากมายนัก

การบริหารกิจกรรมวัดควรจะต้องให้มีกิจกรรมที่สำคัญ เพื่อยังประโยชน์ตนและประโยชน์ท่านผู้อื่น ทั้งภายในและภายนอกวัด ให้สำเร็จตามกำลังสติปัญญา ความสามารถ และกำลังทรัพยากร อันได้แก่ กำลังเงินที่จะได้รับความอุดหนุน ทำบุญหรือบริจาคให้ จากสาธุชน และกำลังบุคคลากร โดยการกำหนด วัตถุประสงค์ นโยบายและแผนงาน ทั้งระยะเวลาสั้นๆ และระยะเวลายาว คือเป็นประจำและต่อเนื่อง ตามลำดับความสำคัญหรือความจำเป็นเร่งด่วน

กิจกรรมที่วัดควรจะทำเพื่อประโยชน์ตนประโยชน์ท่านตามลำดับความสำคัญหรือความจำเป็นเร่งด่วน หรือพิจารณาจัดดำเนินการตามความเหมาะสมแก่กำลังของแต่ละวัดซึ่งวัดพระธาตุแช่แห้งได้จัดลำดับความสำคัญของการบริหารกิจกรรมของวัด ดังต่อไปนี้

^{๓๐}พระมหาสริมชัย ชยมงฺกโล, การบริหารวัด, หน้า ๑๕๓.

๑. กิจกรรมหลัก คือ

๑.๑. กิจกรรมการศึกษาภาคปริยัติ ทั้งแผนกนักรธรรมและบาลี

๑.๒. กิจกรรมการอบรมภาคปฏิบัติ คือ สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน

๒. กิจกรรมรอง คือ

๒.๑. งานสาธารณูปการ

๒.๒. งานเผยแผ่

๒.๓. งานการศึกษาสงเคราะห์

๒.๔. งานบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

๓. กิจกรรมเสริม

๓.๑. กิจกรรมที่ทางวัดจัดขึ้นเอง

๓.๒. กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น ๆ

วัดพระธาตุแช่แห้งได้ดำเนินการจัดระบบการบริหารกิจกรรมของวัดดังนี้

๓.๕.๑ กิจกรรมด้านการศึกษา

การศึกษาวัดพระธาตุแช่แห้งวางระบบการเรียนการสอนของพระภิกษุสามเณรที่อาศัยอยู่ในวัดพระธาตุแช่แห้งต้องเรียนนักรธรรมบาลี ควบคู่ไปกับการเรียนหลักสูตรทั่วไป โดยการเรียนการสอนนักรธรรมบาลีนั้นจะมีการแบ่งกลุ่มสอนโดยจะมีพระภิกษุที่มีความรู้เปรียญธรรมเป็นผู้สอน นักรธรรมและบาลีให้แก่พระภิกษุสามเณร ภายในวัด จึงทำให้พระภิกษุ สามเณร มีความรู้ลึกที่ดี เนื่องจากมีความสัมพันธ์ ใกล้ชิด ความคุ้นเคย เปรียบเสมือนพี่สอนน้อง มากกว่าที่จะเป็นครูสอนศิษย์

นอกจากนี้วัดพระธาตุแช่แห้งยังได้ส่งเสริมการศึกษาโดยนอกจะสนับสนุนการศึกษาของพระภิกษุสามเณรแล้ว ยังสนับสนุนให้เจ้าหน้าที่ศาสนการของวัด ได้มีโอกาสในด้านการศึกษาดูด้วย โดยการเปิดศูนย์วิทยการบริหารของปริญญาตรีโดยวัดพระธาตุแช่แห้งเป็นศูนย์สอบในระดับปริญญาตรี และปริญญาโท และส่งเสริมการศึกษาให้แก่ภิกษุสามเณรในจังหวัดน่าน ได้ศึกษาระดับปริญญาตรี โดยให้เป็นที่ตั้งของมหาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนวัดพระธาตุแช่แห้ง จัดตั้งศูนย์พุทธศาสนวันอาทิตย์ โดยส่วนมากแล้วจะมีเด็ก ๆ ในตำบล มาเรียนรู้เป็นจำนวนมาก และได้ส่งเสริมให้เด็กมีความรู้ทางด้านพุทธศาสนามากขึ้น

การทำงานทั้งหลายที่กล่าวมาข้างต้นนี้จะบรรลุผลสำเร็จได้นั้นจะต้องมีการวางแผนวางระบบที่ดีซึ่งการวางระบบของวัดพระธาตุแช่แห้งนั้นจะเป็นการมอบหมายหน้าที่รับผิดชอบ ให้แต่ละบุคคลฝ่ายเป็นผู้ดูแลและประสานงาน โดยให้เจ้าอาวาสเป็นที่ปรึกษาเพราะเจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง มีความสนใจในการให้การศึกษาอบรมภาคปริยัติเป็นอย่างยิ่งและตั้งใจจริงที่จะ

ดำเนินการ ด้วยการชวนช่วยสร้างกำลังบุคลากรเอง โดยอาศัยการขอความร่วมมือ ช่วยเหลือจากครู อาจารย์ จากนักเรียนหรือสำนักศาสนศึกษาที่พอจะช่วยกันได้ เป็นที่เลี้ยงไปก่อน จนกว่าจะมี กำลังบุคลากรของตนช่วยทำหน้าที่ครูสอนทั้งแผนกนักธรรม และแผนกบาลี ก็สามารถทำได้ ขอให้ เห็นคุณค่าของการศึกษาภาคปริยัติ และตั้งใจจริง แน่วแน่ มั่นคง ค่อยทำ ค่อยเป็นไป นอกจากท่าน จะได้สนับสนุนการเรียนแผนกนักธรรมและบาลีแล้วนั้นท่านยังสนใจที่จะส่งเสริมให้พระภิกษุ สามเณรมีความรู้ทางการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น วัดพระธาตุแช่แห้งมีการส่งเสริมการเรียนพระ ปริยัติธรรมแผนกสามัญ ณ โรงเรียนนันทบุรีวิทยาโดยเจ้าอาวาสได้มอบให้ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่าย การศึกษาเป็นผู้ดูแลเอาใจใส่ นอกจากนี้วัดพระธาตุแช่แห้งได้เปิดให้มีการเรียนการสอนธรรมบาลี นักธรรมชั้นตรีถึงนักธรรมชั้นเอก บาลีไวยากรณ์(๑,๒,๓,๔)ซึ่งทางวัดได้วางระบบการจัดการศึกษา ดังนี้คือ แต่งตั้งคณะกรรมการบริหารงานแบ่งออกเป็นสามฝ่ายคือ กรรมการที่ปรึกษา กรรมการบริหาร กรรมการอุปถัมภ์ ซึ่งคณะกรรมการทั้งสามฝ่ายนี้มีภาระหน้าที่ที่แตกต่างดังนี้คือ กรรมการที่ปรึกษาคือคณะกรรมการที่คอยให้คำปรึกษาว่าสิ่งไหนควรไม่ควรเป็นผู้เสนอแนะและ คอยให้คำแนะนำ ส่วนคณะกรรมการฝ่ายบริหารงานผู้ดำเนินงานบริหารกิจกรรมด้านต่าง ๆ ให้ ดำเนินไปด้วยดี ส่วนกรรมการอุปถัมภ์มีส่วนในการแนะนำ ช่วยเหลือ ในกิจกรรมด้านต่าง ๆ มีการ เตรียมงานประชุมเสนอโครงการประจำปี ประชุมประจำเดือน แต่งตั้งครูใหญ่ประจำสำนัก ผู้ช่วย ครูใหญ่ คณะครู เลขานุการประจำสำนักนั้น การกำหนดบุคลากร เจ้าสำนักเรียนคือเจ้าอาวาสวัด พระธาตุแช่แห้ง มีหน้าที่ในการอุปถัมภ์ ให้การสนับสนุนงบประมาณเครื่องอุปโภค เครื่องใช้ ทั้งหลาย อาคารสถานที่ การประชาสัมพันธ์และขออุปถัมภ์จากผู้มีจิตศรัทธาและเป็นหลักในด้าน งบประมาณ โดยการตั้งผู้บริจาค ผู้บริหารสถานศึกษานั้น ๆ เจ้าอาวาสมอบหมายพระภิกษุเจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเป็นผู้มีคุณวุฒิ วิทยวุฒิ เช่น วิทยฐานะ วุฒิการศึกษา อายุพรรษาของพระสงฆ์ รูปนั้นตามความเหมาะสมโดยยึดบทบาทของการเป็นนักบริหารการศึกษาโดยมากแล้วจะมอบให้ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายการศึกษาเป็นดำเนินการในด้านคณาจารย์ได้เชิญศิษยานุศิษย์ทั้งฝ่ายบรรพชิตและ ฝ่ายฆราวาสโดยถือวุฒิการศึกษา มีความรับผิดชอบต่อการสอน และเลขานุการสำนักงานต้องเป็นผู้ มีคุณสมบัติเป็นนักประสานงานที่ดีสามารถสนองงานการศึกษานั้น ๆ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย โดยยึดถือความรู้ความสามารถเป็นสำคัญ ท่านจึงได้ดำเนินงานด้านการศึกษาดังนี้

๑. เป็นผู้ดำเนินงานจัดตั้งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนวัดพระ ธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ระดับอุดมศึกษา (ปริญญาตรี)

๒. ผู้ดำเนินงานจัดตั้งมหาวิทยาลัยรามคำแหง ห้องเรียนจังหวัดน่าน ระดับอุดมศึกษา(ปริญญาตรี-ปริญญาโท)

๓. ผู้ดำเนินงานจัดตั้งโรงเรียนอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย วัดพระธาตุแช่แห้ง

๔. ผู้ดำเนินงานจัดตั้งศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวินิจฉัย วัดพระธาตุแช่แห้ง

๕. ผู้ดำเนินงานจัดตั้งศูนย์ศึกษาภาษาตัวเมือง วัดพระธาตุแช่แห้ง

๓.๕.๒ กิจกรรมทางด้านสาธารณูปการ

การก่อสร้าง การบูรณะ ปฏิสังขรณ์ ถาวรวัตถุ และการพัฒนาพื้นที่ดินอันเป็นที่ตั้งของวัด รวมทั้งการปลูกต้นไม้ตามความเหมาะสมและตามความจำเป็น ก็พึงทำตามกำลังทรัพยากร คือ กำลังเงิน และกำลังบุคลากรที่มี วัดพระธาตุแช่แห้งได้จัดให้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์และพัฒนาเสนาสนะ อาคารสถานที่และบริเวณภายในวัดพระธาตุแช่แห้งให้มั่นคงแข็งแรงและสง่างามอยู่ตลอดเวลาการที่วัดพระธาตุแช่แห้งจะมีกิจกรรมการก่อสร้างขึ้นนั้นจะต้องมีการวางระบบไว้ล่วงหน้า เพื่อไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่างๆ แก่วัด โดย เจ้าอาวาสเป็นผู้มอบหมายให้ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายสาธารณูปการเป็นผู้ดูแลและประสานงานกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายฆราวาส ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ศาสนการของวัดคอยดูแล ระบบไฟฟ้า ระบบน้ำประปา งานภูมิทัศน์นอกจากนี้งานสาธารณูปการยังเกี่ยวข้องกับงานด้านการบูรณะเสนาสนะของวัดด้วยซึ่งงานบูรณะเสนาสนะของวัดนั้นเจ้าอาวาสจะได้อบรมหมายให้วิทยากรฝ่ายสาธารณูปการเป็นผู้ดูแลและประสานงาน งบประมาณที่ใช้ในด้านการบูรณะเสนาสนะนั้นส่วนใหญ่เป็นงบประมาณของวัด นอกจากนี้ยังได้รับงบประมาณจากผู้มีจิตศรัทธา และงบประมาณที่เกิดจากงบประมาณของรัฐเมื่อมีงบประมาณในการดำเนินงานแล้วจะมีการประชุมคณะกรรมการพัฒนาวัดพระธาตุแช่แห้ง เพื่อรับทราบการดำเนินงานโดยอยู่ภายใต้การจัดการแผนการพัฒนาวัดพระธาตุแช่แห้ง จัดตั้งคณะกรรมการฝ่ายงานประชาสัมพันธ์เชิญชวนผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาคกรณีมีเจ้าภาพให้แจ้งเจ้าภาพก่อนการดำเนินงาน แต่งตั้งคณะกรรมการประมวลโครงการ(ประกวดราคา) ตรวจสอบ โครงสร้าง การเงินบัญชี และผู้มีความรู้ความสามารถเชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ มาเป็นที่ปรึกษา

๓.๕.๓ กิจกรรมทางการเผยแผ่

เจ้าอาวาสได้อบรมให้ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายเผยแผ่เป็นผู้ดูแลงานด้านนี้ซึ่งวัดพระธาตุแช่แห้งงานเผยแผ่ของวัดพระธาตุแช่แห้งส่วนใหญ่แล้วเน้นในด้านวิปัสสนากรรมฐานเพราะวัดพระธาตุแช่แห้งได้มีสำนักปฏิบัติธรรมซึ่งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดน่านแห่งที่ ๒ โดยมีเจ้าอาวาสเป็นเจ้าสำนักมีการจัดตั้งคณะกรรมการในการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมเป็นฆราวาส โดยมีตำแหน่งเป็นประธาน รองประธาน คณะกรรมการมี ๕ ท่าน รับผิดชอบงานด้านการเงินบัญชี งานโภชนาการ งานอาคารสถานที่ ฝึกอบรมปฏิบัติธรรม ประชาสัมพันธ์ และมีเลขานุการ โครงการ ๑ ท่านเป็นผู้ประสานงานหลัก มีผู้ช่วยเลขานุการคอยสนับสนุนในการจัดงาน มีการวัดผลประเมินผล วัดพระธาตุแช่แห้งได้จัดกิจกรรมการเผยแผ่ให้แก่พุทธศาสนิกชนในวิธีการต่างๆ เช่น โครงการอบรมปฏิบัติธรรม แบ่งเป็น หลักสูตร ดังนี้ หลักสูตรปฏิบัติธรรมวิปัสสนากัมมัฏฐาน แก่พระสงฆ์ภิกษุ และพระนวกะประจำปี หลักสูตรปฏิบัติธรรมวิปัสสนากัมมัฏฐาน แก่ผู้บวชชี-พรหมณ์ หลักสูตรปฏิบัติธรรมวิปัสสนากัมมัฏฐาน แก่นักเรียน นักศึกษา หลักสูตรปฏิบัติธรรมวิปัสสนากัมมัฏฐาน แก่ประชาชนทั่วไป (ผู้สูงอายุ) และ โครงการบรรยายธรรมทางสถานีวิทยุ โครงการโรงเรียนต่างๆ เป็นต้น วัดพระธาตุแช่แห้งได้จัดโครงการเผยแผ่โดยการดำเนินการอบรม

ปฏิบัติธรรมวิปัสสนา ก็ดำเนินเป็นไปด้วยดีโดยมีสถิติการปฏิบัติธรรมจากทำเนียบผู้เข้ารับปฏิบัติธรรมในแต่ละปีดังนี้ คือ

ปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรม

พระภิกษุ สามเณร ๒๓๐ รูป ภรรยา ๖๒๕ คน รวมเป็นจำนวน ๘๕๕ รูป/คน

ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรม

พระภิกษุ สามเณร ๒๖๓ รูป ภรรยา ๑,๐๓๔ คน รวมเป็นจำนวน ๑,๒๙๗ รูป/คน

ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรม

พระภิกษุ สามเณร ๓๒๑ รูป ภรรยา ๑,๐๒๓ คน รวมเป็นจำนวน ๑,๓๔๔ รูป/คน

ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรม

พระภิกษุ สามเณร ๒๙๒ รูป ภรรยา ๑,๒๗๘ คน รวมเป็นจำนวน ๑,๕๗๐ รูป/คน

ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรม

พระภิกษุ สามเณร ๓๓๒ รูป ภรรยา ๑,๔๐๕ คน รวมเป็นจำนวน ๑,๗๓๗ รูป/คน

ปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรม

พระภิกษุ สามเณร ๒๙๐ รูป ภรรยา ๑,๖๓๔ คน รวมเป็นจำนวน ๑,๙๒๔ รูป/คน

ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรม

พระภิกษุ สามเณร ๓๑๓ รูป ภรรยา ๑,๔๖๕ คน รวมเป็นจำนวน ๑,๗๗๘ รูป/คน

๓.๕.๔ กิจกรรมด้านการศึกษาสงเคราะห์

วัดพระธาตุแช่แห้งได้จัดสรรงบประมาณจำนวนหนึ่งสำหรับสงเคราะห์ด้านการศึกษา ช่วยส่งเสริมการศึกษาให้แก่ภิกษุ สามเณร และประชาชนทั่วไป โดยจะมีการตั้งกฎเกณฑ์ในการรับทุนแก่นักเรียนเรียนดี นักเรียนยากจน ส่งเสริมคนเก่ง คนดี ของสังคม วัดพระธาตุแช่แห้งได้จัดตั้งทุนนิธิเพื่อความมั่นคงในการบริหารกิจกรรมการให้การศึกษาอบรมแก่พระภิกษุสามเณรและสาธุชนพุทธบริษัทของวัด และเพื่อประโยชน์แก่สังคมโดยส่วนรวม เจ้าอาวาสได้มอบหมายให้ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายการศึกษาเป็นผู้ดำเนินงาน โดยจัดให้มีการจัดตั้งกองทุน ทุน ทุนนิธิ เพื่อสนับสนุนการศึกษาแก่พระภิกษุ-สามเณร กุลบุตรชาย หญิง โดยมีการตั้งคณะกรรมการ กองทุน ทุน ทุนนิธิ เพื่อการบริหารจัดการโดยกำหนดให้มีการประชุมปีละ ๑ ครั้ง มีการจัดงานมอบทุนประจำปี และเพิ่มทุนโดยการจัดตั้งองค์ผ้าป่า กรรมการกองทุนมีหน้าที่ติดตาม และประเมินผลเพื่อหาผลสัมฤทธิ์เพื่อพิจารณาในการมอบทุน ในการมอบทุนนั้นได้คำนึงถึง ความยากจน การตั้งใจเรียนและมีความสามารถพิเศษ แบ่งออกเป็น ๔ ระดับคือ ระดับชั้นประถมศึกษา ระดับชั้นมัธยมศึกษา ระดับอุดมศึกษา และแผนกนักรรรมบาลีดังต่อไปนี้ คือ

-กองทุนบวร โรงเรียนวัดพระธาตุแช่แห้ง เพื่อส่งเสริมการศึกษาแก่นักเรียน โรงเรียนวัดพระธาตุแช่แห้ง และกลุ่มบุตรจากโรงเรียนต่างๆ

-กองทุนส่งเสริมการศึกษาแก่นักเรียนที่มีฐานะยากจนของ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาน่าน เขต ๑ เพื่อช่วยเหลือนักเรียน ในถิ่นทุรกันดาร

-กองทุนการศึกษาพระครูวิจิตรนนทวุฒิ จัดสรรทุนการศึกษาแก่นักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรม บาลีวัดพระธาตุแช่แห้ง

-มูลนิธิวัดพระธาตุแช่แห้ง เพื่อส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุ-สามเณรในวัดพระธาตุแช่แห้งและเพื่อสาธารณประโยชน์

๓.๕.๕ กิจกรรมด้านบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

เจ้าอาวาสได้มอบให้ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายสาธารณูปการเป็นผู้ดำเนินงานโดยการจัดเสนาสนะเพื่อเป็นที่พักแก่พระภิกษุ-สามเณร ทั้งในจังหวัด ต่างจังหวัด และต่างประเทศ เพื่อบริการและให้ความสะดวกในการศึกษาเล่าเรียนตลอดจนถึงการเอื้อเฟื้อแก่ชุมชนด้วยซึ่งการอาศัยอยู่ที่วัดทางวัดได้มีกฎระเบียบและข้อบังคับวัดซึ่งผู้อาศัยอยู่ต้องปฏิบัติตาม(เสนอในภาคผนวก)เพื่อความเรียบร้อยนอกจากนี้ทางวัด ได้บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่อชุมชน โดยจัดให้มีการยืมวัสดุอุปกรณ์ของทางวัดเพื่อความสะดวกแก่คณะศรัทธาประชาชน

๑. จัดบริการที่พักอาศัยให้แก่พระภิกษุสามเณรที่มาปฏิบัติธรรมศึกษาธรรมะตลอดจนให้บริการที่พักอาศัยแก่นักเรียน นักศึกษา ที่มีภูมิลำเนาห่างไกล และให้บริการพักแก่ประชาชนทั่วไป

๒. ให้บริการในการจัดงานประเพณีทำบุญต่าง ๆ เช่น ประเพณีการจัดศพ โดยให้บริการทั้งสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ตลอดจนการประกอบศาสนพิธี และ สาธารณูปโภคอื่น ๆ

๓. ให้ทุนการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร และเยาวชน เพื่อให้ภิกษุสามเณร และเยาวชน ได้มีโอกาส เข้าศึกษาในระดับสูง ทางวัดพระธาตุแช่แห้งมีมูลนิธิวัดพระธาตุแช่แห้ง ซึ่งเป็นมูลนิธิที่ให้การช่วยเหลือทางการศึกษาโดยเฉพาะ

๔. เป็นศูนย์กลางในการประสานงานเพื่ออนุเคราะห์ผู้ประสบภัยต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อประชาชนในสังคม ประเทศชาติ ได้รับความทุกข์เดือดร้อนด้วยภัยพิบัติต่างๆ ตามกำลังทรัพยากรเท่าที่พอมีช่วยเหลือได้ ทุกเมื่อเช่น อัคคีภัย วัตภัย อุทกภัย เป็นต้น

๕. จัดบริการให้ยืมวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น อุปกรณ์เกี่ยวกับการจัดงานศาสนพิธีต่าง ๆ แก่หน่วยงานราชการและเอกชนทั่วไป

๖. เป็นศูนย์จัดหาพระประธานให้แก่วัด อารามสงฆ์และสำนักสงฆ์ในเขต จังหวัดน่าน

๗. เป็นศูนย์จัดหาพระพุทธรูปให้แก่โรงเรียนต่าง ๆ ในเขตจังหวัดน่านเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ

๗.๕.๖ กิจกรรมเสริม

นอกจากกิจกรรมที่ทางวัดได้จัดให้มีเป็นประจำแล้วนั้นยังมีกิจกรรมที่จัดขึ้นเนื่องในวันสำคัญต่าง ๆ วัดพระธาตุแห่งได้แบ่งการจัดกิจกรรมพิเศษออกเป็น ๒ ลักษณะคือ

๑. กิจกรรมที่ทางวัดจัดขึ้นเอง

เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นหลักเป็นหัวใจของการจัดงานซึ่งต้องทำเป็นประจำทุกปี โดยถือเป็นงานประเพณีและงานสำคัญ ของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ซึ่งเจ้าอาวาสได้วางระบบการบริหารงานกิจกรรมไว้ดังนี้คือ เจ้าอาวาสได้นำแผนการปฏิบัติการประจำปีของวัดมาศึกษาเพื่อตั้งเป้าหมาย ระดับการจัดงานนั้น ๆ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยต่อจากนั้นมีการนัดประชุมผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดงานในส่วนของวัด เช่น คณะกรรมการพัฒนาวัดพระธาตุแช่แห้ง หน่วยงานราชการ เอกชน เป็นต้น ต่อจากนั้นมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบให้แก่คณะกรรมการได้ทราบและดำเนินการเพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค งบประมาณ การดำเนินงานให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เจ้าอาวาสติดตามงานทุกส่วนงานและเป็นที่ปรึกษาแก้ไขปัญหา หรือข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นตลอดจนถึงส่วนต่าง ๆ ให้สมบูรณ์ มีการดำเนินงานตาม วัน เวลา สถานที่ ที่กำหนดไว้ เมื่อเสร็จสิ้นการทำกิจกรรม มีการประเมินผล พร้อมกับการติดตามและสรุปผลกิจกรรมพิเศษที่ทางวัดพระธาตุแช่แห้งได้จัดขึ้นมีดังต่อไปนี้

๑.๑ ดำเนินการเรื่องกตัญญูกตเวที

- จัดให้มีการเจริญภาวนาแผ่เมตตา ถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม ทุกปี และแด่สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทุกวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๑๒ สิงหาคม ของทุกปี

- บรรยายธรรมแก่คณะครู และนักเรียน โรงเรียนต่างๆ เนื่องในโอกาส “วันแม่แห่งชาติ” เพื่อให้ทุกคนสำนึกพระคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และพระคุณของพ่อแม่ ของตนทุกปี

- ร่วมกับหน่วยราชการในการจัดกิจกรรมเฉลิมพระเกียรติ และถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถเป็นประจำ เพราะทั้งนี้วัดพระธาตุแช่แห้งเป็นพระธาตุประจำปีกระต่ายซึ่งตรงกับปีพระราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วย

๑.๒. การดำเนินงานเรื่องความสามัคคี

ทั้งอบรม พระภิกษุสามเณรภายในวัด และจากภายนอกวัด ที่มาเข้ารับการอบรมรวมทั้งครู-อาจารย์ นักเรียน-นักศึกษา ข้าราชการ และสาธุชนทุกหมู่เหล่า เมื่อมีโอกาสในการให้การอบรม

ศีลธรรม จริยธรรม และภาวนาธรรม ก็จะสอดแทรกเรื่องการสร้างและการรักษาความสามัคคีในหมู่คณะในสังคมและประเทศชาติ อยู่เสมอ

ประการสำคัญ คือในการบริหารวัด หรือการปกครองพระภิกษุสามเณร ตนเองต้องแสดงความสามารถในเรื่องการเสริมสร้างและการรักษาความสามัคคีในหมู่คณะ โดยธรรม คือ โดยความถูกต้องเหมาะสม บริสุทธิ์และยุติธรรม ความสามัคคีจึงจะเกิดและดำรงอยู่ด้วยดีได้

๑.๓. ดำเนินงานเรื่องสืบสานงานประเพณี

วัดพระธาตุแช่แห้ง ได้เล็งเห็นความสำคัญของการสืบสานงานประเพณีและวัฒนธรรมที่มีมาแต่อดีตเพื่อให้ดำรงอยู่ต่อไปนอกจากจะเป็นการรักษาวัฒนธรรมที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิมแล้ว ยังเป็นการปลูกฝังสิ่งที่ดีให้แก่เยาวชนอีกด้วยซึ่งในแต่ละปีวัดพระธาตุแช่แห้งจะได้จัดงานประจำปี ประเพณีมัสการพระธาตุแช่แห้ง ประเพณีถวายทานสลากภัต ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีสืบชาติานนอกจากนี้ยังสืบสานประเพณีสำคัญทางศาสนา เช่น ประเพณีแห่เทียนพรรษา เป็นต้น

จากการสัมภาษณ์ประธานชมรมผู้สูงอายุเกี่ยวกับการทำกิจกรรมร่วมกับวัดกล่าวว่าเจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง ได้เล็งเห็นความสำคัญของผู้สูงอายุ จึงได้จัดตั้งชมรมผู้สูงอายุวัดพระธาตุแช่แห้งขึ้น โดยมีการผลักดันให้ผู้สูงอายุมีกิจกรรมร่วมกันเช่นการทำเทียนสะเดาะเคราะห์ช่วยเพิ่มรายได้ให้แก่ชมรมผู้สูงอายุทำให้ผู้สูงอายุใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ได้พบปะสังสรรค์เพิ่มความสุข คลายความเครียด ความเหงา แลกเปลี่ยนแนวความคิดซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะทำให้ผู้สูงอายุมีความใกล้ชิดกับวัดมากขึ้น^{๓๑}

จากการสัมภาษณ์ผู้ปฏิบัติธรรมได้กล่าวว่ามาปฏิบัติธรรมที่วัดพระธาตุแช่แห้งเป็นประจำเพราะรู้สึกที่วัดพระธาตุแช่แห้งมีการจัดอบรมปฏิบัติเป็นระบบดีมีความสะดวกสบายมีเจ้าหน้าที่คอยอำนวยความสะดวกทุกอย่างวิทยากรมีความรู้ความเข้าใจมีเทคนิคการสอนที่ดีบริเวณวัดสงบการจราจรไม่พลุกพล่านร่มรื่นจึงเหมาะแก่การปฏิบัติธรรมอย่างยิ่ง^{๓๒}

วัดพระธาตุแช่แห้งจัดให้มีกิจกรรมต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอเพื่อเชื่อมความสำคัญระหว่างพุทธศาสนิกชนและวัดให้มีกิจกรรมร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานด้านการศึกษาและปฏิบัติธรรม จากการสัมภาษณ์พระภิกษุวัดพระธาตุแช่แห้งด้านการศึกษา กล่าวว่าวัดพระธาตุแช่แห้งได้สนับสนุนการศึกษาแผนกนักธรรมโดยจะให้พระภิกษุสามเณรได้ทำการเรียนการสอนนักธรรมบาลีช่วงตอนเย็นของทุกวัน โดยทางวัดจะสร้างแรงจูงใจในการเรียนนักธรรมบาลีคือการให้รางวัลแก่ผู้ที่สอบผ่านนักธรรมบาลีเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจแก่ภิกษุสามเณรนอกจากนี้ทางวัดยังเป็นศูนย์

^{๓๑} นายสมบุรณ์ สุภาจัน, ประธานชมรมผู้สูงอายุบ้านหนองเต่า-แช่แห้ง, บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดน่าน, ๑๕/๑๒/๕๐.

^{๓๒} นางสาวปิยฉัตร ดิถีใส, ผู้ปฏิบัติธรรม, วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน, ๕/๑๒/๕๐.

ทางการเรียนรู้อื่น โดยการสนับสนุนการเรียนระดับบริหาร-อนุบาลปฐมศึกษาปริญญาตรี-ปริญญาโทอีกด้วย และยังเป็นศูนย์การสอนพุทธศาสนาวันอาทิตย์กิจกรรมการเรียนการสอนที่รักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่นการเรียนการสอนตัวเมืองเป็นต้นทำให้วัดกลับมาเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้เหมือนในอดีต

จะเห็นได้ว่าวัดพระธาตุแช่แห้งได้จัดให้วัดมีกิจกรรมต่าง ๆ เป็นประจำและต่อเนื่องซึ่งจะส่งผลให้คณะศรัทธาประชาชนมีความใกล้ชิดกับวัดมากขึ้น จัดให้วัดเป็นศูนย์กลางของประชาชนเหมือนในอดีตที่ผ่านมาซึ่งในแต่ละกิจกรรมนั้นทางวัดได้จัดให้มีพระเจ้าหน้าที่แบ่งเป็นฝ่าย ๆ เป็นผู้รับผิดชอบในแต่ละกิจกรรม โดยแต่ละกิจกรรมมีที่ปรึกษาคือเจ้าอาวาสช่วยให้การติดต่อประสานงานมีความสะดวกรวดเร็วและง่ายต่อการบรรลุวัตถุประสงค์

๒. กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น ๆ

เป็นกิจกรรมที่ทางวัดได้รับการประสานงานจากหน่วยงานอื่น ๆ เมื่อเจ้าอาวาสได้รับทราบจากหนังสือที่แจ้งแก่ทางวัดเพื่อขอความอนุเคราะห์ ทางวัดก็จะได้เชิญส่วนงานมาร่วมประชุมกับคณะกรรมการดำเนินงานของวัดเพื่อทำความเข้าใจที่ตรงกันเพื่อให้สะดวกแก่การติดต่อประสานงานเมื่อเสร็จสิ้นการดำเนินกิจกรรมแล้วมีการสรุปผลของกิจกรรมและแจ้งผู้ที่เกี่ยวข้องได้รับทราบต่อไป

๓.๑๐ การบริหารงานอาคารสถานที่

อาคารสถานที่เป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งอีกส่วนหนึ่งในกระบวนการบริหาร ผู้บริหารที่มีความสามารถในการบริหาร ถึงแม้ว่าจะไม่มีอาคารที่หรู ๆ ทันสมัยก็สามารถที่จะดำเนินการบริหารงานให้มีประสิทธิภาพได้ โดยใช้ความสามารถดัดแปลงอาคารที่มีอยู่ให้ทันสมัย และใช้ประโยชน์ของอาคารที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างเต็มที่ ไม่จำเป็นที่จะของบประมาณมาก ๆ เพื่อสร้างอาคารใหม่ ๆ ที่หรู ๆ และทันสมัย แต่ผู้บริหารต้องใช้ความสามารถที่มีอยู่ใช้อาคารให้เหมาะสม สะดวกสบาย สำหรับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน ตลอดจนผู้มาติดต่อให้ได้รับความสะดวกสบายตามควร

คำว่า อาคารสถานที่นั้น หมายถึง ตัวอาคาร สนาม ตลอดจนสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ภายในบริเวณสำนักงานด้วย การตรวจสภาพการชำรุดเสียหายของบริเวณอาคารสถานที่อันก่อให้เกิดอันตรายแก่ผู้ใช้ได้ ตรวจตราการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ใช้บริเวณอาคารสถานที่ให้เป็นไปตามระเบียบกฎเกณฑ์ข้อบังคับของสถานที่นั้น ๆ ส่วนเครื่องมือ เครื่องใช้และวัสดุต่าง ๆ ที่มีอยู่ประจำในสถานที่นั้น ก็จะต้องมีการตรวจสอบสภาพของการใช้งาน อายุของการใช้งาน แนะนำวิธีการใช้เครื่องมือ ตลอดจนการบำรุงรักษาด้วยวิธีการ จัดหาซ่อมบำรุงที่ชำนาญพอสมควรประจำไว้ การจัดหาช่างควรที่จะเลือกช่างที่มีความรู้ในด้าน ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ เป็นหลัก ถ้าหากว่าในกรณีที่ไม่สามารถที่จะจัดอัตราค่าจ้าง หรือตำแหน่งช่างมาประจำได้ เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบควรจะติดต่อกับหน่วยงานราชการ บริษัท ร้านค้าเอกชนในแผนกที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับกิจการด้านนั้น ๆ โดยตรง^{๓๓}

ฉะนั้นการควบคุมดูแลรักษาอาคารสถานที่จึงหมายถึงการควบคุมดูแลหรือการบำรุงรักษาสำนักงานในตัวอาคาร สนามและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่มีอยู่ในบริเวณพร้อมที่จะใช้ประโยชน์ได้ทันทีเมื่อต้องการและสะดวกปลอดภัยด้วย

วัดพระธาตุแช่แห้งได้เล็งเห็นความสำคัญของการบำรุงรักษาอาคารสำนักงานว่า เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน จึงได้จัดแผนผังสำนักงานไว้โดย มีเครื่องตกแต่งที่ทันสมัยการรักษาความสะอาดอาคารสำนักงาน การวางเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ให้เป็นระเบียบและสวยงามอยู่เสมอ เช่น การขัดถูพื้นห้องจะสามารถทำได้รวดเร็ว ถ้าจัดได้โต๊ะเก้าอี้ไว้เป็นแถวตรงกันและทางเดินมีขนาดกว้างพอประมาณและปราศจากเครื่องกีดขวางต่าง ๆ เช่น ปลั๊กไฟ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมุ่งเน้นการให้บริการด้านการบำรุงรักษาอาคารสำนักงาน ตลอดจนบริเวณอาจทำได้หลายวิธี เช่น เจ้าหน้าที่รักษาอาคารสถานที่เป็นผู้รับผิดชอบในการบำรุงรักษาหรือจัดหาพนักงานบำรุงรักษาเป็นของตนเองอย่างเช่นที่ทางราชการ ได้ปฏิบัติอยู่ และได้จัดทำคู่มือ

^{๓๓}กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการบริหารการศึกษาคณะสงฆ์, ๒๕๔๘, หน้า ๑๖๖.

วิธีการในการปฏิบัติของการบำรุงรักษาอาคารสำนักงานเครื่องมือเครื่องใช้ไว้ให้แก่เจ้าหน้าที่ปฏิบัติที่ประปฏิบัติงานในส่วนนั้นเพื่อให้เจ้าหน้าที่ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพเช่นเดียวกับการปฏิบัติงานด้านอื่น ๆ และควรจัดให้มีการปฐมนิเทศเจ้าหน้าที่บำรุงรักษาสถานที่เป็นประจำด้วยเพื่อให้เขาได้ทราบว่าต้องทำอะไร ทำอย่างไร และทำเมื่อใด โดยจะจัดเป็นตารางทำงานขึ้นไว้เพื่อให้เจ้าหน้าที่ได้ทราบวิธีปฏิบัติงาน

จากการสัมภาษณ์ไวยาวัจกรวัดฝ่ายสาธารณูปการในด้านของอาคารสถานที่ของวัดพระธาตุแช่แห้งได้ใช้ระบบของบริษัทในการดูแลเรื่องความสะอาดของอาคารสถานที่นอกจากนี้ทางวัดยังมีเจ้าหน้าที่ฝ่ายงานภูมิทัศน์เพื่อดูแลงานในด้านการจัดสวนดูแลในส่วนของไม้ดอกไม้ประดับบริเวณวัดซึ่งตัวกระผมเองจะดูแลในเรื่องของอาคารสถานที่ต่าง ๆ ในบริเวณวัดในเรื่องของการก่อสร้างซ่อมแซมระบบไฟฟ้าและระบบประปาเป็นต้น^{๓๔}

จะเห็นว่าวัดพระธาตุแช่แห้งได้ให้ความสำคัญต่องานอาคารสถานที่เป็นอย่างยิ่งมีการจัดแบ่งฝ่ายงานรับผิดชอบมีผู้ควบคุมงานคือไวยาวัจกรจึงทำให้วัดพระธาตุแช่แห้งมีระบบงานอาคารที่เป็นสัดส่วน มีความสะอาด ร่มรื่น สวยงาม เหมาะสำหรับการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ อย่างลงตัว

^{๓๔} นายหนี่ ไทนอก, ไวยาวัจกรฝ่ายสาธารณูปการ, วัดพระธาตุแช่แห้ง, จังหวัดน่าน. ๖/๑/๕๑.

บทที่ ๔

ปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้ง

ความสำเร็จของวัดพระธาตุแช่แห้งที่ได้จัดระบบในรูปขององค์กรและได้พัฒนาจากวัดราษฎร์ได้รับการยกฐานะเป็นวัดพระอารามหลวงถือเป็นความสำเร็จสูงสุดซึ่งความสำเร็จของวัดผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตจากการสัมภาษณ์ พระภิกษุ สามเณร ผู้ที่เกี่ยวข้อง และ ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานของวัดพระธาตุแช่แห้ง การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้กระทำไปพร้อมๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมมาวิเคราะห์ไปเปรียบเทียบซ้ำอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อตอบคำถามหลักตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลในระยะแรก เป็นการเปรียบเทียบข้อมูลเพื่อหาข้อสรุปในส่วนที่เหมือนและส่วนที่แตกต่างกัน ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลในระยะแรกเป็นตัวกำหนดประเด็นที่ต้องทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติม ในการวิเคราะห์ขั้นต่อไปเป็นการวิเคราะห์เพื่อดูว่าข้อสรุปในระยะแรกสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้รับเพิ่มเติมหรือไม่ และข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ทั้งหมดได้นำมาสังเคราะห์เป็นภาพรวมของการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้ง โดยเชื่อมโยงกับการจัดระบบต่างๆ ของวัดพระธาตุแช่แห้ง ซึ่งจากข้อมูลที่ได้รับจากการตั้งคำถามในสองประเด็นหลักคือปัจจัยที่มีผลสัมฤทธิ์และปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการบริหารและการจัดการของวัดพระธาตุแช่แห้ง เพราะรูปแบบของการบริหารงานนั้นย่อมมีผลในแง่บวกและในขณะเดียวกันก็ส่งผลกระทบต่อในแง่ลบด้วยเช่นกัน จากการสัมภาษณ์กลุ่มดังกล่าวนี้การบริหารงานในลักษณะดังกล่าวก็มีส่วนพึงระวังด้วยเช่นกันแล้วผู้วิจัยเองได้นำข้อมูลที่ได้มาแยกส่วนเป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกทำให้เห็นปัจจัยที่มีส่วนทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์และผลกระทบต่อจากการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้งได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนั้นการบริหารงานใด ๆ ปัจจัยหรือสภาวะโดยรอบย่อมส่งผลต่อการบริหารงานของวัดทั้งผลสัมฤทธิ์และผลกระทบซึ่งปัจจัยที่เกิดขึ้นมีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกดังต่อไปนี้

๔.๑. ปัจจัยภายใน

๔.๑.๑ ผู้นำ

๑. ความหมายของผู้นำ

ผู้นำ มีความหมายกว้างขวางมาก ทำให้การให้คำนิยามแตกต่างกันไปดังนี้

สุเมธ เดียววิศเรศ ได้ให้ความเห็นว่า การเป็นผู้นำเรื่องเกี่ยวกับความสามารถของบุคคลในอันที่จะก่อให้เกิดการกระทำกิจกรรมหรือการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุประสงค์ที่พึงต้องการและบุคคลที่ได้ชื่อว่า เป็นผู้นำจะมีความสามารถในการจูงใจให้ผู้อื่นปฏิบัติตามความคิดเห็นความต้องการหรือคำสั่งสอนของตนได้^๑

สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และสุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ ได้ให้ความหมายของผู้นำว่า คือผู้มีอิทธิพลสามารถทำให้ผู้คนเดินตามหรือทำตามในสิ่งที่ผู้นำพยายามจะนำให้ทำได้ สามารถทำให้คนเดินตาม และการเดินตามนั้นมีได้หมายความว่าทำกันเฉพาะในขณะที่ผู้นำนั้น ๆ มีอำนาจอยู่สามารถทำให้คนเกรงกลัว จึงเดินตามทำตามในสิ่งที่ผู้นำสั่งให้ทำ แม้ว่าผู้นำนั้น ๆ ไม่ได้อยู่ในอำนาจแล้ว ผู้คนก็ยังเดินตามทำตามในสิ่งที่ผู้นำเหล่านั้นพูดไว้ หรือปฏิบัติไว้เป็นแบบอย่าง^๒

อรุณ รักธรรม ได้ให้ความหมายว่าผู้นำ หมายถึง บุคคลผู้ได้รับแต่งตั้งขึ้นหรือได้รับคำยกย่องขึ้นให้เป็นหัวหน้าผู้ตัดสินใจเพราะมีความสามารถในการปกครองบังคับบัญชา และจะพาผู้ใต้บังคับบัญชา หรือมุ่งหน้าไปในทางที่ดีหรือชั่วได้^๓

สมพงศ์ เกษมสิน กล่าวว่า ผู้นำ คือ หัวหน้าของหน่วยงานหรือผู้บังคับบัญชาสูงสุดในหน่วยงานเอง โดยเฉพาะผู้นำในการบริหารแล้วจะประจักษ์ชัดว่า ผู้นำของ

^๑สุเมธ เดียววิศเรศ, **พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งวัฒนาการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๕๐.

^๒สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และสุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ, **ผู้นำดีเด่น**. (กรุงเทพมหานคร : พิชฌเนศพร รินดิง เซ็นเตอร์, ๒๕๔๔), หน้าคำนำ.

^๓อรุณ รักธรรม, **หลักมนุษยสัมพันธ์กับการบริหาร**. (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๑๘๗.

องค์การหรือหน่วยงาน คือ ผู้บริหารงานของกลุ่ม โดยทำหน้าที่เกี่ยวกับการอำนวยความสะดวก การจูงใจ การริเริ่ม การประนีประนอม และการประสานงาน^๔

ภิญโญ สาธร ให้ความหมายของผู้นำโดยอาศัยลักษณะ 3 ประการ คือ ผู้นำ คือ บุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่มหลายคนที่มีอำนาจ มีอิทธิพลหรือความสามารถในการจูงใจคนให้ปฏิบัติงานตามความคิดเห็นความต้องการ หรือคำสั่งของเขาได้ ผู้นำ คือ ผู้มีอำนาจเหนือในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ผู้นำ แตกต่างจากหัวหน้างานหรือผู้บริหาร สองคนนี้อาจเป็นคน ๆ เดียวกันได้ แต่ไม่จำเป็นเสมอไป หัวหน้างานหรือผู้บริหารหลายคนมีอำนาจหน้าที่โดยตำแหน่ง แต่ไม่ใช่ผู้นำที่แท้จริงเป็นคนอื่นที่ไม่ใช่ผู้บริหารแต่มีอำนาจอิทธิพล และมีความสามารถจูงใจคนให้ประพฤติปฏิบัติตามความคิดเห็นเป็นความต้องการหรือคำสั่งของเขาได้ทั้ง ๆ ที่ไม่มีอำนาจโดยตำแหน่งใดทั้งสิ้น^๕

กล่าวโดยสรุป ผู้นำ คือ ผู้ที่มีอำนาจหรืออิทธิพลเหนือผู้อื่น และมีความหมายในการประสานสัมพันธ์กับผู้ร่วมงาน ให้ปฏิบัติงานร่วมกันไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ และเป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางใจ เชื่อใจ อีกทั้งได้รับความเคารพนับถือจากผู้ร่วมงาน

๒. ความหมายของภาวะผู้นำ

ภาวะผู้นำ เป็นปรากฏการณ์สากลของมนุษยชาติ เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับสังคม มนุษย์ทุกสังคมไม่ว่าสังคมที่เจริญแล้วหรือสังคมที่ล่าหลัง กลุ่มใหญ่หรือกลุ่มเล็กต่างมีผู้นำทั้งสิ้น ในยุคก่อนนั้นมีคำที่แสดงภาวะผู้นำ เช่น หัวหน้า ประมุข ราชา พญา เป็นต้น ภาวะผู้นำเป็นวิธีการ ของการสั่งการเพื่อให้กลุ่มได้บรรลุวัตถุประสงค์ ส่วนผู้นำ คือ บุคคลที่ใช้วิธีการ ของการสั่งการเพื่อให้กลุ่มได้บรรลุวัตถุประสงค์ส่วนผู้นำ คือ บุคคลที่ใช้วิธีการหรือกระบวนการเพื่อให้กลุ่มบรรลุวัตถุประสงค์

ประเวศ วะสี กล่าวว่า สังคมระดับใดระดับหนึ่งตั้งแต่ครอบครัวชุมชน หน่วยงาน ไปจนถึงสังคมประเทศและสังคมโลก หากมีจุดมุ่งหมายรวมกันก็จะกระทบกระทั่งกันน้อย มีความร่วมมือกันมาก มีความสุขและมีพลังสร้างสรรค์สูง ปกติสมาชิกของสังคมมีความหลากหลายแตกต่างกัน หรือแตกแยกเพราะเหตุผลประโยชน์

^๔สมพงษ์ เกษมสิน, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๒๒๐.

^๕ภิญโญ สาธร, หลักบริหารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำคุณุสภา, ๒๕๒๖), หน้า ๒๕๖.

ส่วนตัว สถานการณ์บางอย่าง เช่น สงคราม จะทำให้สังคมมีจุดมุ่งหมายร่วมกันสูงใน สถานการณ์ธรรมชาติจุดมุ่งหมายร่วมกันมีมากบ้างน้อยบ้างสุดแต่เหตุปัจจัยหลายอย่าง เหตุ ปัจจัยหนึ่ง คือ ภาวะผู้นำ คือ ภาวะที่ก่อให้เกิดศรัทธาเป็นที่ยอมรับและเกิดจุดมุ่งหมาย ร่วมกันในสังคมนั้น ๆ^๖

พรนพ พุกกะพันธ์ กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือ คุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดี งามความรู้ ความสามารถของบุคคล ที่จะชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกันและพากัน ไปสู่จุดหมายที่ดีงาม^๗

พยอม วงศ์สารศรี กล่าวว่า ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการที่บุคคลหนึ่ง ใช้ อิทธิพลและอำนาจของตนกระตุ้นชี้นำให้บุคคลอื่น มีความกระตือรือร้นเต็มใจ ทำในสิ่งที่ เขาต้องการ โดยมีจุดหมายปลายทาง^๘

กวี วงศ์พุม ได้ให้ความเห็นว่า ความเป็นผู้นำหรือภาวะ เป็นกระบวนการของ การสร้างอิทธิพล โดยกระทำของบุคคลที่จะเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้ได้บังคับบัญชา และ ผู้ได้บังคับบัญชาเห็นว่าอิทธิพลที่ถูกต้องและการเปลี่ยนแปลงสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของ องค์กร จากความคิดเห็นของบุคคลต่างๆ^๙

สรุปได้ว่าผู้นำ คือ ผู้ที่มีอิทธิพลเหนือผู้อื่นในกลุ่ม เป็นผู้ที่มีความสามารถในการ จูงใจคน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รับผิดชอบในหน้าที่ ช่วยเหลือ ส่งเสริม เห็นอกเห็น ใจผู้ร่วมงานร่วมแรงร่วมใจในการทำงาน มีความ پاکเพียรอดทนกล้าตัดสินใจปรับปรุง เปลี่ยนแปลงแก้ไขสิ่งที่ยังบกพร่องอยู่ เข้ากับผู้อื่น สนับสนุนการปฏิสัมพันธ์ ระหว่าง สมาชิกในกลุ่ม ผู้นำไม่จำเป็นต้องเป็นผู้บริหารหรือหัวหน้า

สำหรับพระภิกษุ สามเณร ซึ่งเป็นบุคลากรภายในวัด จะต้องเป็นผู้ที่ประพฤติ ตนตามระเบียบข้อบังคับ ของวัดอย่างเคร่งครัด มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันอุทิศตนเพื่อ บทบาทของคณะสงฆ์ ทำหน้าที่เผยแผ่หลักธรรม คำสอนในรูปแบบต่างๆ พร้อมทั้งปฏิบัติ

^๖ประเวศ วะสี, ภาวะผู้นำ พยาธิสภาพสังคมไทยและวิธีแก้ไข, (กรุงเทพมหานคร : พิชณศพร รินดีง์ เซ็นเตอร์, ๒๕๔๔), หน้า ๗๐-๗๑.

^๗พรนพ พุกกะพันธ์, ภาวะผู้นำและการจูงใจ, (กรุงเทพมหานคร : จามจุรีโปรดักท์, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

^๘พยอม วงศ์สารศรี, องค์กรและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : สุภา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๖.

^๙กวี วงศ์พุม, ภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : นวคนก, ๒๕๓๕), หน้า ๑๘.

๔.๑.๒. ด้านงบประมาณ

๑. ความหมายและความสำคัญของงบประมาณ

นางลักษณ สุทธิวัฒน์พันธ์ ให้ความหมาย การงบประมาณ ไว้ว่าแผนเบ็ดเสร็จ ซึ่งแสดงออกมาในรูปของตัวเงินแสดงโครงการดำเนินงานทั้งหมดในระยะหนึ่งแผนนี้จะรวมถึงการประมาณในการบริหารงบประมาณตามกิจกรรม โครงการ และการใช้จ่าย ตลอดจนทรัพยากรที่จำเป็นในการสนับสนุนการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายตามแผนที่ได้วางไว้แผนนี้ประกอบด้วยกรกระทำ ๓ ขั้นตอน คือ การจัดทำงบประมาณตามโครงการ การจัดเตรียมการอนุมัติ และการบริหารงบประมาณ^{๑๑}

บวร ประพฤตติ ให้ความหมาย งบประมาณ ว่าคือกระเป๋าหนังใบใหญ่ซึ่งเป็นข้อแสดงถึงความต้องการของรัฐบาลและทรัพยากรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณนั้น และต่อมาความหมายของคำได้เปลี่ยนแปลงไปว่าเป็นเอกสาร หลายชนิดซึ่งใส่ไว้ในกระเป๋า เช่น แผนงานทางการคลังของรัฐบาล ที่เสนอขออนุมัติการใช้เงินงบประมาณต่อฝ่ายนิติบัญญัติ^{๑๒}

ไตรรัตน์ โภคพลากรณ์ กล่าวว่างบประมาณเป็นปัจจัยที่สำคัญมากของการบริหารเพราะต้องนำเงินไปเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในการทำแผนงานและโครงการของหน่วยงานอาจจะไม่ใช่เป็นจำนวนเงิน ซึ่งปัจจุบันนี้รัฐบาลใช้เป็นเอกสารที่แสดงถึงความต้องการของรัฐบาลหรือองค์กรต่าง ๆ ที่เป็นลักษณะแบบทางการเงินและโครงการของปีงบประมาณในการที่รัฐบาลให้คำสำคัญต่อรัฐสภาและประชาชนที่จะใช้เงินตามที่ตกลงกันไว้^{๑๓}

๒. วัตถุประสงค์ของการทำงบประมาณ

การจัดทำงบประมาณ มีวัตถุประสงค์เพื่อจะช่วยในการวางแผน การประสานงาน และการควบคุมการดำเนินงานของผู้บริหารและมีวัตถุประสงค์ด้านอื่น ๆ คือ

^{๑๑}นางลักษณ สุทธิวัฒน์พันธ์, การงบประมาณ หลักทฤษฎีและการวิเคราะห์เชิงปฏิบัติ. (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๖.

^{๑๒}บวร ประพฤตติ, การบริหารการคลังและกระบวนการงบประมาณ. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๕), หน้า ๒.

^{๑๓}ไตรรัตน์ โภคพลากรณ์, การคลังและงบประมาณนนทบุรี. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๕), หน้า ๔๗๐.

๑. เพื่อให้ผู้บริหารพิจารณานโยบายพื้นฐานของกิจการล่วงหน้าอย่างรอบคอบ
๒. เพื่อให้มีการแบ่งอำนาจและมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบตามแผนงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทำให้มีการจัดโครงสร้างองค์การที่ดี
๓. เพื่อให้ผู้บริหารระดับสูงมีเวลาในการตัดสินใจด้านอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่กิจการ เพราะได้มีการกระจายอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบในการทำงานให้แผนกต่าง ๆ รับผิดชอบแล้ว
๔. เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจการ เนื่องจากทุก ๆ ฝ่ายมีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เกิดความร่วมมือและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
๕. เพื่อให้ผู้บริหารกำหนดประสิทธิภาพในการทำงานของแต่ละฝ่ายได้อย่างแน่นอน และวัดได้
๖. เพื่อให้มีการวางแผนการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในกิจการได้อย่างมีประสิทธิภาพ
๗. เพื่อให้กิจการสามารถวิเคราะห์และสำรวจตนเองในด้านความก้าวหน้าของผลงาน เพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายของกิจการ

๓. ประโยชน์ของงบประมาณ

ประโยชน์ของการจัดทำงบประมาณอย่างหนึ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ ทำให้กิจการมีเป้าหมายที่แน่นอนและเหมาะสมในการดำเนินงาน มีแผนงานที่ดี อันเป็นประโยชน์ในด้านการบริหาร ซึ่งแบ่งออกเป็น

๑. ช่วยในการวางแผน ช่วยให้การวางแผนของกิจการนำไปสู่การปฏิบัติจริงได้ กระบวนการจัดทำงบประมาณจะทำให้ทุกฝ่ายในกิจการต้องวางแผนงานล่วงหน้า สำหรับช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง ทำให้ได้แผนรวมของกิจการที่เหมาะสม และเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของกิจการ
๒. ช่วยในการประสานงานและก่อให้เกิดความร่วมมือ กิจการที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน จะต้องอาศัยความร่วมมือของฝ่ายต่าง ๆ ในกิจการ กระบวนการจัดทำงบประมาณจึงเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เกิดการประสานงานกันระหว่างแผนงานของฝ่ายต่าง ๆ ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นระหว่างฝ่าย ลดความขัดแย้ง และก่อให้เกิดความร่วมมือในการทำงาน

๓. ช่วยในการแบ่งสรรทรัพยากร เนื่องจากกิจการมีทรัพยากรจำกัดและจะต้องถูกนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดกระบวนการจัดทำงบประมาณจึงช่วยให้แต่ละฝ่ายได้รับการจัดสรรทรัพยากรอย่างเหมาะสม

๔. ช่วยในการควบคุมการดำเนินงาน ผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้นจริงจะนำมาเปรียบเทียบกับแผนงบประมาณที่วางไว้ ทำให้ทราบว่าประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด บรรลุเป้าหมายของกิจการหรือไม่ หากไม่เป็นไปตามเป้าหมายเกิดจากแผนใดก็สามารถแก้ไขได้อย่างถูกต้อง

๕. ช่วยในการประเมินผลการปฏิบัติงาน และทำให้เกิดแรงกระตุ้นในการทำงาน มีการเปรียบเทียบระหว่างผลการปฏิบัติงานกับแผนงานที่วางไว้ ทำให้การประเมินผลเป็นไปอย่างทั่วถึงทุกฝ่าย ทำให้เกิดการกระตุ้นให้บุคลากรมีการแข่งขันการปฏิบัติงานให้เป็นไปตามเป้าหมาย เพื่อจะได้รับผลตอบแทนจากการประเมินผลการปฏิบัติงานให้อยู่ในเกณฑ์ที่ดีตลอดเวลา

๔. ความสำเร็จในการจัดทำงบประมาณ

การจัดทำงบประมาณจะประสบความสำเร็จและบรรลุผลต่อการบริหารนั้นจะต้องประกอบ ด้วยปัจจัยต่าง ๆ คือ

๑. จะต้องได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายบริหาร
๒. จะต้องสอดคล้องกับการจัดผังองค์กรและรายงาน
๓. การจัดทำงบประมาณจะต้องสอดคล้องกับระบบบัญชี

งบประมาณถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการดำเนินงานของวัด เพราะกิจการหรืองานต่าง ๆ จะสมฤทธิ์ผลย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เป็นตัวขับเคลื่อน ซึ่งงบประมาณของวัด หากขาดการบริหารจัดการที่ดี ก็จะทำให้การดำเนินงานต่าง ๆ ไม่คล่องตัว งบประมาณทำให้งานสำเร็จลุล่วง การบริหารจัดการต้องอาศัยงบประมาณ เพราะเมื่อวัดได้จัดทำแผนการพัฒนาวัดหรือการวางระบบต่างๆ ของวัดนั้น การที่แผนของวัดหรือการวางระบบต่าง ๆ ของวัดจะสำเร็จนั้นต้องอาศัยเงินหรืองบประมาณซึ่งการได้มาซึ่งงบประมาณนั้น ก็จะได้มาจากแรงศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อวัดหากพุทธศาสนิกชนมาความเชื่อ ความศรัทธาสูง ก็จะนำมาซึ่งปัจจัย ซึ่งจะได้นำมาใช้ ในการบริหารและการจัดการต่อไป

วัดพระธาตุแช่แห้ง ได้จัดทำระบบการบริหารและการจัดการงบประมาณด้านระบบการเงินบัญชีของวัดในรูปแบบของคณะกรรมการ โดยมีไวยาวัจกรฝ่ายการเงินบัญชีทำหน้าที่ตรวจสอบการทำบัญชีการเงินของเจ้าหน้าที่ มีการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายประจำวัน เดือน ปี โดยมีการตรวจสอบจากคณะกรรมการการเงินบัญชีทุกเดือนและมีการสรุปบัญชีรายรับรายจ่ายในประจำปี ในการรับเงินมีการจัดทำระบบตามวัตถุประสงค์ของผู้บริจาคและตามวัตถุประสงค์ของวัด ส่วนการเบิกจ่ายเงินได้มีหลักฐานการจ่ายเงินเช่น ใบเสร็จรับเงิน ใบสำคัญจ่ายเงินวัดพระธาตุแช่แห้ง กรณีใช้ใบสำคัญจ่ายเงินให้แบบบัตรประจำตัวประชาชนด้วยทุกครั้ง^{๓๓} ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการดำเนินงานบริหารจัดการด้านงบประมาณยังมีประสิทธิภาพมีความรัดกุมของการจัดทำระบบบัญชีการเงินย่อมทำให้เกิดความพึงพอใจของหลายฝ่าย นอกจากนี้ยังทราบถึงความเพียงพอหรือไม่เพียงพอของงบประมาณเพื่อให้สามารถใช้งบประมาณที่มีอยู่ให้ก่อเกิดประโยชน์อย่างสูงสุด

นอกจากนี้แล้วการใช้งบประมาณของวัดพระธาตุแช่แห้งยังไม่เป็นไปตามระบบ มีปัญหาการใช้งบประมาณเกินจากที่ได้วางแผนไว้เนื่องจากสาเหตุของประสิทธิภาพ ภาวะเศรษฐกิจ โดยส่วนมากแล้วการจัดเตรียมงานตามโครงการมักจะใช้งบเกินงบที่ตั้งไว้และความจำเป็นในการดำเนินการจัดงานซึ่งเป็นการเร่งด่วนเช่น งานที่ได้วางแผนเอาไว้ แต่ถือว่าเป็นเงินที่มีความสำคัญ ต้องตั้งงบประมาณสำรองใหม่ขึ้น การสำรองเงินงบประมาณส่วนมากจะไม่แสวงหามาแทนเงินสำรองที่ใช้อย่าง

๔.๑.๓. ด้านบุคลากร

๔.๑.๓.๑ การบริหารงานบุคคล

การบริหารงานเพื่อให้บรรลุผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายและนโยบายขององค์การจำเป็น ต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรประกอบต่าง ๆ หลายประการ อาทิ ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงาน วัสดุคิบั เครื่องจักร อุปกรณ์ เงินทุน กระบวนการจัดการ รวมไปถึงข้อมูลสารสนเทศอื่น ๆ เป็นต้น ว่าทรัพยากรสำคัญอันจะส่งเสริมให้การดำเนินงานขององค์การเจริญรุดหน้าตามเป้าหมายดังกล่าวได้แก่ ผู้บริหารที่มีประสิทธิภาพขององค์การเฉพะานั้นเอง ด้วยผู้บริหารเป็นจักรกลผู้ดำเนินกลยุทธ์ต่าง ของการบริหารให้มีประสิทธิภาพและ

^{๓๓} นายประเทือง สมฤทธิ์, ไวยาวัจกรฝ่ายการเงิน, วัดพระธาตุแช่แห้ง จ. น่าน, ๘/๕/๕๑.

^{๓๔} พระครูวิไลฐนนทวุฒิ, เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน, ๘/๕/๕๑.

ประสิทธิผลตามกระบวนการบริหารโดยเริ่มตั้งแต่การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารบุคคล การประสานงานและการควบคุมงาน อันเป็นกระบวนการที่เป็นไปตามลำดับขั้นตอนของกระบวนการบริหาร

การบริหารวัด ก็เช่นกัน เจ้าอาวาสเป็นผู้ทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบบุคลากรในวัดทั้งหมด ด้วยเป็นผู้ใช้และจัดหาบุคลากรเข้ามาปฏิบัติงานตามความต้องการของลักษณะงานที่จัดไว้ กล่าวคือ หากคนที่เหมาะสมกับงานโดยการใช้ระบบควบคุมและการรายงานเป็นเครื่องมือ ตามหลักการ ๓ ประการ คือ หลักความเสมอภาค หลักประสิทธิภาพและหลักประสิทธิผล^๕ เพื่อเสริมสร้างให้การบริหารบุคลากรประสบผลสำเร็จยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้กระบวนการอันเกี่ยวกับการบริหารบุคคลจึงนับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุด

๔.๑.๓.๒ ความหมายของการบริหารงานบุคคล

การบริหารงานบุคคล คือ การจัดและดำเนินการเกี่ยวกับการวางแผนนโยบายเกี่ยวกับตัวบุคคลที่ปฏิบัติงานในองค์การ ตั้งแต่การสรรหาผู้ที่มีความรู้ความสามารถที่มีจำนวนเพียงพอ เข้ามาดำเนินงานให้เกิดประโยชน์เต็มที่ ตลอดจนทั้งการบำรุงรักษาส่งเสริมและพัฒนาสมรรถภาพของผู้ปฏิบัติงาน ให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายขององค์การ^๖

๔.๑.๓.๓ เป้าหมายของการบริหารงานบุคคลวัดพระธาตุแช่แห้ง

วัดพระธาตุแช่แห้งมีวัตถุประสงค์ของการบริหารงานบุคคลนั้นก็เพื่อสรรหาและเลือก สรร ให้ได้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถ และความประพฤติและใช้ประโยชน์ของบุคคลให้เกิดผลสูงสุด วัดพระธาตุแช่แห้งได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการบริหารงานบุคคล ว่าเป็นภารกิจสำคัญของการบริหารซึ่งเจ้าอาวาสเป็นผู้ทำหน้าที่จัดสรรบุคคลให้เหมาะสมกับลักษณะงานในตำแหน่งต่างๆ รวมทั้งสนับสนุนและส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่ศาสนการได้รับการพัฒนา ฝึกอบรม ให้มีความชำนาญสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีคุณภาพเพื่อบรรลุเป้าหมายของการบริหารงานบุคคลก็เพื่อในการดำเนินงานของวัดบรรลุเป้าหมาย

^๕พรณี ประเสริฐวงษ์, ศ.พิเศษ, การบริหารสำนักงาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕.

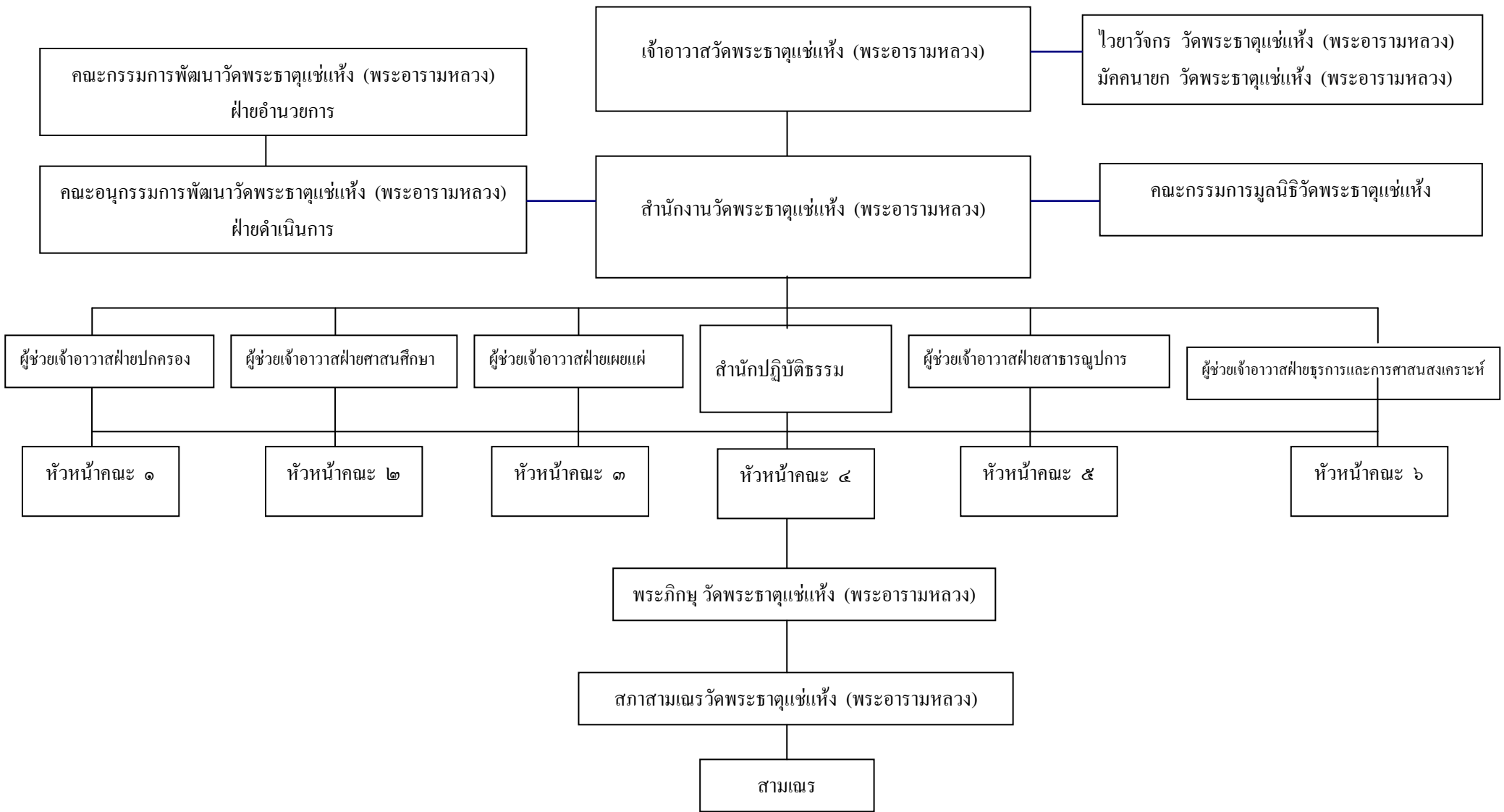
^๖สมพิศ โห้งาม, รศ.ดร., และ พอตา บุตรสุทธีวงศ์, ผศ., การบริหารสถานศึกษา, (กรุงเทพฯ : มิตรภาพการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๔๑.

อย่างมีประสิทธิภาพมี การสนับสนุนและส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่ ศาสนการทำงานได้อย่าง สัมฤทธิ์ผลตามเกณฑ์มาตรฐาน ที่กำหนดโดยการพัฒนาวิชาชีพของเจ้าหน้าที่ศาสนการ นอกจากนี้ยังต้องมีการวางแผนกำลังคนทั้งระยะสั้นและระยะยาวรวมทั้งกำหนดนโยบาย ต่าง ๆ อันเป็นแผนหลักของเจ้าหน้าที่ศาสนการควรมีการสรรหาเจ้าหน้าที่ศาสนการที่มี คุณภาพให้เพียงพอโดยการคัดเลือกเจ้าหน้าที่ศาสนการตามความต้องการ และเหมาะสมกับ ตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบมีการประเมินการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ศาสนการเพื่อการ พัฒนา และสิ่งสำคัญในการให้กำลังใจเจ้าหน้าที่ศาสนการก็คือจะต้องมีการจัดทำระบบการ ให้รางวัล เพื่อรักษาจุดมุ่งหมายของวัดให้เป็นไปตามแผนงานที่วางไว้

๔.๑.๓.๔ การบริหารและการปกครองวัดพระธาตุแช่แห้ง

วัดพระธาตุแช่แห้ง เป็นวัดที่มีพระภิกษุสามเณร เข้ามาอาศัยอยู่ประจำเป็น จำนวนมาก ซึ่งดูได้จากสถิติพระภิกษุสามเณร เพื่อให้การบริหารและการปกครองได้ดำเนิน ไปด้วยความเรียบร้อย ทางวัดจึงได้จัดระบบการบริหาร และการปกครองของวัดออกเป็น ฝ่ายต่าง ๆ ตามแผนผังการปกครองของวัดและดำเนินการตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

แผนผังการบริหารวัดพระธาตุแช่แห้ง พระอารามหลวง

จากการบริหารงานด้านงานปกครองพระภิกษุสามเณรและงานบริงานงานบุคคลของวัดพระธาตุแช่แห้ง จากการสัมภาษณ์ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายต่าง ๆ ของวัดพระธาตุแช่แห้ง ฝ่ายปกครองได้กล่าวว่า อาตมาได้เข้ามาอยู่ที่วัดพระธาตุแช่เพื่อศึกษาต่อในระดับปริญญาตรีในการที่จะเข้ามาอยู่ที่วัดพระธาตุแช่แห่งนี้จะต้องแจ้งให้เจ้าอาวาสได้รับทราบก่อนและรับทราบข้อปฏิบัติ - ระเบียบต่าง ๆ ของวัดพระธาตุแช่แห่งนี้โดยวัดพระธาตุแช่แห่งนี้จะจัดให้มีการประชุมผู้ปกครองพระภิกษุสามเณรเป็นประจำทุกปีเพื่อแจ้งให้ผู้ปกครองได้ทราบถึงสภาพประพฤติกของพระภิกษุสามเณรในด้านข้อดี - ข้อเสีย ที่อยู่ภายใต้การปกครองเพื่อทราบปัญหาและช่วยกันแก้ไขต่อไปส่วนการแต่งตั้งผู้ช่วยเจ้าอาวาสนั้นได้รับการเสนอชื่อจากพระภิกษุสามเณรไปยังเจ้าอาวาสส่วนหน้าที่รับผิดชอบนั้นจะดูแลในส่วนของกฎ ระเบียบที่พระภิกษุ-สามเณรต้องปฏิบัติ จัดทำทะเบียนประวัติพระภิกษุ-สามเณร ดูแลที่พักอาศัยเป็นต้น

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายศาสนศึกษากล่าวว่าตนอยู่วัดพระธาตุแช่แห่งนี้ตั้งแต่เรียนอยู่ชั้นมัธยมและช่วยงานด้านการศึกษาของวัดพระธาตุแช่แห่งนี้ซึ่งตนมีความสนใจทางด้านการศึกษาขณะนี้กำลังศึกษาในระดับปริญญาโททางด้านการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง เพื่อจะได้นำความรู้ที่ได้มาประยุกต์ต่อการศึกษาของพระภิกษุสามเณร และบุคคลทั่วไปต่อไป^{๑๗}

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายเผยแผ่กล่าวว่าตนมีหน้าที่รับผิดชอบด้านการจัดอบรมปฏิบัติธรรม บรรยายธรรม ทางเสียงตามสาย สถานีวิทยุ โรงเรียนเป็นต้น^{๑๘}

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายสาธารณูปการและดูแลอารามกล่าวว่าตนมีหน้าที่ดูแลเสนาสนะรวมถึงสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ภายในวัดด้วย ซึ่งก็จะประสานงานกับไวยาวัจกรฝ่ายงานสาธารณูปการเพราะงานบางอย่างไม่เหมาะกับกิจของสงฆ์ต้องให้ฆราวาสเป็นผู้ประสาน^{๑๙}

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายธุรการและการศาสนสงเคราะห์ กล่าวว่าตนมีหน้าที่ประสานงานกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายธุรการว่ามีงานที่วัดจะต้องจัดเตรียมมีอะไรบ้างเพื่อความสะดวกและรวดเร็วและงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี^{๒๐}

จากการสัมภาษณ์พระภิกษุสามเณร เจ้าหน้าที่ของวัดพระธาตุแช่แห่งนี้ถึงระบบการบริหารงานปกครองบุคคลพบว่าวัดพระธาตุแช่แห่งนี้ได้แบ่งหน้าที่ให้แก่พระภิกษุของวัดพระธาตุแช่แห่งนี้เป็นผู้ดูแลงานและรับผิดชอบตามงานฝ่ายต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมายเพื่อความสะดวกในการติดต่อประสานงาน

^{๑๗}พระอนันต์ เขมวณฺโฑ, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห่งนี้ฝ่ายศาสนศึกษา, ๑๑/๕/๕๐.

^{๑๘}พระโสภณ สุเมโธ, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห่งนี้ฝ่ายเผยแผ่, ๑๑/๕/๕๐.

^{๑๙}พระสรศักดิ์ ฐมฺมวโร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห่งนี้ฝ่ายสาธารณูปการ, ๑๑/๕/๕๐.

^{๒๐}พระโกศล พรหมโชโต, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห่งนี้ฝ่ายธุรการ, ๑๑/๕/๕๐.

๔.๑.๓.๕ กระบวนการบริหารงานบุคคลวัดพระธาตุแช่แห้ง

จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้งเรื่องการบริหารงานบุคคลภายในวัดให้สำเร็จลุล่วงอย่างสัมฤทธิ์ผลนั้น ท่านกล่าวว่าจะต้องคำนึงถึงกระบวนการบริหารงานบุคคล โดยเฉพาะหน้าที่ทางการบริหารงานบุคคลสำคัญในกิจกรรมหลักได้แก่

๑. การกำหนดความต้องการด้านบุคลากร ซึ่งถือได้ว่าเป็นกิจกรรมหลักขั้นต้นของการบริหารงานบุคคล อันมีกิจกรรมย่อย ๆ คือ การกำหนดความต้องการด้านอัตรากำลัง เป็นการกำหนดจำนวนอัตราตำแหน่งในสายงานต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับหน้าที่ความรับผิดชอบ และปริมาณงานของวัด ควรมีการวิเคราะห์งาน เป็นการศึกษาพิจารณาในตำแหน่งงานต่าง ๆ ของหน่วยงาน กำหนดหน้าที่ของงานให้เป็นไปตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของวัด ผลของการวิเคราะห์งานนำไปใช้ในการจำแนกตำแหน่ง การกำหนดค่าตอบแทน การประเมินผลการปฏิบัติงานและอื่น ๆ และมีการกำหนดลักษณะงาน เป็นกรออกแบบงาน การกำหนดคุณสมบัติเฉพาะของงานให้ถูกต้องและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ขององค์กร และเอื้ออำนวยต่อเทคนิคการบริหาร งานบุคคลด้านอื่น ๆ

๒. การสรรหาบุคลากรเข้าทำงาน ซึ่งถือได้ว่าเป็นกระบวนการหนึ่งที่สำคัญมากของการบริหารงานบุคคล เพราะการสรรหาบุคลากรเข้ามาทำงานเป็นการเสาะแสวงหาชักจูงและจัดการให้ได้บุคลากรที่พร้อม และสามารถที่จะทำงานได้เข้ามาสมัครงานทำงานในตำแหน่งต่าง ๆ สำหรับขั้นตอนในการสรรหาบุคลากรเข้ามาทำงานของวัดพระธาตุแช่แห้งนั้นจะแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะคืองานที่เกี่ยวข้องกับการประสานงานกับชุมชนก็จะประกาศ และคัดสรรบุคคลในพื้นที่ก่อนเพื่อเป็นการเชื่อมสัมพันธ์กับชุมชนได้ง่ายขึ้น และถ้าเป็นอีกส่วนงานหนึ่งทางวัดจะมีการประกาศรับสมัครทางสื่อต่าง ๆ ขั้นตอนต่อไปคือ การรับสมัคร มีการออกแบบใบสมัครเพื่อรับสมัครบุคลากรที่มีคุณสมบัติเหมาะสมโดยละเอียด เพื่อจะได้ทราบประวัติของผู้สมัครว่าเหมาะสมกับตำแหน่งที่ประกาศรับสมัครหรือไม่ ในการรับสมัครจะมีเจ้าหน้าที่ให้คำอธิบายในขณะที่ผู้รับสมัครกรอกใบสมัคร เพื่อไม่ให้ผิดพลาดและเพื่อความสะดวกและรวดเร็วด้วย ส่วนในขั้นการสัมภาษณ์ เมื่อรับสมัครแล้วจะมีการสัมภาษณ์ เพื่อสอบถามหาความจริงที่ผู้สมัครกรอกในใบสมัคร และเป็นการคัดเลือกเอาบุคคลที่ไม่ตรงกับคุณสมบัติที่ต้องการออก โดยสัมภาษณ์กับคณะกรรมการพัฒนาวัด โดยคณะกรรมการพัฒนาวัดจะเป็นผู้ตัดสินใจขาดในการรับสมัครพนักงานของวัดต่อไป

๓. การจัดบุคคลเข้าทำงาน เมื่อมีการสรรหาบุคคลเข้าทำงานโดยเริ่มจากการประกาศรับสมัครงานจนถึงกระทั่งการบรรจุแต่งตั้งเข้าทำงานแล้ว ก็มาถึงการจัดบุคคลเข้าทำงานซึ่งวัดพระธาตุแช่แห้งได้จัดให้มี การปฐมนิเทศ เป็นการชี้แจงแนะนำให้ผู้ปฏิบัติงานใหม่ได้เข้าใจ

เกี่ยวกับอาคารสถานที่ และอื่น ๆ เพื่อให้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และชี้แจงแนะนำเกี่ยวกับ กฎระเบียบข้อบังคับ นโยบาย และวัตถุประสงค์ของหน่วยงาน หน้าที่และความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน ผู้ร่วมงาน โดยเจ้าอาวาสและกรรมการพัฒนาวัดเป็นผู้ชี้แจง ส่วนการจัดให้ทำงาน จะจัดให้ทำตามความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล หรือตามใบสมัครที่แต่ละคนสมัครเข้าทำงานหลังจากที่บุคคลเข้ามาทำงานแล้วนั้นทางวัดจะจัดให้มีการนิเทศงาน คือมีการช่วยเหลือให้คำแนะนำหรือช่วยเหลือโดยการนิเทศงานจะมีเจ้าอาวาส เป็นผู้นิเทศงานและนอกจากนี้ทางวัดยังได้จัดให้มีสวัสดิการและบริการต่าง ๆ ให้บุคคลทำงานได้อย่างเป็นสุขและมีประสิทธิภาพ เช่น การทำประกัน บริการให้กู้ยืมเงินฉุกเฉิน นอกจากนี้ยังมีการสร้างขวัญกำลังใจในการทำงานด้วยการให้บุคคลได้รับความปลอดภัยขณะทำงาน ให้ค่าชดเชยชมเชย ให้ความเป็นกันเอง ให้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานต่าง ๆ

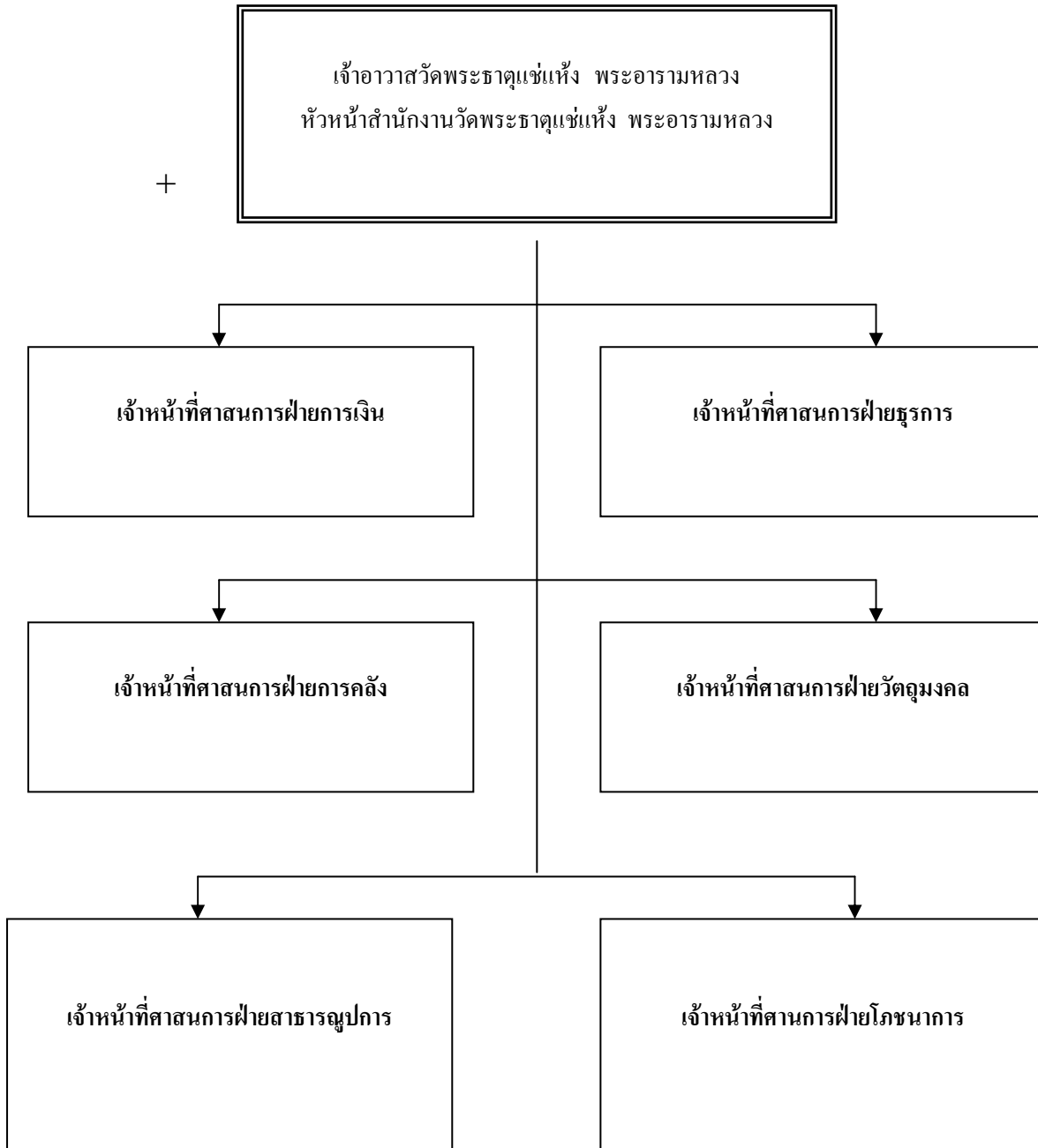
หลังจากที่บุคคลได้ปฏิบัติงานมาในระยะหนึ่งแล้วนั้น จะต้องมีการประเมินผลการปฏิบัติงาน เป็นการประเมินความรับผิดชอบในภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย มีเจ้าอาวาสและคณะกรรมการพัฒนาวัด เป็นผู้ประเมินและตรวจสอบ เพื่อนำไปพิจารณาความดีความชอบ และการให้พ้นจากตำแหน่งและการพัฒนาบุคคล ในการพิจารณาความดีความชอบ ในการประเมินผลการปฏิบัติงานก็เพื่อนำมาใช้ในการพิจารณาความดีความชอบ เช่น การเลื่อนขึ้นเงินเดือนประจำปี สำหรับการขึ้นเงินเดือนประจำปีนั้น มีเกณฑ์มาตรฐานในการประเมิน

๔. การพัฒนาบุคคล เมื่อมีการจัดบุคคลเข้ามาทำงาน ซึ่งมีขั้นตอนต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว และเมื่อมีการประเมินผลการปฏิบัติงานซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาบุคคลด้วย สำหรับการพัฒนาบุคคลวัดพระธาตุแช่แห้งได้จัดให้มี การศึกษาคุณงาน เป็นการศึกษาคุณงานของพนักงานของวัดเพื่อนำมาปรับปรุงและพัฒนาทักษะของพนักงานและ นำมาปรับปรุงประยุกต์ใช้กับวัด เช่น การศึกษาคุณงานการจัดระบบบริหารจัดการของวัดพระธาตุช่อแฮ

จ.แพร่ การศึกษาคุณงานวัดพระแก้ว จ.เชียงราย และการศึกษาคุณงานต่างประเทศของเจ้าอาวาส และมีการจัดประชุมเป็นการพบปะการประชุมปรึกษาหารือกันเพื่อแก้ปัญหา และรับฟังคำแนะนำจากเจ้าอาวาส และกรรมการพัฒนาวัด เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันจึงจะสามารถดำเนินการต่าง ๆ ได้^{๒๐}

^{๒๐} พระครูวิสิฐนันทวุฒิ, เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง, จ.น่าน., ๘/๕/๕๑.

โครงสร้างการบริหารสำนักงานวัดพระธาตุแช่แห้ง

๔.๑.๓.๖ บทบาทหน้าที่ของเจ้าหน้าที่สำนักงานวัดพระธาตุแช่แห้ง

๑. เจ้าหน้าที่ศาสนการฝ่ายการเงิน

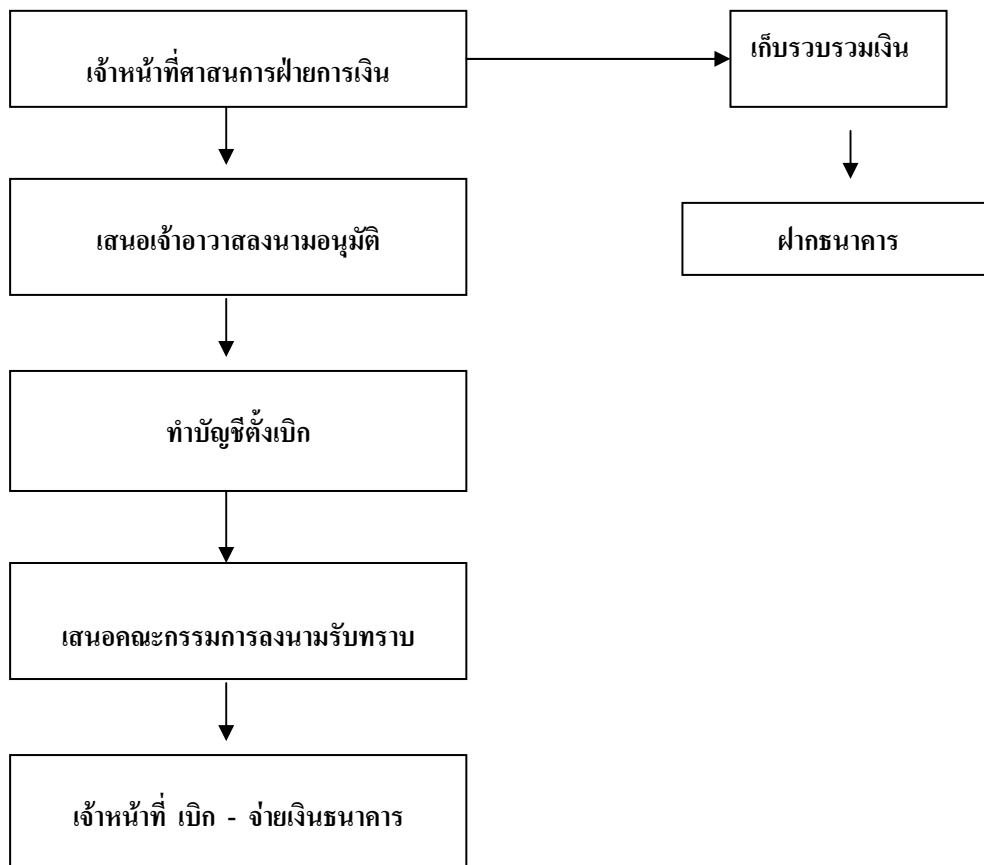
คุณสมบัติเจ้าหน้าที่ฝ่ายการเงินวัดพระธาตุแช่แห้ง

- เพศชาย-หญิง
- อายุไม่เกิน ๒๕ ปี
- วุฒิการศึกษา ปวช-ปริญญาตรี สาขาการเงินบัญชีหรือสาขาที่เกี่ยวข้องหรือผู้ที่
- มีประสบการณ์ทาง ด้านการทำบัญชีอย่างน้อย ๒ ปี
- มีความสามารถในการใช้คอมพิวเตอร์ Microsoff office ,Excel
- มีความซื่อสัตย์และรับผิดชอบสูง

มีภาระหน้าที่ดังนี้

- การจัดทำบัญชี-การเงินตามระบบแบบแผนการปฏิบัติงานบัญชี
- จัดทำเอกสารงานบัญชีรายวัน รายเดือน อย่างเป็นระบบตรวจสอบได้
- งานจัดทำบัญชีงบดุล ประจำเดือน ประจำปี
- การจัดทำรายงานสถานะทางการเงิน งบประมาณประจำวัน เดือน ปี

ขั้นตอนการรับ-จ่ายเงิน

๒. เจ้าหน้าที่ศาสนการฝ่ายธุรการ

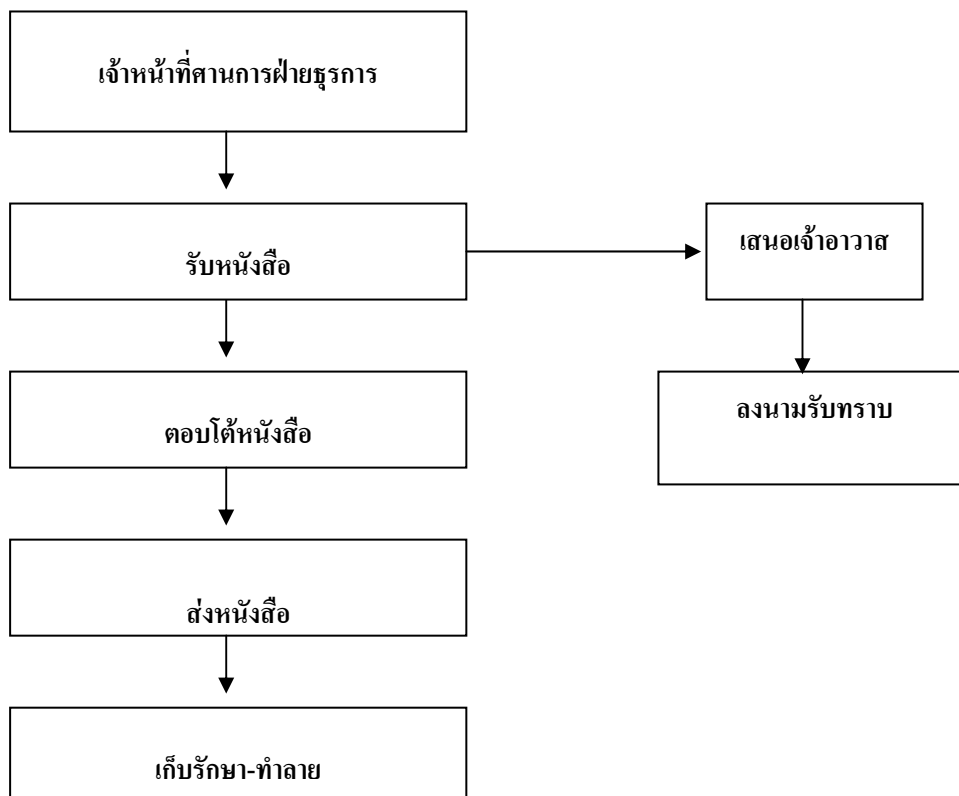
คุณสมบัติเจ้าหน้าที่ฝ่ายธุรการ

- เพศชาย-หญิง
- อายุไม่เกิน ๒๕ ปี
- วุฒิการศึกษา ปวช-ปริญญาตรี สาขาการเงินบัญชีหรือสาขาที่เกี่ยวข้อง
- มีความสามารถในการใช้คอมพิวเตอร์ Microsoff office ,Excel
- มีความซื่อสัตย์และรับผิดชอบสูง
- มีความสามารถในการติดต่อประสานงานกับผู้อื่นได้

มีภาระหน้าที่ดังนี้

- ปฏิบัติงานธุรการ งานสารบรรณ และงานพิมพ์ดีด
- รับ –ส่ง ทะเบียนหนังสือเก็บและค้นหาหนังสือในรูปเอกสารและระบบคอมพิวเตอร์
- ปฏิบัติงานร่างหนังสือโต้ตอบ บันทึก ตรวจสอบหนังสือ
- ติดต่อประสานงาน
- งานอื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมาย

ขั้นตอนงานธุรการ

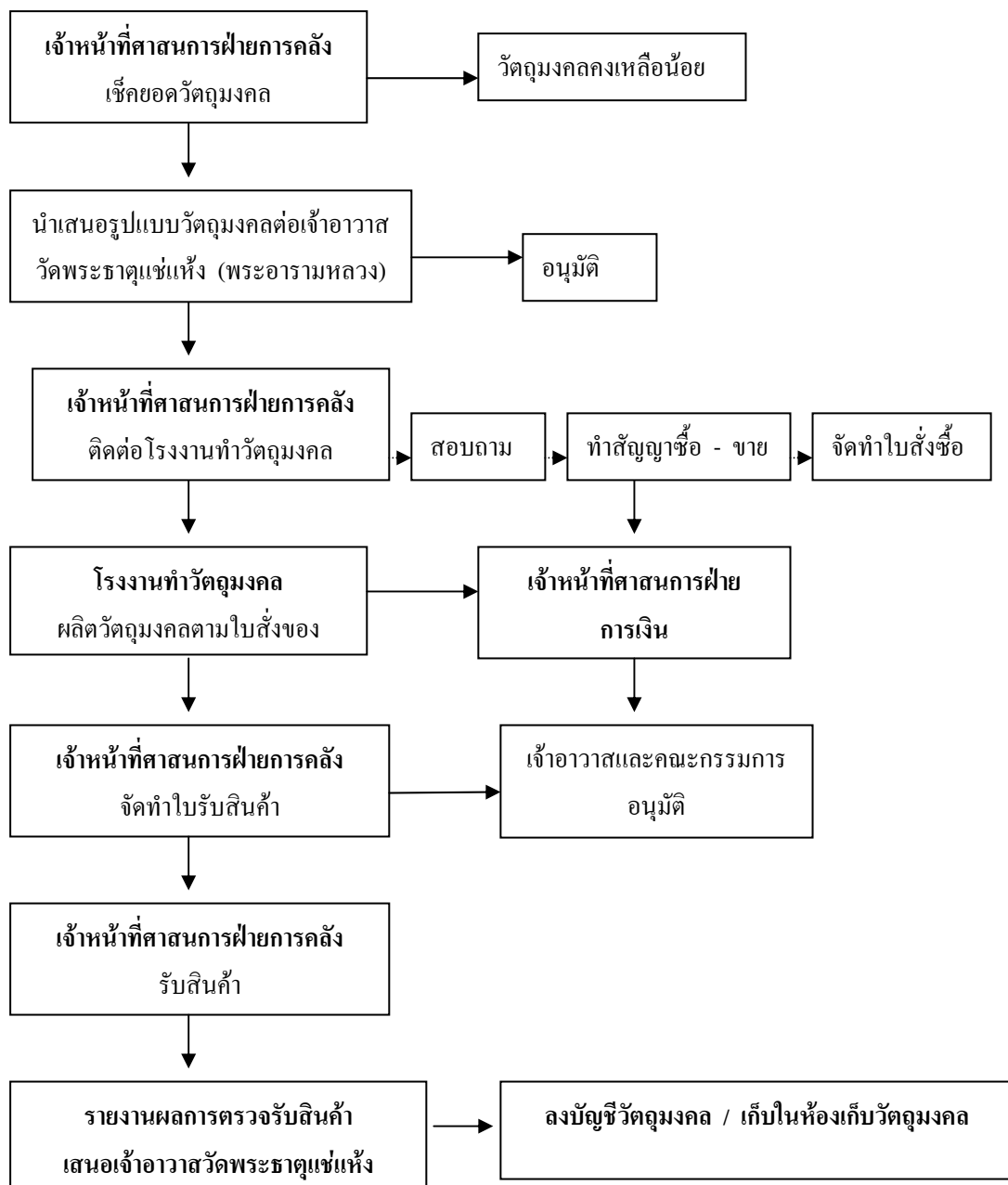
๓. เจ้าหน้าที่ศาสนการฝ่ายการคลัง

คุณสมบัติเจ้าหน้าที่ฝ่ายการคลัง

- เพศชาย อายุไม่เกิน ๒๕ ปี
- วุฒิการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖- ปริญญาตรี
- มีความรับผิดชอบ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
- มีความสามารถในการใช้คอมพิวเตอร์ Microsoft office ,Excel

มีภาระหน้าที่ดังนี้ จัดตั้งวัตถุมงคล ฝาก – ถอนเงิน เช็kJำนวนวัตถุมงคล ออกแบบและประสานงานจัดสร้างวัตถุมงคล

ขั้นตอนการจัดซื้อวัตถุมงคล

๔. เจ้าหน้าที่ศาสนการฝ่ายโภชนาการ

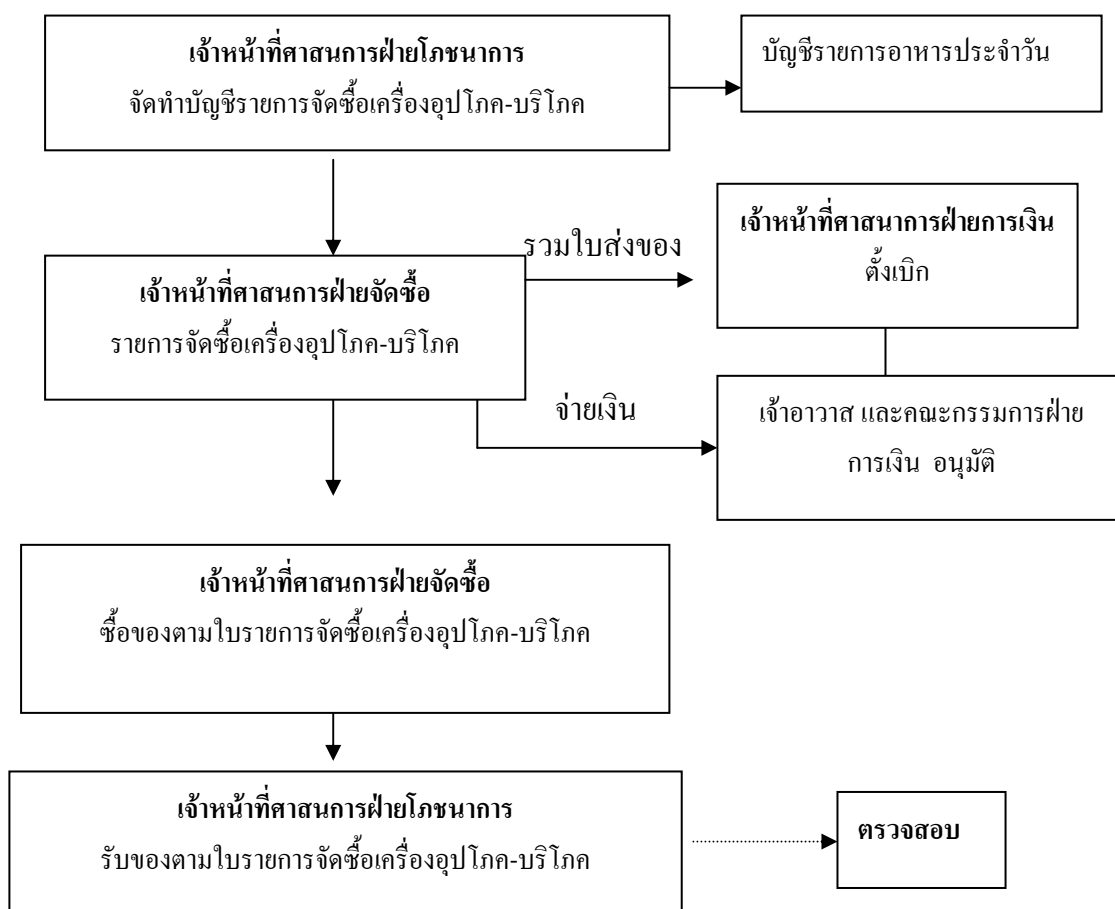
คุณสมบัติเจ้าหน้าที่ฝ่ายโภชนาการ

- เพศหญิง
- ไม่จำกัดอายุ
- วุฒิการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ (มีความสามารถอ่าน เขียน ได้)
- รักงานบริการ
- มีความขยันขันแข็ง

มีภาระหน้าที่ดังนี้

- จัดเตรียมอาหารถวายพระภิกษุ-สามเณร
- ทำความสะอาดหอนั้นเพล
- จัดทำรายการจัดซื้อเครื่องอุปโภค บริโภค เพื่อตั้งเบิกอาหาร และส่งไปยังผู้รับจัด ซื้ออาหาร

ขั้นตอนการเบิกจ่ายอาหาร

๕. เจ้าหน้าที่ศาสนการฝ่ายวัดอุ้มงคล

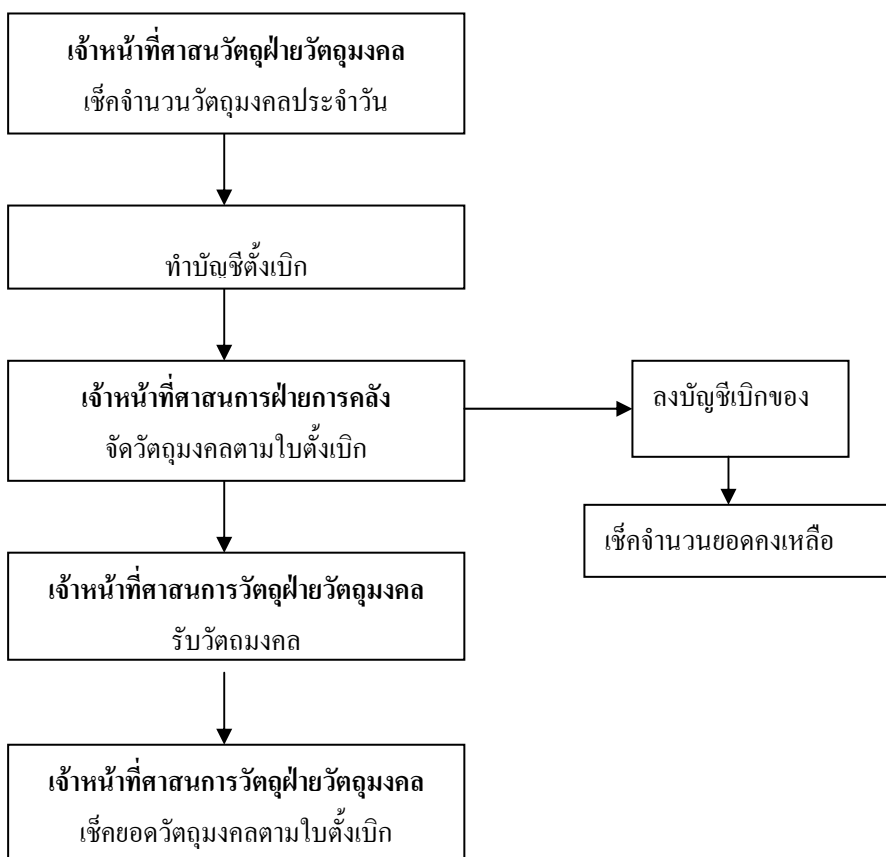
คุณสมบัติเจ้าหน้าที่ฝ่ายวัดอุ้มงคล

- เพศชาย-หญิง
- อายุไม่เกิน ๓๕ ปี
- วุฒิการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๖
- มีใจรักงานขายและงานบริการ
- มีความขยันขันแข็ง

มีภาระหน้าที่ดังนี้

- จัดเตรียมสถานที่ และเก็บกวาดสถานที่
- จัดตู้วัดอุ้มงคล
- ห่อดอกไม้ จัดรูปเทียน และเก็บดอกไม้
- จำหน่ายวัดอุ้มงคล
- ตัดยอดจำหน่ายวัดอุ้มงคล ประจำวัน
- จัดทำบัญชีเบิกวัดอุ้มงคล

ขั้นตอนการเบิกวัดอุ้มงคล

๖. เจ้าหน้าที่ศาสนการฝ่ายสาธารณูปการ

คุณสมบัติเจ้าหน้าที่ฝ่ายสาธารณูปการ

- เพศชาย
- ไม่จำกัดอายุ
- วุฒิการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖
- มีความอดทนขยันขันแข็ง

มีภาระหน้าที่ดังนี้

- ตัดหญ้าบริเวณวัดพระธาตุแช่แห้ง
- รดน้ำต้นไม้
- จัดสวนหย่อม
- ตัดแต่งต้นไม้
- งานดูแลระบบไฟฟ้า - ประปา

-ทำความสะอาดบริเวณ โรงรถ สวนหย่อม ลานโพธิ์ ศาลท้าวเจ้าหลวงขาก่าน มหาวิทยาลัยรามคำแหง รอบ ๆ ทั้งด้านนอก—ด้านในวังพระธาตุ เก็บดอกไม้—รูปเทียน บริเวณวังพระธาตุแช่แห้ง ห้องน้ำ

จากการสัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่ฝ่ายวัดดงมงคล ได้กล่าวว่าตนเป็นคณะศรัทธาบ้านหนองเต่า-แช่แห้งซึ่งได้รับทราบข่าวจากหอกระจายข่าวหมู่บ้านว่าทางวัดได้เปิดรับสมัคร เจ้าหน้าที่จำหน่ายวัดดงมงคลคุณสมบัติที่วัดต้องการคือเป็นคนในพื้นที่ เพื่อการประสานงานกับหมู่บ้านและจะต้องเป็นบุคคลที่มีความสามารถในการขายและมีใจรักในงานขายด้วยซึ่งคนก็ชอบงานเกี่ยวกับการขายอยู่แล้วกอบกับเคยทำงานเกี่ยวกับประเภทนี้มาก่อน ในการคัดเลือกคณะกรรมการวัดเป็นผู้คัดเลือกตนทำงานที่นี้มา ๔ ปีแล้ว ตนมีความรู้สึกชอบและความสุขกับการทำงานที่นี้ไม่อยากจะออกไปทำงานที่ไหนเพราะทุกปีจะมีการประเมินประสิทธิภาพและคุณภาพของการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ทุกฝ่าย โดยจะให้คณะกรรมการของวัดเป็นผู้ประเมินซึ่งการประเมินจะมีเกณฑ์ในการประเมินของเจ้าหน้าที่แต่ละฝ่ายถ้าผลการประเมินไม่ผ่านเกณฑ์ก็ต้องออก ดังนั้นเจ้าหน้าที่ทุกคนต้องปฏิบัติงานอย่างเต็มความสามารถแล้ว ยังได้กล่าวอีกว่าวัดพระธาตุแช่แห้งเปรียบเสมือนบ้านหลังที่สองเพราะเจ้าอาวาสเป็นผู้มีวิสัยทัศน์กว้างไกลอยู่ด้วยกันแบบ พ่อ ลูก พี่ น้อง รู้สึกอบอุ่นเป็นกันเองส่วนสวัสดิการทางวัดได้จัดให้มีประกันสังคมแก่เจ้าหน้าที่ และนอกจากนี้ยังมีโบนัสสิ้นปีและมีการพิจารณาขึ้นเงินเดือนทุกปีนอกจากนี้ยังได้มีการพัฒนาระบบงานโดยการศึกษาดูงานจากวัดต่าง ๆ แล้วนำมาปรับปรุงและพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นด้วย^{๒๒}

^{๒๒}นางสมสาย พุทธรักษ์, เจ้าหน้าที่ฝ่ายวัดดงมงคลวัดพระธาตุแช่แห้ง จ.น่าน, ๒/๑๑/๕๐.

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ฝ่ายจัดส่งเอกสารกล่าวว่าตนทำงานที่นี้มา ๕ ปีแล้วตนมีหน้าที่เกี่ยวกับงานธนาคารมีหน้าที่นำเงินฝาก-ถอนและดูแลต้อกวัตถุมงคลร่วมด้วย ตนเป็นคณะศรัทธาบ้านหนองเต่าแซ่แห่งทางวัดต้องการคนในหน้าที่เพื่อเนื่องจากงานถ่ายเอกสารเป็นงานสำคัญที่ต้องประสานงานระหว่างทางวัดและทางบ้าน ยกตัวอย่างเช่น การเบิก-ถอนเงินจากธนาคารจะต้องมีคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ร่วมลงนามด้วย ดังนั้นหน้าที่นี้จึงต้องรู้จักคุ้นเคยกับคนในพื้นที่เป็นอย่างดีเพื่อให้เกิดความสะดวกรวดเร็วในการประสานงานระหว่างบ้านทางวัดการพัฒนาบุคลากรนั้นทางวัดจะมีการประชุมเจ้าหน้าที่ประจำทุกเดือนเพื่อสรุปผลการทำงานในระหว่างเดือนว่ามีปัญหาจุดบกพร่องที่ต้องแก้ไขในจุดไหนและนอกจากนี้ในทุกปีจะจัดให้มีการศึกษาดูงานนอกสถานที่เพื่อการพัฒนาต่อไป^{๒๓}

จากการสัมภาษณ์ไวยาวัจกรฝ่ายการเงินบัญชีกล่าวว่าตนได้ดูแลงานการเงินบัญชีที่นี้มา ๓ ปีแล้วที่ผ่านมาได้ไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับการจัดระบบการทำบัญชีของวัดต่าง ๆ ที่มีการจัดทำระบบการจัดทำบัญชีที่ดีนำมาเป็นแบบอย่างในการพัฒนาระบบการเงินบัญชีของวัดให้ดียิ่งขึ้นสำหรับสวัสดิการทางวัดได้จัดเจ้าหน้าที่ให้ทำประกันสังคมมีโบนัสและการพิจารณาขึ้นเงินเดือนทุกปีนอกจากนี้ยังมีเงินกั๊ยมไม่มีดอกเบีย้ให้แก่เจ้าหน้าที่ด้วยโดยเงินกั๊ยม นี้จะได้นำไปจากสหกรณ์ของวัดพระธาตุแซ่แห่งที่ทุกคนจะต้องเป็นผู้ถือหุ้นในสหกรณ์ด้วย^{๒๔}

จะเห็นได้ว่าบุคลากรของวัดซึ่งประกอบด้วย เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร เจ้าหน้าที่ ศิษย์วัด ไวยาวัจกร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เจ้าอาวาส ต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติของความเป็นผู้นำ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันไปสู่จุดหมายที่ดีงาม เพราะการที่คนเรานั้นมาอยู่รวมกันเป็นหมู่ เป็นกลุ่ม เป็นชุมชน เป็นสังคม ซึ่งการที่บุคคลมีความแตกต่างกันหลายอย่างหลายประการ ต่างจิตต่างใจ ต่างความรู้สึก ต่างความนึกคิด ต่างความต้องการ ต่างความรู้ ความสามารถ ต่างระดับและการพัฒนาเป็นต้น ดังนั้น จะทำอย่างไร ที่จะให้คนทั้งหลายประสานกัน ทำการทำงานต่าง ๆ ไปด้วยกันได้ และพากันไปด้วยดี ให้ผ่านพ้นภัยอันตราย อุปสรรค ข้อขัดขัดทั้งหลายให้ดำเนินไปจนบรรลุถึงประโยชน์สุข หรือความสำเร็จที่เป็นจุดหมายซึ่งตัวผู้นำเองจะต้องมีคุณสมบัติภายใน ของตนเองเป็นจุดเริ่มและเป็นแกนกลางไว้และวิธีการที่จะทำให้สำเร็จผลบรรลุจุดหมายภาวะความเป็นผู้นำ

^{๒๓} นายโยธิน แก้วศรีวงศ์, เจ้าหน้าที่ฝ่ายการคลังวัดพระธาตุแซ่แห่ง จ.น่าน, ๒/๑๑/๕๐.

^{๒๔} นายประเทือง สมฤทธิ์, ไวยาวัจกรฝ่ายการเงินวัดพระธาตุแซ่แห่ง จ.น่าน, ๒/๑๑/๕๐.

ถือเป็นสิ่งสำคัญของเจ้าอาวาสคั้งนั้น หลักธรรมที่ผู้นำพึงมีและนำมาใช้ในการบริหารงานคือหลักพรหมวิหาร ๔ ประการ เป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะต้องให้มีอยู่ประจำในจิตใจ และเป็นท่าทีของจิตใจที่จะทำให้แสดงออกหรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้อง

นอกจากนี้แล้วเจ้าอาวาสยังต้องสร้างศรัทธาให้เกิดกับบุคคลภายในเพราะความเป็นผู้นำหรือความสามารถในการนำนี้ถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงสำเร็จ เพราะการเปลี่ยนแปลงนั้นต้องเริ่มต้นด้วย วิสัยทัศน์ที่ชัดเจน และจูงใจก่อน เพราะนั่นจะเป็นการกำหนดทิศทาง เป็นการวางเป้าหมายสำหรับอนาคต และการสร้างศรัทธาก็เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญที่จะทำให้การนำนั้นสำเร็จ เพราะถ้าหากว่าจะมีวิสัยทัศน์ที่สร้างขึ้นมานั้นจะดีมากเพียงใด หากคนทั่วไปไม่ยอมรับ นับถือหรือศรัทธาในตัวผู้นำแล้ววิสัยทัศน์ที่วางไว้ก็ไร้ความหมาย ไม่มีน้ำหนัก ปราศจาก Momentum แต่ในทางตรงกันข้าม ถึงแม้วิสัยทัศน์หรือเป้าหมายที่กำหนดไว้ อาจจะไม่ถึงจุดใจเท่าที่ควร แต่ถ้าหากคนมีความชอบ เชื่อถือ หรือศรัทธา ในตัวผู้นำแล้วการเปลี่ยนแปลงนั้น ก็มีโอกาที่จะสำเร็จได้มากทีเดียว^{๒๕}

สำหรับพระภิกษุ สามเณร ซึ่งเป็นบุคลากรภายในวัด จะต้องเป็นผู้ที่ประพฤติตนตามระเบียบข้อบังคับ ของวัดอย่างเคร่งครัด มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันอุทิศตนเพื่อบทบาทของคณะสงฆ์ ทำหน้าที่เผยแผ่หลักธรรม คำสอนในรูปแบบต่างๆ พร้อมทั้งปฏิบัติให้อยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย ได้เป็นอย่างดี มีความรู้ความสนใจ ในการจัดระบบการบริหารและการจัดการวัด ให้ความร่วมมือในการจัดทำระบบต่างๆ

ในด้านของของฆราวาสหรือเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานในส่วนของวัดนั้นถือเป็นตัวแปรสำคัญประการหนึ่ง ในการปฏิบัติตนตามกฎระเบียบต่างๆที่วางไว้ ทำงานทุกอย่างให้เป็นไปตามระบบที่วางไว้เพราะในการทำงานนั้นทุกคนจะต้องมีความมั่นใจในคุณค่าและประโยชน์ของสิ่งที่ทำนั้น ทำให้เกิดความรักในงาน มีความตั้งใจทำงาน และทำให้มีกำลังใจในการทำงาน มีความกระตือรือร้น ตื่นตัว คั้งนั้นจึงต้องมี การพัฒนาตนเองอยู่เสมอจึงจะทำให้บรรลุประโยชน์สุขที่แท้จริงมากยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นการจัดระบบใดๆ ก็ตามหากผู้ปฏิบัติไม่ปฏิบัติตาม ไม่

^{๒๕} พระครูวิจิตรนนทวุฒิ, เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแห่งแห่ง จังหวัดน่าน, ๘/๕/๕๑.

มีการพัฒนาระบบต่างๆ ดังนั้นการที่องค์กรหรือหน่วยงานจะมีการบริหารจัดการที่ดีนั้นจึงขึ้นอยู่กับบุคคล ที่เป็นผู้ปฏิบัติเสมอ

บุคลากรนอกจากจะช่วยให้การบริหารจัดการของวัดเกิดผลสัมฤทธิ์ แล้วนั้นแต่ถ้าในทางตรงกันข้ามหากบุคลากรขาดความรู้ความเข้าใจ ไม่รู้จักการพัฒนาตนเอง การบริหารงานของวัดก็ยากที่จะไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ ความสามัคคีก็ถือเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการทำงานร่วมกัน เป็นหมู่คณะหากขาดความสามัคคีแล้วการดำเนินงานต่าง ๆ การประสานงานก็จะไม่เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้และในการทำงานย่อมมีทั้งดีและไม่ดีดังนั้นเจ้าหน้าที่เองจะต้องรู้กาละไฟใน ไม่ควรนำออก ไฟนอกไม่ควรนำเข้า คือสิ่งใดก็ตามที่จะบั่นทอนองค์กรก็ไม่ควรที่จะนำมาว่ากล่าว หรืออาจว่ากล่าวตักเตือนภายในแต่ไม่ควรนำข้อมูลดังกล่าวไปให้ผู้อื่นรับทราบซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อองค์กรได้

๔.๒. ปัจจัยภายนอก

ปัจจัยที่มีผลต่อการบริการและการจัดการของวัดนั้น อยู่หลายองค์ประกอบด้วยกัน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรของคณะสงฆ์ ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ดังต่อไปนี้

๔.๒.๑. องค์กรสงฆ์

เนื่องจากวัดพระธาตุแช่แห้งเป็นที่ตั้งสำนักงานเจ้าคณะอำเภอเพียงจึงได้รับความร่วมมือและเป็นศูนย์กลางของการทางศาสนาทั้งด้านบนและด้านล่าง ด้านบน คือ ผู้บังคับบัญชา มีพระธรรมนันทโสภณเป็นเจ้าคณะจังหวัด ด้านล่างคือเจ้าคณะพระสังฆาธิการในเขตปกครองให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีทางคณะสงฆ์ได้เห็นความสำคัญและให้ความร่วมมือในการจัดอบรมและจัดกิจกรรมร่วมสนับสนุนงานประเพณีและวัฒนธรรม เช่น งานประเพณีหกเป็งนมัสการพระธาตุแช่แห้ง เป็นต้น แต่ในขณะที่เดียวกันทางคณะสงฆ์ยังขาดความรู้ความเข้าใจไม่ตระหนักถึงความสำคัญของประเพณีที่มีอยู่เดิมและขาดความเข้าใจในเรื่องของการส่งเสริมการเรียนรู้ปริยัติธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา

๔.๒.๒. ภาครัฐ

เนื่องจากวัดพระธาตุแช่แห้งเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดน่านเป็นเขตพื้นที่พื้นที่โบราณสถานอันเป็นสมบัติของชาติที่ผ่านมาได้รับการสนับสนุนบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะเช่น พระประธานในพระวิหารหลวง วิหารพระนอน ศาลาบาท เป็นต้น ซึ่งหน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทในการบริหารวัด คือ

- กรมศิลปากร ดูแลเกี่ยวกับเรื่องของเขตโบราณสถาน
- กระทรวงท่องเที่ยวและกีฬา ช่วยดูแลในเรื่องการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว
- สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดน่าน ดูแลในด้านการบูรณเสนาสนะ
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน ดูแลเกี่ยวกับงานประเพณีและวัฒนธรรม
- สำนักงานป่าไม้จังหวัดน่าน ดูแลสภาพแวดล้อมภูมิทัศน์ของวัดและสวนรุกขชาติ
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและรามคำแหงช่วยดูแลพัฒนาเรื่องการศึกษาพระภิกษุสามเณร

-หน่วยบริการประชาชน อำนวยความสะดวกและความปลอดภัย

ส่วนของภาครัฐที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ได้เข้ามาเป็นส่วนร่วมในการบริหารงานของวัดในรูปแบบของคณะกรรมการเฉพาะการ แต่อย่างไรก็ตามภาครัฐยังคงความตระหนักว่าวัดพระธาตุแช่แห้งเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองไม่สามารถทราบได้แน่ชัดว่าหน่วยงานใดเป็นผู้ดูแลหรือรับผิดชอบ ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาวัดในด้านงบประมาณ นอกจากนี้ภาครัฐยังไม่ได้บรรจุนามสำคัญของรัฐเข้าอยู่ในแผนประจำปีเช่น งานประเพณีหกเป็งไหว้สาพระธาตุแช่แห้งซึ่งถือว่าเป็นพระธาตุประจำปีเถาะแท้ที่จริงแล้วทุกหน่วยงานของรัฐถือเป็นหน่วยงานนี้จะต้องเสนองานในการพัฒนาวัดคู่บ้านคู่เมืองแห่งนี้เพราะถือว่าเป็นวัดที่มีความสำคัญ ซึ่งพระธาตุประจำปีเถาะนี้เป็นพระธาตุประจำปีพระชนมวารของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน

๔.๒.๓. ภาคเอกชน

ในส่วนของภาคเอกชนนั้นจะมีส่วนช่วยสนับสนุนในลักษณะของปัจเจกบุคคล มีกลุ่มผู้มีอุปการคุณปฏิบัติสังฆกรรมโบราณสถานและร่วมกิจกรรมของวัดเป็นประจำ เช่น คุณพ่อกลิ่นและคุณแม่กอบคุ้ม ดวงพิกุล มุลินีพระครูพุทธมนโชติกุล คุณอุษา มูลเสรีณสรณ์ บริษัทสุรินออมญาเคมีคอลประเทศไทยจำกัด เป็นต้น โดยอาศัย ความเชื่อ ความศรัทธา ซึ่งจะนำมาซึ่งอุปถัมภ์ เพราะปัจจัยถือเป็นสิ่งสำคัญ ในการจัดระบบการบริหารงานของวัดซึ่งปัจจัยหรือสิ่งของที่ได้จากการถวายทานจะได้นำมาใช้จ่ายภายในวัดเช่น ค่ากระแสไฟฟ้า อาหารอื่นๆ และของที่เป็นเครื่องไทยธรรม ก็จะได้นำไปบริจาคให้แก่ผู้ด้อยโอกาส^{๒๖}

การที่วัดพระธาตุแช่แห้งได้จัดทำระบบการบริหารและการจัดการวัดโดยการนำระบบการบริหารงานของส่วนราชการมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับงานของคณะสงฆ์และมีกรอบความคิดในการดำเนินงานที่ชัดเจน พระสงฆ์ชั้นปกครองของวัดประพฤติปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด และได้มีการถ่ายทอดแนวทางการปฏิบัติตนให้เกิดแก่พระภิกษุสามเณรภายในวัด ให้รู้จักการครองตน ครองคน และครองงาน เพื่อสร้างความศรัทธาให้เกิดแก่ประชาชน เมื่อ

^{๒๖} พระครูวิสิฐนนทวุฒิ, เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน, ๘/๕/๕๑.

ประชาชนเกิดความศรัทธาวัดจึงสามารถปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ จนบังเกิดผลสำเร็จในที่สุดจากการที่วัดได้จัดทำระบบการบริหารงานของวัดทำให้เกิดความร่วมมือของชุมชนเพราะชุมชนมีส่วนร่วมเพิ่มมากขึ้นทำให้ชาวบ้านมีความศรัทธาเชื่อถือไว้วางใจ จึงให้ความช่วยเหลือทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์ รวมทั้งกำลังความคิดด้วยพระสงฆ์ที่ได้รับมอบภารกิจได้ปกครองดูแลหรือมีส่วนร่วมในการดูแลกิจการของวัดได้มีการสืบทอดวิธีการ ระบบและระเบียบอย่างเคร่งครัด เจ้าหน้าที่แต่ละฝ่ายงานได้ปฏิบัติตนตามกฎ ระเบียบและปฏิบัติตามภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้วัดยังทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการจัดทำกิจกรรมต่าง ๆ ช่วยสร้างสายใยสู่ประชาชนในชุมชนหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นวิธีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน สร้างความรู้สึกให้เกิดแก่ประชาชน ว่า “วัดเป็นของชุมชน” จะเห็นได้ว่าประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบของคณะกรรมการในกิจการต่าง ๆ ร่วมกับพระสงฆ์ในวัด ซึ่งจะเป็นการสร้างความปลอดภัยให้แก่วัดด้วยนอกจากการจัดระบบการบริหารและการจัดการให้เป็นไปได้ด้วยดีแล้วนั้นปัจจัยที่เป็นภาวะแวดล้อมโดยรอบก็เป็นเหตุผลสำคัญที่นำระบบการบริหารและการจัดการที่ได้วางไว้ไปสู่ความสำเร็จได้

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้ง และศึกษาปัจจัยที่มีผลสัมฤทธิ์และผลกระทบต่อระบบการบริหารและการจัดการของวัดพระธาตุแช่แห้ง โดยการศึกษา แนวคิด รูปแบบ กระบวนการ และแนวทาง ในการบริหารและการจัดการของวัด โดยสอดคล้องกับพระราชบัญญัติของคณะสงฆ์

ประเด็นหลักในการศึกษาในครั้งนี้คือ ศึกษากระบวนการการบริหารงานบุคคล งานธุรการ งานการเงินบัญชี งานศาสนสมบัติ งานกิจกรรมของวัด และงานอาคารสถานที่ โดยมุ่งเน้นถึงระบบการบริหารงานด้านต่าง ๆ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสัมภาษณ์ การเก็บข้อมูลผู้วิจัยจัดเก็บด้วยตนเองโดยการสัมภาษณ์จากแหล่งข้อมูลซึ่งเป็นผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งภายในและภายนอกวัดพระธาตุแช่แห้ง พร้อมทั้งสังเกตอิริยาบถ และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ระหว่างการสัมภาษณ์การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อความจากข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้แบบซ้ำหลาย ๆ ครั้งพร้อมทั้งนำเปรียบเทียบกับข้อมูลเอกสารจากนั้นจึงนำข้อมูลที่วิเคราะห์ได้ทั้งหมดมาสังเคราะห์เป็นภาพรวมของการจัดระบบการบริหารและการจัดการวัดผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

๕.๑ สรุป

วัดในพระพุทธศาสนามีการพัฒนามาแต่ครั้งโบราณกาล จากพื้นที่ที่เป็นป่ามาปรับเปลี่ยนเป็นที่อยู่อาศัยที่สงบสงัด และได้เพิ่มเติมสิ่งก่อสร้างที่จำเป็นและเอื้อต่อการปฏิบัติประเพณีพรหมจรรย์ของพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งต่อมาได้มีพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธาได้สร้างถาวรวัตถุขึ้นภายในวัด โดยการมุ่งประโยชน์ใช้สอยทางศาสนาเป็นหลัก และถือว่าการสร้างสิ่งเหล่านี้เป็นการบำเพ็ญบุญตามวิธีการทางพระพุทธศาสนาด้วย

วัดเป็นองค์กรสำคัญขององค์กรหนึ่งที่อยู่คู่สังคมไทยมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน มีพระสังฆาธิการเช่น เจ้าอาวาสเป็นผู้บริหารดูแล ความเจริญก้าวหน้าต่าง ๆ ของวัดจึงขึ้นอยู่กับผู้บริหารเป็นหลัก หากวัดใดมีเจ้าอาวาสที่มีความรู้ความสามารถทางบริหารจัดการก็สามารถทำให้การดำเนินงานของวัดมีระบบ และประสิทธิภาพมีผลให้วัดเจริญรุ่งเรือง เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของผู้มาพบเห็น และสามารถทำประโยชน์ให้แก่พุทธศาสนาและสังคมไทยมากขึ้น ปัจจุบันพระสังฆาธิการที่สามารถบริหารวัดอย่างเป็นระบบ และมีประสิทธิภาพนั้น

มีจำนวนน้อย สาเหตุหนึ่งมาจากการขาดความรู้เรื่องการบริหารจัดการสมัยใหม่ที่จะนำไปประยุกต์ใช้บริหารจัดการวัดของตนให้เป็นองค์กรที่มีประสิทธิภาพ เพราะโดยทั่วไปพระสังฆาธิการไม่มีโอกาสได้เรียนรู้วิธีดังกล่าวไม่ว่าจากการฝึกอบรมอย่างเป็นทางการหรือจากการศึกษาภาคสนาม เห็นจะเป็นด้วยเหตุนี้วัดหลายแห่งในปัจจุบันจึงไม่สามารถดึงคนรุ่นใหม่ให้มาวัด และพระสงฆ์ในวัดไม่สามารถใช้ศักยภาพของตนทำประโยชน์ให้แก่วัดและชุมชนได้เต็มที่ หากปล่อยให้วัดมีสภาพเช่นนี้ต่อไป บทบาทของวัดที่มีต่อชุมชนและสังคมไทยจะลดน้อยลงไปเรื่อยๆ และไม่สามารถช่วยเหลือพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อไปได้ ซึ่งวัดพระธาตุแช่แห้งก็ได้เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขเดียวกัน การที่วัดได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบต่าง ๆ จนได้รับการยกฐานะจากวัดราษฎร์เป็นวัดพระอารามหลวงโดยอาศัยปัจจัยต่างที่เกิดขึ้นทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกวัดพระธาตุแช่แห้ง ได้มีการจัดระบบการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้งสรุปได้ดังนี้

๑. ด้านงานธุรการ

วัดพระธาตุแช่แห้งได้จัดให้มีการจัดทำระบบของงานธุรการในรูปแบบของทางราชการซึ่งมีเจ้าหน้าที่ศาสนการฝ่ายธุรการเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบในการรวบรวมหนังสือเข้า-ออก ทำทะเบียนคุมการรับ-ส่ง หนังสือและเอกสารให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยเนื่องจากที่ผ่านมาทางวัดมักมีปัญหาในการรับ-ส่งหนังสือ ทำให้เกิดความล่าช้าในการติดต่อประสานงาน ซึ่งทางวัดจะมีการจัดทำเพิ่มเอกสารหนังสือเข้า-ออก จัดทำเพิ่มเอกสารงานต่างๆ เพื่อให้สะดวกในการค้นหา มีทะเบียนรับ-ส่งหนังสือ และประสานงานกับบุคคลและหน่วยงานอื่นเพราะวัดพระธาตุแช่แห้งมีความจำเป็นที่ต้องประสานงานกันหน่วยงานอื่น ดังนั้นวัดพระธาตุแช่แห้งจึงต้องมีการจัดระบบงานธุรการให้มีประสิทธิภาพ

๒. ด้านงานการเงิน/บัญชี

งานการเงินบัญชี คือ งานที่สำคัญมากของแต่ละองค์กร หรือหน่วยงานแม้แต่ทางวัดเองก็ตามมีวัดจำนวนไม่น้อยที่มีปัญหาเรื่องเงิน โดยท่านเจ้าอาวาสได้ตระหนักถึงเรื่องนี้ท่านจะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับเงินของวัด วัดพระธาตุแช่แห้งได้จัดให้มีเจ้าหน้าที่ฝ่ายการเงินบัญชีเป็นผู้รับผิดชอบร่วมกับไวยาวัจกรฝ่ายการเงิน-บัญชี เป็นผู้ดูแลแทนมีการแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายการเงินบัญชีเพื่อการตรวจสอบและแต่ละเดือนจะต้องสรุปรายรับรายจ่ายเสนอต่อเจ้าอาวาสวัด ซึ่งในการเปิดบัญชีบริจาคนของวัดจะต้องมี คณะกรรมการ

และพระภิกษุ สามเณร เจ้าหน้าที่ที่ได้รับแต่งตั้งเข้ามามีส่วนร่วมในการรับรู้ในระบบการบริหารงานการเงินบัญชีของวัดด้วยเสมอซึ่งทางวัดจะมีเจ้าหน้าที่ในการดำเนินเรื่องฝาก-ถอน กับธนาคาร และมีคณะกรรมการที่มีอำนาจในการเบิกถอนเงินในแต่ละบัญชี เพื่อให้เกิดความโปร่งใสต่อการบริหารงานการเงิน / บัญชีของวัด

๓. ด้านงานศาสนสมบัติ

การจัดระบบศาสนสมบัติของวัดวัดพระธาตุแช่แห้งนั้น วัดได้มอบให้ไวยาวัจกรฝ่ายสาธารณูปการเป็นผู้ดูแลผลประโยชน์เรื่องการเช่าที่ดินเขตที่ดินของวัดอาคารและสถานที่ และศาสนวัตถุและสิ่งใช้สอยต่าง ๆ กำหนดระเบียบของรายละเอียดสัญญาเช่า ค่าเช่า แต่ละประเภทโดยมอบให้ไวยาวัจกรฝ่ายการเงินบัญชีเป็นผู้ดูแลในด้านทรัพย์สินและเงินทองของวัดและมีการรายงานให้เจ้าอาวาสและคณะกรรมการของวัดทราบในการดำเนินงานต่าง ๆ ต่อไป

๔. ด้านงานกิจกรรมของวัด

การบริหารกิจกรรมวัดก็ย่อมจะประกอบด้วย การกำหนดวัตถุประสงค์ การวางนโยบาย การจัดลำดับความสำคัญเร่งด่วน การวางแผนและการบริหารโครงการ การแบ่งงาน และการมอบหมายหน้าที่การงาน การจัดการ ตามแผนงาน รวมทั้งการตรวจงาน การติดตามผลงาน และการประเมินผลงานซึ่งในแต่ละกิจกรรมนั้นทางวัดได้จัดให้มีพระเจ้าหน้าที่แบ่งเป็นฝ่ายๆเป็นผู้รับผิดชอบโดยแต่ละกิจกรรมมีที่ปรึกษาคือเจ้าอาวาสช่วยให้การติดต่อประสานงานมีความสะดวกรวดเร็วและง่ายต่อการบรรลุวัตถุประสงค์การที่วัดพระธาตุแช่แห้งได้จัดให้วัดมีกิจกรรมต่าง ๆ เป็นประจำและต่อเนื่องซึ่งจะส่งผลให้คณะศรัทธาประชาชนมีความใกล้ชิดกับวัดมากขึ้น จัดให้วัดเป็นศูนย์กลางของประชาชนเหมือนในอดีตที่ผ่านมา

๕. ด้านงานอาคารสถานที่

ด้านงานอาคารสถานที่เจ้าอาวาสได้มอบให้ไวยาวัจกรวัดฝ่ายสาธารณูปการเป็นผู้ดูแลในด้านของอาคารสถานที่ของวัดพระธาตุแช่แห้งมีการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่เป็นผู้รับผิดชอบในการบำรุงรักษาหรือจัดหาพนักงานบำรุงรักษาอย่างเช่นที่ทางราชการได้ปฏิบัติอยู่ และได้จัดทำคู่มือ วิธีการในการปฏิบัติของการบำรุงรักษาอาคารสำนักงานเครื่องมือเครื่องใช้ไว้ให้แก่เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในส่วนนั้นเพื่อให้เจ้าหน้าที่ทำงานได้อย่างมี

ประสิทธิภาพเช่นเดียวกับการปฏิบัติงานด้านอื่น ๆ และควรจัดให้มีการปฐมนิเทศเจ้าหน้าที่บำรุงรักษาสถานที่เป็นประจำด้วย เพื่อให้เขาได้ทราบว่าต้องทำอะไร ทำอย่างไร และทำเมื่อใด โดยจะจัดเป็นตารางทำงานขึ้นไว้ เพื่อให้เจ้าหน้าที่ได้ทราบวิธีปฏิบัติงาน และได้ใช้ระบบของบริษัทในการดูแลเรื่องความสะอาดของอาคารสถานที่ด้วยนอกจากนี้ทางวัดยังมีเจ้าหน้าที่ฝ่ายงานภูมิทัศน์เพื่อดูแลงานในด้านการจัดสวนดูแลในส่วนของไม้ดอกไม้ของวัดอีกด้วย

จะเห็นว่าการจัดระบบการบริหารงานของวัดพระธาตุแช่แห้งจะเน้นในเรื่องของความสะอาดรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพโดยจะเห็นได้จากการแบ่งงานออกเป็นฝ่าย ๆ มีเจ้าหน้าที่ดูแลส่วนงานต่าง ๆ โดยตรงจึงทำให้ง่ายต่อการติดต่อประสานงานและจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่แต่ละฝ่ายงานมีความตั้งใจจริงและปฏิบัติตามระบบต่าง ๆ ที่ทางวัดได้กำหนดและสร้างขึ้นมาเจ้าอาวาสมีความเป็นผู้นำสูงสามารถปกครองพระลูกวัดและบุคลากรที่เป็นฆราวาสได้อย่างดียิ่ง

ปัจจัยภายใน

ด้านภาวะผู้นำ

สภาพสังคมปัจจุบัน ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสังคม หรือกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้การเปลี่ยนแปลงของชุมชนเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง วัฒนธรรม และประการสำคัญคือการทำประเทศไทยได้พัฒนาความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและสังคมนั้น ทำให้สังคมชนบทของไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมเมืองมากขึ้น ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันของชุมชนจึงเปลี่ยนแปลงจากสังคมแบบพึ่งพาตนเอง เป็นสังคมบริโภคนิยม ซึ่งได้ก่อให้เกิดความเสื่อมถอยทางด้านศีลธรรม และจริยธรรมแก่ผู้คนในชุมชน ทำให้ผู้คนในชุมชนเริ่มเหินห่างจากวัดมากขึ้น ก่อให้เกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ ตามมา การทำให้วัดเป็นศูนย์กลางชุมชนเช่นเดิมนั้น จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่วัดแต่ละแห่งจะต้องช่วยกันพัฒนาทุกด้าน โดยเฉพาะด้านกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของชุมชนนั้น ๆ พระสงฆ์ซึ่งถือว่าเป็นผู้นำที่มีบทบาทมากในอดีต หรือแม้กระทั่งในปัจจุบัน ในด้านการเป็นผู้นำทางด้านจิตใจ จึงต้องรับภาระด้านนี้ร่วมกับผู้นำชุมชน

สำหรับเจ้าอาวาสที่จะทำหน้าที่เป็นผู้นำคนอื่นได้คือนั้น จะต้องสร้างและพัฒนา ภาวะหรือคุณสมบัติของความเป็นผู้นำของตน ให้เหมาะสมกับความเป็นผู้นำเสียก่อน จึงจะ เป็นผู้นำคนอื่นได้ ผู้นำที่ยิ่งใหญ่และมีชื่อเสียงนั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มี บารมี มีบุคลิกภาพของความเป็นผู้นำ มีคุณธรรมและจริยธรรมประจำใจ มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ รู้หลักหรือแนวทางในการพัฒนาทั้งวัดและชุมชน สามารถเข้าถึงจิตใจผู้อื่นได้ เป็นอย่างดี

สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นภาวะของความเป็นผู้นำ คือ เป็นศิลปะหรือความสามารถ ของบุคคลคนหนึ่ง ที่จะใช้หัวใจหรือใช้เป็นแนวทางในการแสดงออกถึงความมีบารมี หรือมี อำนาจเหนือบุคคลอื่นม่ว่าจะเป็นผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อปฏิบัติการ และอำนวย การโดยใช้กระบวนการสื่อความหมาย หรือการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกันกับตน ในการ ดำเนินกิจการต่างๆ จนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งการดำเนินการนั้นจะเป็นไปในทางที่ดีหรือชั่วก็ได้

ลักษณะของผู้นำ หรือแบบของความเป็นผู้นำ จะมีอิทธิพลต่อการบริหารใน ลักษณะ ต่าง ๆ กันการเลือกแบบภาวะผู้นำที่เหมาะสม ย่อมนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายของ องค์กรและ เป้าหมายส่วนบุคคลได้ วัดและชุมชนซึ่งถือว่าเป็นองค์การบริหารส่วนหนึ่ง เช่นเดียวกัน ผู้นำซึ่งทำหน้าที่ด้านบริหารองค์กรของวัดก็คือ เจ้าอาวาส จึงจำเป็นต้องมี บทบาทและหน้าที่ในการบริหารและจัดการวัดหลัก ๆ ดังนี้

เจ้าอาวาสในวัดหนึ่ง ๆ มีหน้าที่หลัก คือ

๑. บำรุงรักษาวัด จัดกิจการ และศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี
๒. ปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่อาศัยอยู่ในวัด ให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม
๓. เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและ คฤหัสถ์
๔. ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล (มาตรา 37)

ด้านอำนาจของเจ้าอาวาสนั้น มีดังนี้

๑. ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาสให้เข้าไปอยู่อาศัย ในวัดได้

๒. หากบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ไม่ตั้งตนอยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาส ๆ มีอำนาจในการให้ออกหรือไล่ออกไปจากวัดนั้นได้

๓. เจ้าอาวาสมีอำนาจในการสั่งให้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ที่อาศัยอยู่ในวัด ให้ทำงานภายในวัดนั้นได้

๔. เจ้าอาวาสมีอำนาจในการสั่งทำทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษ เมื่อพระภิกษุผู้ได้ ปกครองทำผิดคำสั่งของเจ้าอาวาส ซึ่งสั่งโดยชอบด้วยธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ระเบียบ ข้อบังคับ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม (มาตรา 38)

หน้าที่และบทบาทของเจ้าอาวาสที่มีต่อการพัฒนาชุมชนนั้น มีดังนี้

๑. การจัดและพัฒนากิจกรรมของวัดให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนและชาวบ้าน โดยรอบวัด รวมทั้งเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมของชาวบ้านด้วย

๒. การจัดการปกครองพระภิกษุและสามเณรให้เป็นระเบียบตามพระธรรมวินัย

๓. การจัดการพัฒนาบริเวณอาคารเสนาสนะของวัดให้สะอาดเรียบร้อยสวยงาม ร่มรื่น เหมาะสมกับสภาพความต้องการ และความจำเป็นให้มากที่สุด

๔. การจัดการให้วัดเป็นสถานที่ให้ความรู้ เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ แขนง ต่าง ๆ

๕. การจัดการให้วัดเป็นสถานที่อบรม ศีลธรรม จริยธรรม แก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไป

เจ้าอาวาสจึงต้องเป็นผู้นำที่มีบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน เพื่อให้วัดเป็นสถานที่ดึงดูดมวลชน โดยใช้หลักการจัดกิจกรรมทางศาสนา เป็นเครื่องดึงดูดคน เข้าวัด และใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องขัดเกลา พัฒนายกระดับจิตใจของเด็ก เยาวชนและประชาชนรอบวัดให้มีภาวะจิตใจที่แผ่ด้วยคุณธรรมที่สูงขึ้น ซึ่งจะก่อให้เกิดผลดีทางด้านการพัฒนาบุคลากรให้แก่สังคมและประเทศชาติต่อไป

หากว่าเจ้าอาวาสนั้น มีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ก็จะมีส่วนช่วยเหลือในการพัฒนาวัดและชุมชน โดยการทำให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนได้ เช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้เอง แนวทางในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนสำหรับสังคมในปัจจุบัน ส่วนการที่จะทำให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนได้นั้น ทั้งผู้นำสงฆ์คือ เจ้าอาวาสและผู้นำชุมชนจะต้องมีคุณสมบัติหรือภาวะที่

เหมาะสมกับความเป็นผู้นำเสียก่อน และต้องกำหนดรู้แนวทางในการบริหารและการจัดการ พัฒนาวัดควบคู่กับชุมชน รวมทั้งจะต้องกำหนดรู้ปัจจัยในการบริหารจัดการวัดและชุมชน ด้วย จึงจะทำให้วัดกับชุมชนนั้นมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือเป็นศูนย์รวมของชุมชน เป็นที่พึ่งพิงอาศัยของชาวชุมชนนั้น ๆ ได้

ด้านบุคลากร

บุคลากรของวัดซึ่งประกอบด้วย เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร เจ้าหน้าที่ ศิษย์ วัด ไวยาวัจกร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เจ้าอาวาส ต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติของความเป็นผู้นำ เป็นศูนย์รวมทางจิตใจให้แก่เจ้าหน้าที่เป็นผู้ชี้แนะแนวทางในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาไม่ว่าการ กระทำงานใด ๆ หากขาดการอบรม แนะนำแนวทางงานก็มิอาจสำเร็จได้สำหรับพระภิกษุ สามเณร ซึ่งเป็นบุคลากรภายในวัด จะต้องเป็นผู้ที่ประพฤติตนตามระเบียบข้อบังคับ ของวัดอย่างเคร่งครัด มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันอุทิศตนเพื่อบทบาทของคณะสงฆ์ ทำหน้าที่ เผยแผ่หลักธรรม คำสอนในรูปแบบต่างๆ พร้อมทั้งปฏิบัติให้อยู่ในกรอบของพระธรรม วินัย ได้เป็นอย่างดี มีความรู้ความสนใจ ในการจัดระบบการบริหารและการจัดการวัด ให้ความร่วมมือในการจัดทำระบบต่าง ๆ

ในด้านของของฆราวาสหรือเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานในส่วนของวัดนั้นถือเป็นตัว แปรสำคัญประการหนึ่ง ในการปฏิบัติตนตามกฎระเบียบต่างๆที่วางไว้ ทำงานทุกอย่างให้ เป็นไปตามระบบที่วางไว้เพราะในการทำงานนั้นทุกคนจะต้องมีความมั่นใจในคุณค่าและ ประโยชน์ของสิ่งที่ทำนั้น ทำให้เกิดความรักในงาน มีความตั้งใจทำงาน และทำให้มี กำลังใจในการทำงาน มีความกระตือรือร้น ตื่นตัว ดังนั้นจึงต้องมี การพัฒนาตนเองอยู่ เสมอจึงจะทำให้บรรลุประโยชน์สุขที่แท้จริงมากยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นการ จัดระบบใด ๆ ก็ตามหากผู้ปฏิบัติไม่ปฏิบัติตาม ไม่มีการพัฒนาระบบต่าง ๆ ดังนั้นการที่ องค์กรหรือหน่วยงานจะมีการบริการจัดการที่ดีนั้นจึงขึ้นอยู่กับบุคคล ที่เป็นผู้ปฏิบัติเสมอ

บุคลากรนอกจากจะช่วยให้การบริหารจัดการของวัดเกิดผลสัมฤทธิ์ แล้วนั้นแต่ ถ้าในทางตรงกันข้ามหากบุคลากรขาดความรู้ความเข้าใจ ไม่รู้จักการพัฒนาตนเอง การ บริหารงานของวัดก็ยากที่จะไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ ความสามัคคีก็ถือเป็นสิ่งสำคัญสำหรับ การทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะหากขาดความสามัคคีแล้วการดำเนินงานต่าง ๆ การ ประสานงานก็จะไม่เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้และในการทำงานย่อมมีทั้งดีและไม่ดี ดังนั้นเจ้าหน้าที่เองจะต้องรู้กาละไฟในไม่ควรนำออก ไฟนอกไม่ควรนำเข้า คือสิ่งใดก็

ตามที่จะบันทึกตอนองค์กรก็ไม่ควรที่จะนำมาว่ากล่าวหรืออาจว่ากล่าวตักเตือนภายในแต่ไม่ควรนำข้อมูลดังกล่าวไปให้ผู้อื่นรับทราบซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อองค์กรได้

ด้านงบประมาณ

วัดพระธาตุแช่แห้งได้จัดทำระบบการบริหารและการจัดการงบประมาณด้านระบบการเงินบัญชีของวัดในรูปแบบของคณะกรรมการ โดยมีวิวยาจักรฝ่ายการเงินบัญชีทำหน้าที่ตรวจสอบการทำบัญชีการเงินของเจ้าหน้าที่ มีการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายประจำวัน เดือน ปี โดยมีการตรวจสอบจากคณะกรรมการการเงินบัญชีทุกเดือนและมีการสรุปบัญชีรายรับรายจ่ายในประจำปี ในการรับเงินมีการจัดทำระบบตามวัตถุประสงค์ของผู้บริจาคและตามวัตถุประสงค์ของวัด ส่วนการเบิกจ่ายเงินได้มีหลักฐานการจ่ายเงินเช่น ใบเสร็จรับเงิน ใบสำคัญจ่ายเงินวัดพระธาตุแช่แห้ง กรณีใช้ใบสำคัญจ่ายเงินให้แบบบัตรประจำตัวประชาชนด้วยทุกครั้ง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการดำเนินงานบริหารจัดการด้านงบประมาณยังมีประสิทธิภาพมีความรัดกุมของการจัดทำระบบบัญชีการเงินย่อมทำให้เกิดความพึงพอใจของหลายๆฝ่าย นอกจากนี้ยังทราบถึงความเพียงพอหรือไม่เพียงพอของงบประมาณเพื่อให้สามารถใช้งบประมาณที่มีอยู่ให้ก่อเกิดประโยชน์อย่างสูงสุด นอกจากนี้แล้วการใช้เงินงบประมาณของวัดพระธาตุแช่แห้งยังไม่เป็นไปตามระบบ มีปัญหาการใช้เงินงบประมาณเกินจากที่ได้วางแผนไว้เนื่องจากสาเหตุของประสบการณ์ ภาวะเศรษฐกิจ โดยส่วนมากแล้วการจัดเตรียมงานตามโครงการมักจะใช้เงินเกินงบที่ตั้งไว้และความจำเป็นในการดำเนินการจัดงานซึ่งเป็นการเร่งด่วนเช่น งานที่ได้วางแผนเอาไว้ แต่ถือว่าเป็นเงินที่มีความสำคัญ ต้องตั้งงบประมาณสำรองใหม่ขึ้น การสำรองเงินงบประมาณส่วนมากจะไม่แสวงหาทดแทนเงินสำรองที่ใช้ออกไป

ปัจจัยภายนอก

องค์กรสงฆ์

เนื่องจากวัดพระธาตุแช่แห้งเป็นที่ตั้งสำนักงานเจ้าคณะอำเภอเพียงจึงได้รับความร่วมมือและเป็นศูนย์กลางของการทางศาสนาทั้งด้านบนและด้านล่าง ด้านบน คือ ผู้บังคับบัญชา มีพระธรรมนันทโสภณเป็นเจ้าคณะจังหวัด ด้านล่างคือเจ้าคณะพระสังฆาธิการในเขตปกครองให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีซึ่งทางคณะสงฆ์ได้เห็นความสำคัญและให้ความร่วมมือในการรื้อดอปรอมและจัดกิจกรรมร่วมสนับสนุนงานประเพณีและวัฒนธรรม เช่น

งานประเพณีหกเป็งนมัสการพระธาตุแช่แห้งเป็นต้น แต่ในขณะที่เดียวกันทางคณะสงฆ์ยังขาดความรู้ความเข้าใจไม่ตระหนักถึงความสำคัญของประเพณีที่มีอยู่เดิมและขาดความเข้าใจในเรื่องของการส่งเสริมการเรียนปริยัติธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา

ภาครัฐ

เนื่องจากวัดพระธาตุแช่แห้งเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดน่านเป็นเขตพื้นที่โบราณสถาน พระวิหารหลวง วิหารพระนอน ศาลาบาทเป็นต้น ซึ่งหน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทในการบริหารวัด คือ กรมศิลปากร ดูแลเกี่ยวกับเรื่องของเขตโบราณสถาน กระทรวงท่องเที่ยวและกีฬา ช่วยดูแลในเรื่องการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดน่าน ดูแลในด้านการบูรณะเสนาสนะ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน ดูแลเกี่ยวกับงานประเพณีและวัฒนธรรม สำนักงานป่าไม้จังหวัดน่าน ดูแลสภาพแวดล้อมภูมิทัศน์ของวัดและสวนรุกขชาติ มหาวิทยาลัยพญาไทลงกรณราชวิทยาลัยและรามคำแหง ช่วยดูแลพัฒนาเรื่องการศึกษาพระภิกษุสามเณร หน่วยบริการประชาชน อำนวยความสะดวกและความปลอดภัย เป็นต้น

ส่วนของภาครัฐที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้แม้จะเข้ามาเป็นส่วนร่วมในการบริหารงานของวัดในรูปแบบของคณะกรรมการเฉพาะการ แต่อย่างไรก็ตามภาครัฐยังขาดความตระหนักว่าวัดพระธาตุแช่แห้งเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองไม่สามารถทราบได้แน่ชัดว่าหน่วยงานใดเป็นผู้ดูแลหรือรับผิดชอบซึ่งมีผลต่อการพัฒนาวัดในด้านงบประมาณ นอกจากนั้นภาครัฐยังไม่ได้บรรจุงานสำคัญของรัฐเข้าอยู่ในแผนประจำปีเช่น งานประเพณีหกเป็งไหว้สาพระธาตุแช่แห้งซึ่งชาวล้านนาถือว่าเป็นพระธาตุประจำปีเถาะ แท้ที่จริงแล้วทุกหน่วยงานของรัฐถือเป็นหน่วยงานที่จะต้องเสนองานในการพัฒนาวัดคู่บ้านคู่เมืองแห่งนี้ เพราะถือว่าเป็นวัดที่มีความสำคัญมากก็คือพระธาตุแช่แห้ง นี้เป็นพระธาตุประจำปีพระชนมวารของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน

ภาคเอกชน

ในส่วนของภาคเอกชนนั้นจะมีส่วนช่วยสนับสนุนในลักษณะของปัจเจกบุคคล โดยอาศัยความเชื่อ ความศรัทธา จะนำมาซึ่งปัจจัย ๔ และเงินทุนถือเป็นปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่งในการบริหารงานของวัดซึ่งจะได้นำมาใช้ช่วยภายในวัดเช่น ค่ากระแสไฟฟ้า ค่าอาหารและของที่เป็นเครื่องไทยธรรมเป็นต้น ซึ่งจะมีกลุ่มผู้มีอุปการคุณปฏิบัติสังฆกรรมโบราณสถาน

และร่วมกิจกรรมของวัดพระธาตุแช่แห้งเป็นประจำ เช่น คุณพ่อกลิ่นและคุณแม่กำปดัม ดวงพิกุล มุลินีพระครูพุทธมน โชติกุล คุณอุษา มนเสริญสรณ์ บริษัทสุรินออมญาเคมี กอลประเทศไทยจำกัด เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

๑. วัดควรประสานเรื่องการจัดทำแผนการจัดทำงบประมาณเพื่อขอสนับสนุนการจัดสรรงบประมาณจากส่วนงานราชการที่รับผิดชอบ ในส่วนเสนาสนะทั้งหลายของวัดมีความทรุดโทรมแต่ทางวัดไม่มีงบประมาณที่เพียงพอต่อการบูรณะทางวัดควรทำโครงการเสนอเพื่อของบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

๒. จากการศึกษาวิจัยสามารถนำข้อมูลที่ได้เพื่อประโยชน์ในการบริหารแก่วัดอื่นต่อไป

๓. ผลการศึกษาวิจัยสามารถนำไปใช้ในการวิจัยเชิงเปรียบเทียบของวัดอื่น ๆ

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. คู่มือการบริหารการศึกษาคณะสงฆ์, ๒๕๔๘.
กรมศาสนา. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๒๑.
กรมการศาสนา. มุลินธิซีเมนต์ไทย. สำนักงานสภาพัฒนาบวรราชภัฏ หลักการบริหารและ
การจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์. ม.ศ.พ., ม.ป.ป.
กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วย
พระราชบัญญัติกฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์. กรุงเทพฯ : การศาสนา,
๒๕๔๒.
กวี วงศ์พัฒน์, ภาวะผู้นำ, กรุงเทพมหานคร : นวกนก, ๒๕๓๕.
คณินันต์ จันทร์บุตร, ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด: ศึกษาเฉพาะกรณี วัดป่า
นานาชาติ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี, สกศ, กรุงเทพฯ : บ.พริก
หวานกราฟฟิค, ๒๕๔๕.
คณะสงฆ์จังหวัดลำพูน. คู่มือปฏิบัติงานไวยาวัจกร, ม.ศ.พ., ม.ป.ป.
จำนง อดิวัฒน์สิทธิ์. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
ชัยนันท์ นันทพันธ์. การประชาสัมพันธ์ให้ได้ผล, กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ด ยูเคชั่น จำกัด,
๒๕๒๑.
ไตรรัตน์ โภคพลากรณ์, การคลังและงบประมาณนนทบุรี. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๕.

- ชานินทร์ กรีวิเชียร, คุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหาร, นนทบุรี : ศูนย์ส่งเสริม
จริยธรรม สถาบันข้าราชการพลเรือน สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน
พิมพ์ครั้งที่ ๑, ๒๕๔๗.
- ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ, วิทยาการบริหารสำหรับนักบริหารมืออาชีพ, กรุงเทพฯ :
ม.ธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.
- ธงชัย สันติวงษ์, องค์การและการบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๔ . กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช
จำกัด, ๒๕๒๓.
- นงลักษณ์ สุทธิวิวัฒน์พันธ์, การงบประมาณ หลักทฤษฎีและการวิเคราะห์เชิงปฏิบัติ.
กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๕.
- นัยนา เกิดวิชัย, พ.ต.อ.หญิง. คำอธิบายระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยงานสารบรรณ
พ.ศ.๒๕๒๖. นครปฐม : สำนักพิมพ์นิตินัย, ๒๕๔๕.
- นารด โพธิ์ประสาท, สถาบันยุติธรรมในประเทศไทย, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๓.
- เนตรนภิส นาควัชรและคณะ, วัดในกรุงเทพฯ : การเปลี่ยนแปลงในรอบ ๒๐๐ ปี
. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.
- บวร ประพฤติดี, การบริหารการคลังและกระบวนการงบประมาณ. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๕.
- ประเวศ วะสี, ภาวะผู้นำ พยาธิสภาพสังคมไทยและวิถีแก้ไข, กรุงเทพมหานคร : พิมพ์
เนศพรินติ้ง เซ็นเตอร์, ๒๕๔๔.
- ปราชญา กล้าผจญ และ สมศักดิ์ คงเทียง, หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่
๒, รามคำแหงมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- พนม พงษ์ไพบูลย์, จารึกไว้ในพระศาสนา จารึกไว้ในการศึกษา, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การ
ศาสนา, ๒๕๓๘.
- พรนพ พุกกะพันธ์, ภาวะผู้นำและการจูงใจ, กรุงเทพมหานคร : จามจุรีโปรดักท์, ๒๕๔๔.
- พะยอม วงศ์สารศรี, องค์การและการจัดการ, พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานครฯ : มูลนิธิ
โกมลคีมทอง, ๒๕๓๘.
- พรรณี ประเสริฐวงษ์, ศ.พิเศษ, การบริหารสำนักงาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๘.

- พระครูวิสิฐนันทวุฒิ. เอกสารโรเนียดแผนพัฒนาพระธาตุแช่แห้ง, ม.ส.พ., ม.ป.ป.
- พระชินทร์ จันท์เพ็ญ. พระธาตุแช่แห้ง, ม.ส.พ., ๒๕๔๐.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- พระเมธีธรรมากรณ์. ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ส.พ., ม.ป.ป.
- พระมหาเสริมชัย ชยมงฺคโล. การบริหารวัด. พิมพ์ครั้งที่ ๕ . กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอช ที พี เพรส จำกัด, ๒๕๔๐.
- ภิญโญ สาร, หลักสูตรบริหารการศึกษา, กรุงเทพมหานคร : องค์การค้ำชูศาสนา, ๒๕๒๖.
- มานพ พลไพรินทร์. คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : หจก.ชุดิมาการพิมพ์, ๒๕๓๑.
- ระพี สาคริก, “คุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหาร”, วารสารวิทยบริการ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๔๑.
- เลื่อน วรรณรัตต์. พระอารามครั้งพุทธกาล. กรุงเทพฯ : โอเดียนการพิมพ์, ๒๕๑๒.
- วิรัช ลภีรัตนกุล, การประชาสัมพันธ์, กรุงเทพมหานคร : ชินะฟิล์มและไซเท็กซ์ จำกัด. ๒๕๔๒.
- ศิริอร ขันธหัตถ์. องค์การและการจัดการ. กรุงเทพฯ : อักษราพัฒนา จำกัด, ๒๕๓๗.
- สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และสุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ, ผู้นำดีเด่น. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์แค้นตั้ง เซ็นเตอร์, ๒๕๔๔.
- สมพงศ์ เกษมสิน, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖).
- สมพิศ ไห้งาม, รศ.ดร. และ พอดตา บุตรสุทธิวงศ์, ผศ.การบริหารสถานศึกษา. กรุงเทพฯ : มิตรภาพการพิมพ์, ๒๕๔๗.
- สมยศ นาวิการ, การบริหารเพื่อความเป็นเลิศ, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, ๒๕๔๔.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. เอกสารโรเนียด, ม.ส.พ., ๒๕๔๑.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. มูลเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศไทย. พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๓.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. วินัยมุข เล่ม ๓. กรุงเทพฯ : มหาม

กฎราชวิทยาลัย, ม.ศ.พ., ม.ป.ป.

สุเมธ เดียววิเศษ, พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา, กรุงเทพมหานคร : รุ่งวัฒนาการพิมพ์,
๒๕๒๓.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด:ศึกษา
เฉพาะกรณี วัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี.**

กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด:ศึกษา
เฉพาะกรณี วัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี.** กรุงเทพมหานคร
: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด:
ศึกษาเฉพาะกรณี วัดหนองป่าพง อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี.**

กรุงเทพมหานคร : บริษัท พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๕.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, **รัฐศาสตร์ตามแนว
พุทธศาสตร์**, กรุงเทพฯ, ๒๕๒๔.

สำนักนายกรัฐมนตรี สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **แผนพัฒนา
เศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.๒๕๓๐ - ๒๕๓๔)**

.กรุงเทพมหานคร : ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, ๒๕๓๕.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **ประวัติศาสตร์ศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๘.** กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๕๔๐.

หลวงวิจิตรวาทการ, **ศาสนาสากล**, กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊ค, ๒๕๔๖.

อรุณ รักธรรม, **หลักมนุษยสัมพันธ์กับการบริหาร.** กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช,
๒๕๒๒.

(๒) งานวิจัย

วไลลักษณ์ เวชุนุเคราะห์. “ระบบการเงินของสงฆ์”, **ปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
มหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**, ๒๕๒๔.

วันดี ยงชูศ. “การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของวัดกับมัธยมศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอเมือง
จังหวัดเชียงใหม่”, **ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนา
เปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล**, ๒๕๒๕.

ภาคผนวก

การปกครองและระเบียบการของวัดพระธาตุแช่แห้ง

วัดจัดทำข้อบังคับวัดพระธาตุแช่แห้ง โดยได้จัดทำหนังสือคู่มือพระภิกษุ สามเณร มีจุดประสงค์เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อให้พระภิกษุ สามเณร มีความรู้คู่กับความประพฤติที่ดีงาม ให้สมกับยุค เหตุการณ์ในปัจจุบัน และอุดมการณ์ของวัดที่มีไว้ว่า สร้างคนให้เป็นพระสร้างสามเณรให้เป็นศาสนาทายาทที่ดี เป็นสรวงของศรีธาตุนาเวียง โดยด้วยจุดประสงค์ดังกล่าวจึงจัดทำขึ้น

ข้อบังคับวัดพระธาตุแช่แห้ง

ตำบลม่วงตึ๊ด กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

ว่าด้วยการปฏิบัติตนของพระภิกษุ - สามเณร และศิษย์วัด

พุทธศักราช ๒๕๔๕

วัดพระธาตุแช่แห้งเป็นสถานศึกษาสำหรับพระภิกษุ - สามเณร ตลอดถึงเป็นสถานที่อบรมศีลธรรมแก่สาธุชนทั่วไปอีกด้วย ในแต่ละปีจะมีพระภิกษุ - สามเณรและศิษย์วัดเป็นจำนวนมาก ดังนั้นเพื่อให้การเป็นอยู่เป็นไปโดยความเป็นระเบียบเรียบร้อย และมีความสามัคคีในหมู่คณะ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๓๖ และมาตรา ๓๘ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๕๐๕ ว่าด้วย เรื่องหน้าที่และอำนาจของเจ้าอาวาส จึงกำหนดข้อบังคับไว้ดังต่อไปนี้

หมวด ๑

บททั่วไป

ข้อ ๑. ข้อบังคับนี้เรียกว่า “ข้อบังคับวัดพระธาตุแช่แห้ง” ว่าด้วยการปฏิบัติ ตนของพระภิกษุ - สามเณร และศิษย์วัด พุทธศักราช ๒๕๕๐

^๑ พระครูวิสิฐนนทวุฒิ, เอกสารสรุปการพัฒนาวัดพระธาตุแช่แห้งประจำปี, ๒๕๔๕, แผนพัฒนาวัดปีที่ ๒.

ข้อ ๒. ให้ใช้ข้อบังคับนี้ ตั้งแต่วันถัดจากวันที่ประกาศเป็นต้นไป

ข้อ ๓. ให้ยกเลิกบรรดา กฎ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศ หรือข้อบังคับอื่น ๆ ซึ่งขัดแย้งกับข้อบังคับนี้

ข้อ ๔. ในข้อบังคับนี้ คำว่าวัด หมายถึง วัดพระธาตุแช่แห้ง ตำบลม่วงตึ๊ด กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน และสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดน่าน

เจ้าอาวาส หมายถึง เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง และเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดน่าน

รองเจ้าอาวาส หมายถึง รองเจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง ประธานดำเนินงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดน่าน

ผู้ช่วยเจ้าอาวาส หมายถึง ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายปกครอง ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายศาสนศึกษา ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายการเผยแผ่ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายสาธารณูปการและดูแลอารามและศาสนสงเคราะห์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายธุรการและการศาสนสงเคราะห์

คณะผู้บริหารวัดพระธาตุแช่แห้ง หมายถึง เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้งและเจ้าสำนักปฏิบัติธรรม รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายต่าง ๆ

หัวหน้าคณะ หมายถึง หัวหน้าคณะ ๑ ถึง ๖

ศิษย์วัด หมายถึง ฆราวาสชายที่มาอยู่อาศัยภายในวัดพระธาตุแช่แห้ง

อาคันตุกะ หมายถึง ผู้ที่เดินทางมาขอพักชั่วคราว

หมวด ๒

ว่าด้วยคุณสมบัติของผู้ที่จะเข้ามาอยู่และผู้ที่อยู่วัดพระธาตุแช่แห้ง

ผู้ที่จะเข้ามาอยู่วัดพระธาตุแช่แห้งนั้นจะต้องแจ้งความประสงค์ต่อเจ้าอาวาส ผู้ที่จำพรรษาอยู่ในวัดพระธาตุแช่แห้งจะต้องมีคุณสมบัติต้องมีหนังสือสุทธิ หรือบัตรประจำตัวประชาชนและสำเนาทะเบียนบ้าน ไม่คิดยาเสพติด หรือของมีเงินมา หรือสารระเหยทุกชนิด ต้องมีหนังสือจากผู้ปกครอง หรือในกรณีที่ย้ายมาจากวัดอื่นจะต้องมีหนังสือจากเจ้าอาวาสต้นสังกัดเป็นผู้มีความประพฤติเรียบร้อย ไม่เคยถูกไล่ออกจากวัดอื่นมาก่อนต้องมีวุฒิการศึกษาอย่างน้อย ป.๖ หรือเทียบเท่า ม.๓

หมวด ๓ ว่าด้วยข้อปฏิบัติ

พระภิกษุ - สามเณร และศิษย์วัด ที่เข้ามาอยู่ในวัดพระธาตุแช่แห้งจะต้องช่วยกันทำงานวัดตามที่เจ้าอาวาสหรือรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส หรือหัวหน้าคณะมอบหมายการที่อาศัยอยู่ในวัดนี้จะต้องเรียนภายในสำนักเท่านั้น หรือนอกจากได้รับอนุญาตจากเจ้าสำนักถึงมีสิทธิเรียนที่อื่นได้เมื่อจบการศึกษาปีหนึ่ง ๆ ถ้ารูปใดมีความประสงค์จะอยู่วัดต่อไปให้เขียนใบสมัครยื่นด้วยตนเองต่อเจ้าหน้าที่ที่เจ้าอาวาสมอบหมายพระภิกษุ - สามเณร ควรให้ความเคารพ และมีสัมมาคารวะต่อครู อาจารย์และพระภิกษุ ที่มีพรรษาแก่กว่าถ้ามีกิจธุระที่สำคัญนอกวัด และหากมีความจำเป็นต้องนอนค้างคืน ต้องเขียนใบลาขึ้นด้วยตนเองต่อหัวหน้าคณะ ฯ ยื่นต่อเจ้าอาวาส หรือรองเจ้าอาวาสต้องชำระเงินบำรุงค่าน้ำ - ค่าไฟ ตามที่วัดกำหนดและต้องสวดมนต์ ทำวัตรเย็นทุกวัน และต้องลงวิหารทุกครั้งเมื่อวัดมีงานหรือในวันธัมมัสสวนะวันแต่มีกิจธุระที่สำคัญต้องยื่นใบลาด้วยตนเองที่หัวหน้าคณะ หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายปกครองรูปใดรูปหนึ่งหรือสภาสามเณร ต้องปฏิบัติตามหลักเสขีบัตร อย่างเคร่งครัดต้องทำบัตรประจำตัวพระภิกษุ - สามเณร ตามที่วัดกำหนดให้สามเณร เวลาสวดมนต์ทำวัตรเช้าเย็น ต้องติดบัตรประจำตัวทุกครั้ง

หมวด ๔ ว่าด้วยข้อห้าม

-ห้ามเข้าออกนอกบริเวณวัด ตั้งแต่ 20.00 น. - 04.00 น. เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาส หรือรองเจ้าอาวาส หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสรูปใดรูปหนึ่งและห้ามให้มีพยานัก แก่บุคคลภายนอก โดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาสหรือผู้ที่เจ้าอาวาสมอบหมาย

-ห้ามเล่นในสิ่งที่ผิดสมณสาธูป เช่น ชกมวย ตะตะกร้อ หรือกีฬาอื่น ๆ และห้ามปีนป่ายกำแพง ต้นไม้หรือที่สูง โดยไม่ได้รับอนุญาต

-ห้ามทำผลิตหรือมีสิ่งพิมพ์ หรือสื่ออื่น ๆ ที่ข่มขู่กามารมณ์และติดต่อผู้หญิง โดยการพูดคุย หรือทางจดหมายหรือสื่ออื่น ๆ ฉันทู้สาวโดยเฉพาะผู้ที่มีประพฤติกกรรม เบี่ยงเบนทางเพศ ต่อหน้าสาธารณชนและห้ามเล่นการพนันทุกชนิด

-ห้ามเที่ยวงานเทศกาลต่าง ๆ นอกวัด การเข้าไปบิณฑบาต ภายในสถานที่ที่โจรหรือกระทำการใด ๆ อันจะเป็นการก่อให้เกิดความเสื่อมเสีย ชื่อเสียงของวัดหรือ

บุคคลอื่นไม่มีอาวุธ หรือของผิดกฎหมายทุกชนิดไว้ในครอบครองและไม่ควรส่งเสียงดังทำให้เกิดเสียงหรือทำการอื่นซึ่ง โดยไม่มีเหตุอันสมควรอันทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน

-ห้ามตัดต่อไฟฟ้าใช้เองโดยพลการและห้ามทำลายใบประกาศ ภาพโฆษณาหรือเอกสารใด ที่ทางวัดได้ปิดประกาศหรือแสดงไว้ห้ามเปิดฉีกเอาจดหมายโทรเลข หรือเอกสารใด ๆ ซึ่งปิดฉีกของผู้อื่น เพื่อล่วงรู้ข้อความนั้นเว้นแต่ได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาสหรือรองเจ้าอาวาส

-ต้องนุ่งห่มรัดอก (ห่มดอง) เป็นปกติห้ามใช้ผ้าอังสะที่มีสีไม่เหมาะสม เช่น สีขาว สีแดง สีเขียว ฯลฯ รองเท้าที่ใช้ไม่ควรเป็นรองเท้านั้นสูง หรือมีสีไม่เหมาะสมต้องใช้ผ้ารัดอกที่ทางวัดกำหนดให้เท่านั้นและไม่ควรสวมใส่เครื่องประดับเยี่ยงคฤหัสถ์

หมวด ๕

ว่าด้วยบทลงโทษ

โทษสำหรับลงแก่ผู้กระทำความผิด มีดังนี้ ตักเตือน ทำทัณฑ์บน นิกหกรรม

ผู้ใดต้องโทษตักเตือนให้เจ้าอาวาส หรือรองเจ้าอาวาส หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสทุกฝ่ายนำผู้นั้นมากล่าวตักเตือน แล้วบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๒ เมื่อไม่ปฏิบัติตามในครั้งที่ ๓ ให้ออกจากวัด

ผู้ใดต้องโทษทำทัณฑ์บน ให้เจ้าอาวาส หรือรองเจ้าอาวาส นำผู้คาดโทษโดยครั้งแรกให้ทำงานภายในวัด ครั้งที่ ๒ ให้ทำงานเป็น ๒ เท่าของครั้งแรก และครั้งที่ ๓ ให้ออกจากวัด

ผู้ใดต้องโทษนิกหกรรม ให้เจ้าอาวาส หรือรองเจ้าอาวาส หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสทุกฝ่ายพิจารณาโทษที่ทำนั้นเป็นความผิดอย่างร้ายแรง จะต้องให้ออกจากวัดภายใน ๒๔ ชั่วโมงหรืออาจจะให้ลาสิกขาบท

หมวด ๖

ว่าด้วยศิษย์วัด

ฆราวาสชายที่จะมาอยู่อาศัยในวัด จะต้องได้รับการพิจารณาจากเจ้าอาวาสหรือรองเจ้าอาวาสเท่านั้นผู้ที่อยู่ในวัดจะต้องทำงานให้กับวัดหรือสำนักเท่านั้นศิษย์วัดจะต้องปฏิบัติตามข้อบังคับนี้ โดยอนุโลมตามสถานภาพของฆราวาส

หมวด ๓

ว่าด้วยอาคันตุกะ

อาคันตุกะจะต้องได้รับการพิจารณาจากเจ้าอาวาส หรือรองเจ้าอาวาส หรือผู้ที่เจ้าอาวาสมอบหมายอาคันตุกะต้องเขียนใบอนุญาตพักตามที่กำหนดให้จะต้องแสดงเอกสารประจำตัว เช่น บัตรประจำตัวประชาชน เป็นต้น

หมวด ๔

ว่าด้วยอำนาจและหน้าที่เจ้าอาวาส

เนื่องจากวัดเป็นสถาบันขั้นต้นแห่งการปกครองคณะสงฆ์ เป็นสำนักที่อยู่อาศัยของบรรพชิตเป็นสถานที่ใช้ประกอบศาสนกิจของประชาชนทั่วไปด้วย จึงจำเป็นต้องจัดระเบียบการปกครองวัดให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ด้วยการที่ให้มีผู้ปกครองวัด ผู้ปกครองวัดนั้นแยกตำแหน่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ

๑. ตำแหน่งตามพระวินัย เช่น เป็นพระอุปัชฌาย์ ปกครองสังฆาวาสิก

๒. ตำแหน่งตามกฎหมาย ซึ่งได้บัญญัติไว้ในมาตรา ๓๖ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ความว่า วัดหนึ่งให้มีเจ้าอาวาสรูปหนึ่ง แล้วถ้าเป็นการสมควรจะให้มีรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสด้วยก็ได้

ผู้ปกครองวัดนอกจากจะมีตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาส ตามกฎหมายแล้วยังมีตำแหน่งอื่น ๆ ควบอยู่ในตำแหน่งเจ้าอาวาสอีกหลายตำแหน่งคือ พระสังฆาธิการ ตามที่บัญญัติในข้อ ๔ แห่งกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๕ ว่าด้วย การแต่งตั้ง ถอนพระสังฆาธิการผู้แทนวัด ในฐานะที่วัดเป็นนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ คือ เป็นผู้ใช้สิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ของวัดแทนวัด โดยตำแหน่งเจ้าหน้าที่ตามบัญญัติในมาตรา ๓๗ และ ๓๘ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๕๐๕ ความว่า เจ้าอาวาสมีหน้าที่บำรุงรักษาวัด จัดกิจกรรมและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

อำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มาตราที่ ๓๗ คือ

๑. บำรุงวัด จัดกิจกรรม และศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

๒. ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิต คฤหัสถ์ที่มาพัก หรือมาพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมายมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

๓. เป็นธุระในการศึกษาอบรมสั่งสอน พระธรรมวินัยแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์

๔. ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

อำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มาตราที่ ๓๘ คือ

๑. ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด

๒. สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งไม่ได้อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด

๓. สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ทำงานภายในวัด หรือทำทัณฑ์บนหรือ ให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาสซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎหมายเถรสมาคม ข้อบังคับระเบียบหรือคำสั่งของเถรสมาคม

เจ้าอาวาสมีหน้าที่และความรับผิดชอบดังนี้คือ การบริหารงานทั่วไปทั้งฝ่ายปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ การสาธารณูปการ งานธุรการ การพัฒนาทางวัตถุ และจิตใจให้เกิดความเหมาะสมและดูแลโครงการต่าง ๆ ควบคุมดูแลงานด้านการประชาสัมพันธ์งานของวัด มูลนิธิ แผนโครงการต่าง ๆ ควบคุมดูแลงานด้านสำนักงาน เลขานุการ - มูลนิธิ

หมวด ๕

ว่าด้วยคุณสมบัติของรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส

ผู้ที่ได้รับแต่งตั้งเป็นรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสจะต้องมีคุณสมบัติ ดังต่อไปนี้ นี้ต้องมีวุฒิการศึกษาอย่างน้อย ป.๖ หรือเทียบเท่า ม.๓ ต้องเป็นผู้อยู่วัดพระธาตุแห่งหนึ่งไม่น้อยกว่า ๑ ปีต้องมีวุฒิการศึกษาทางธรรมไม่ต่ำกว่านักธรรมชั้นโทเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถที่เจ้าอาวาสเห็นสมควร

หมวด ๑๐

ว่าด้วยการแต่งตั้ง ถอดถอนรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส

การแต่งตั้งรองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาสต้องไปตามกรณีต่อไปนี้

พระภิกษุ - สามเณร และศิษย์วัด อย่างน้อย ๒๐ รูป เสนอรายชื่อผู้มีคุณสมบัติไปยังเจ้าอาวาสให้เป็นผู้พิจารณาเมื่อตำแหน่งผู้ช่วยเจ้าอาวาสว่างลง ให้ผู้ช่วยเจ้า

อาวาสที่มีอยู่เสนอรายชื่อไปเพื่อแต่งตั้งใหม่ภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันที่ตำแหน่งว่างลงผู้ได้รับตำแหน่งใด ต้องดำรงในตำแหน่งนั้นจนกว่าจะมีคำสั่งเป็นอย่างอื่น

การพ้นตำแหน่งของผู้ช่วยเจ้าอาวาส ต้องมีเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้
ลาออก มรณภาพสละเพศบรรพชิต ถึงคราวออกตามวาระ (๒ปี) ย้ายสังกัดวัดเจ้าอาวาสมีคำสั่งให้ออกเป็นผู้ที่มีความประพฤติ และปฏิบัติตนไม่เหมาะสมเสื่อมเสีย

หมวด ๑๑

ว่าด้วยหน้าที่และความรับผิดชอบของรองเจ้าอาวาสและเจ้าสำนักวัดพระธาตุแช่แห้ง

สำนักงานวัดพระธาตุแช่แห้งและสำนักปฏิบัติธรรมมีหน้าที่และความรับผิดชอบ ดังนี้ รับ-ส่ง โต้ตอบ เก็บและทำลายหนังสือของคณะสงฆ์และของราชการตามระเบียบงานสารบรรณเสนอแจกจ่ายหนังสือของคณะสงฆ์และราชการ ประสานงานธุรการของวัด หรือสำนักฯ กับฝ่ายต่าง ๆ

ด้านจัดสรรหา จ่าย เก็บรักษาด้านสวัสดิการ การคลัง หรือมูลนิธิของวัด หรือสำนักฯ จัดทำบัญชีรับ จ่ายของวัดวิเคราะห์สภาพปัจจุบันและปัญหาของวัดหรือสำนักฯ จัดทำแผนปฏิบัติการประจำปีของวัดและสำนักฯติดตาม ประเมินผล วิจัยและปรับปรุงแผนงานโครงการต่าง ๆ รวบรวมและสำรวจข้อมูลและสถิติด้านการศาสนาของวัด เช่น จำนวนพระภิกษุ - สามเณร และลูกศิษย์วัดเผยแผ่กิจกรรม ข่าวสาร และเรื่องราวต่าง ๆ ของวัดหรือสำนักฯ ทางสื่อมวลชนตอบรับประสานงานให้บริการแก่ผู้มาติดต่องานและมาเยี่ยมวัดหรือ สำนักฯ

หมวด ๑๒

ว่าด้วยหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายปกครอง

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายปกครองมีหน้าที่และความรับผิดชอบ ดังนี้ดูแลงานด้านการแต่งตั้งพระเจ้าหน้าที่ของวัดตามกฎหมายเกณฑ์มหาเถรสมาคมพิจารณาความดีความชอบการขอรางวัด และอื่น ๆ แก่พระภิกษุ - สามเณรจัดทำทะเบียนประวัติพระภิกษุ - สามเณร และศิษย์จัดสถานที่พักอาศัยให้พระภิกษุ - สามเณร

หมวด ๑๓

ว่าด้วยหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายศาสนศึกษา

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายศาสนศึกษามีหน้าที่และความรับผิดชอบ ดังนี้งานการศึกษาของคณะสงฆ์ปฏิบัติงาน คือจัดการ สนับสนุน ควบคุม ดูแลการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม บาลี และอื่น ๆ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยส่งเสริมดูแลการจัดการศึกษาสงเคราะห์ โรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยเด็กก่อนเกณฑ์และวิชาการพัศช่างให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยงานด้านวิชาการและส่งเสริมการศึกษาจัดทำตำรา ส่งเสริมการเรียนที่วัดดำเนินการอยู่ตลอดเวลาถึงวัสดุอุปกรณ์ จัดให้มีการนิเทศการศึกษาและช่วยเหลือด้านวิชาการแก่ครูผู้สอนทั่วไป

หมวด ๑๔

ว่าด้วยหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายเผยแผ่

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายเผยแผ่ มีหน้าที่และความรับผิดชอบ ดังนี้การส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีการฝึกอบรมศีลธรรมจริยธรรมของคณะสงฆ์ตามโครงการของคณะสงฆ์การจัดรายการเสียงตามสายและรายการธรรมตามโรงเรียนต่าง ๆ การรักษาและฟื้นฟูขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมทั่วไปและตามท้องถิ่น

หมวด ๑๕

ว่าด้วยหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายสาธารณูปการและดูแลอาราม

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายสาธารณูปการและดูแลอาราม มีหน้าที่และความรับผิดชอบ ดังนี้ดำเนินการขออนุญาตสร้างเสนาสนะภายในวัดการดูแลรักษาโบราณวัตถุ โบราณสถานของวัดดำเนินการพัฒนาวัดด้านความสะอาด ร่มรื่น สงบดำเนินการด้านนิติกรรม ๆ ของวัดทั้งด้านดูแลรักษาศาสนสมบัติของวัด

หมวด ๑๖

ว่าด้วยหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายธุรการและการศาสนสงเคราะห์
 ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายธุรการและการศาสนสงเคราะห์มีหน้าที่และรับผิดชอบ ดังนี้
 ดูแลงานด้านพิธีกรรมต่าง ๆ ของวัด และให้ความร่วมมือกับวัดอื่น ๆ ทั่วไปให้การ
 สงเคราะห์พระภิกษุ - สามเณร ที่ขาดแคลน ประสพภัย และอาพาธดูแลเรื่องบรรพชา
 อุปสมบทและดูแลเสนาสนะของวัดและบริเวณทั่วไป

หมวด ๑๗

ว่าด้วยคุณสมบัติและหน้าที่รับผิดชอบของหัวหน้าคณะ

การคัดเลือกหัวหน้าคณะแต่ละคณะนั้นจะคัดเลือกจากการเห็นสมควรของเจ้า
 อาวาสและพระภิกษุ - สามเณรที่อยู่ในอาวาสนั้นๆ โดยการเสนอรายชื่อ ใ้คณะเนนเสียง
 หัวหน้าคณะมีหน้าที่และความรับผิดชอบ ดังนี้ปกครองดูแลพระภิกษุ - สามเณร และศิษย์
 วัดในคณะของตนเองตรวจตราดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยของคณะร่วมพิจารณาโทษ
 พระภิกษุ - สามเณร และศิษย์วัดในคณะของตนเองที่ทำผิด ประสานงานกับผู้ช่วยเจ้า
 อาวาสฝ่ายต่าง ๆ ภายในวัด

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อนิติผู้ศึกษา	นางสาวจิตติพร สะสม
ชาติภูมิ	เกิดเมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ บ้านเลขที่ ๔๐ หมู่ ๖ ตำบลปอน อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน
ที่อยู่ปัจจุบัน	๘๓/๓ ถนนมหายศ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
ประวัติการศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> - พ.ศ. ๒๕๓๖ จบระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านดอนศรีเสริมกสิกร จังหวัดน่าน - พ.ศ. ๒๕๔๒ จบระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนสตรีศรีน่าน จังหวัดน่าน - พ.ศ. ๒๕๔๗ จบระดับชั้นปริญญาตรี วท.บ. (วิทยาศาสตร์ บัณฑิต) วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการอาหาร สถาบัน เทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตน่านจังหวัดน่าน - พ.ศ. ๒๕๕๗ ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัยห้องเรียนวัดพระธาตุแช่แห้ง จ.น่าน
ประสบการณ์ทำงาน	<ul style="list-style-type: none"> - อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนวัดพระธาตุแช่แห้ง จ.น่าน - เจ้าหน้าที่การเงิน-บัญชี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย ห้องเรียนวัดพระธาตุแช่แห้ง จ.น่าน - เจ้าหน้าที่การเงิน-บัญชี สำนักงานวัดพระธาตุแช่แห้ง